www.provincia.ro

PROVINCIA

KULTURÁLIS ÉS POLITIKAI HAVILAP

2002. február | 16 oldal – 15 000 lej | III. évfolyam, 2. szám

magyar nyelvű kiadás

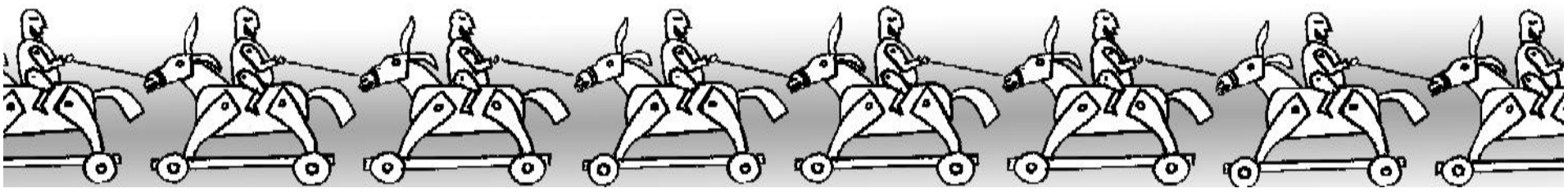

Ovidiu PECICAN

Nyílt levél Ion Iliescu úrnak, Románia elnökének

Elnök Úr!

Megdöbbentett az Ön nemrégiben Iași-ban megfogalmazott álláspontja azzal a kezdeményezéssel kapcsolatban, amelyet mi, néhányan, állampolgárok tettünk, nyilvános vitát javasolva Románia jobb közigazgatásának megszervezéséről. Amikor a múlt év végén tréfásan arra biztatott bennünket, hogy mulassunk az ünnepek alatt, azt mondtam magamnak, hogy bár abból a szarkasztikus módból, ahogyan kifejezte magát, nem érződött ki feltétlenül a politikus nyitottsága a választókkal és az adófizetőkkel szemben, az a biztatás bizonyos értelemben mégis jól jött. Túlságosan felbőszült ugyanis a politikai osztály arra a gondolatra, hogy politikailag el nem kötelezett alakok betörnek a közélet területére, és kisajátítanak egy olyan témát, amelyet ők a maguk monopóliumának tekintettek. Arra gondoltam magamban, hogy Románia választott elnöke minden protokollt mellőzve él ama kiváltságával, hogy ő a rend és a demokratikus szabadságok biztosítéka, és nyájasan felhívja a figyelmet arra, hogy az állampolgárok kezdeményezte és az általuk elfogadott viták csupán demokráciánkat mélyíthetik el. Ön viszont most visszatért a kérdésre, és – rosszhiszeműen és udvariatlanul – enyhén szólva erőltetett értelmezését adta. Éppen, amikor azt hittem, hogy kihasználva a pártok és az érdekcsoportok fölött állását, pártatlan bíróként nyugalomra és ésszerűségre szólít fel, kiderül, hogy pont az ellenkezőjére ad jelt. Mintha azzal, hogy nyíltan beszéltünk egy olyan kérdésről, amely bennünket foglalkoztat – és talán úgy illene, hogy minden román állampolgárt foglalkoztasson –, hazánk ellen tettünk volna valamit.

Kérem, engedje meg, hogy ezúton fejezzem ki személyes kiábrándultságomat. Más honfitársainktól, az úgynevezett Armageddon I. és II. jelentést nyilvánosságra hozó névtelenektől eltérően én és kollégáim minden képmutatás nélkül aláírtuk vitára bocsátott javaslatunkat. Azzal, hogy megbélyegzi magatartásunkat, a felelőtlenséget erősíti, és az állami szervek részéről történő megtorlástól való félelmet (amely megtorlást ígértek és a lehető leggyorsabban alkalmazták azok ellen, akiket az Armageddon II. terjesztésével gyanúsítottak). Személy szerint azt hiszem, hogy nem Románia közigazgatási felosztásának újragondolása a legnagyobb veszély, amivel szembe kell néznünk: az éhség és az erkölcsi züllés sokkal akuttabb problémák. Végére is, amennyire emlékszem, senki nem tiltakozott azok ellen a – szabályos időközönként mediatizált – tevékenységek ellen, amelyekkel egy bizonyos egyesület az önkényesen megszüntetett megyék visszaállításáértharcol. Mint ahogy az említett állampolgári fórum úgy véli, hogy elegendő ok van a létező megyék számának megsokszorozására, úgy mi, a regionalizmusra vonatkozó *Memorandum* tizenhárom aláírója, is úgy véljük, hogy az állam szóban forgó reformja megoldást jelenthetne. Nem egyetemes csodaszer ugyan, nem is az egyedüli megoldás, csupán egy lehetőség, amely esetleg meghozza gyümölcsét. Innen azért elég hosszú az út a „Románia szétdarabolása" eltervezésének vádjáig, és azoknak, akik közéletünkben az alaphangot leütik, mégiscsak óvatosabbaknak kellene lenniük. Nem gondolja?

Nemérzi mégis úgy, hogy valós okok szólnak amellett, hogy egy ilyen javaslatra szükség volt? Magától értetődőnek tartja, hogy egy hashártya-gyulladásos moldvai gyermek élete attól a helikoptertől függjön, amely Bukarestbe viszi? Miért a fővárosba, és nem néhány kilométerre az otthonától, a legközelebbi városba? Csak mert a legfelkészültebb orvosok, a legjobban felszerelt kórházak, a legjobban ellátott gyógyszertárak mind a fővárosban vannak? Nem gondolja, Elnök Úr, hogy ha az országban létezne esélyegyenlőség, a fiatalok nem távoznának tömegesen nyugatra, a kisvárosokban az élet nem olyan lenne, mint a két világháború között, és a falvak és a hegyi települések nem hasonlítanának a középkoriakhoz? És végső soron, ha létezik esélyegyenlőség, miért mennek el az orvosok a falvakból, és miért menekülnek a nagyvárosokba? Miért ingáznak a tanárok? És a munkanélküliek miért térnek vissza vigasztalanul szegényes falusi gazdaságaikba, és kezdik középkori felszerelésükkel elölről a mezőgazdasági munkát? Valóban akkora hiba azt kívánni, hogy ne éljen az ember egy-két részre, nagyvárosra és óriási perifériára osztott világban?

Bevallom, Elnök Úr, kérdéseimet nem egyszerű szónoki kérdésekként teszem fel. Nem szándékozom politikával foglalkozni, és nem is gondolok arra, hogy kivándoroljak. Kötődöm ezekhez a helyekhez és az itt élő emberekhez, akárcsak mindenki, aki elhatározta, hogy bár az emigráció – technikailag szólva – lehetségessé vált, továbbra is az övéi között fog élni. Mégis úgy találom, hogy egyszerűen azért, mert Erdélyben születtem és élek, Románia többi, más tartományában született és élő állampolgárának gyanakvására vagyok ítélve, még mielőtt kinyitnám a számat, és elmondanám, mi a véleményem az életünkről, mindnyájunk életéről. Mennyiben lettem volna jobb, ha a Dîmbovița partján születek? Akkor jogos lenne a vágyam, hogy hozzájáruljak a számomra kedvesek vagy akár az ismeretlen kortársak életének megjavításához? Vajon nem azért neveltettem a szüleim és az állam gondoskodásából, hogy közösségi emberré váljak? Nem erkölcsi kötelességünk-e, hogy minél inkább hozzájáruljunk az ország nehéz kérdésének a megoldásához?

Éntényleg azt hiszem, hogy ezt teszem. Úgy érzem, sok a központosítás, a paternalizmus, a visszaélés és a korrupció a mi Romániánkban. Szeretném ezeket Románia minden vidékén visszaszorítani. Szeretném, ha mindnyájan együtt léteznénk egy országban, ahol az emberek valóban élnek, nem örökké csak túlélnek. Mire jó az állam, ha nem arra, hogy a legmegfelelőbb módon kiszolgálja az állampolgárokat, és hogy lehetővé tegye számukra a biztonságot és a jólétet, ami az ember méltó önkifejezéséhez és a személyes boldogság felépítéséhez szükséges? Miért ne járulhatna hozzá, Elnök Úr, hogy a reformot éppen ezzel a hatalmas tisztviselői apparátussal kezdje, amelyet egy, a miénkhez hasonló, nem működő gazdaságban a szegénység mintegy belelök a korrupció karjaiba?

Biztos vagyok benne, hogy a jótevő akarat nagyon fontos állomás a jó megvalósításának útján. Adjon egy jelt, Elnök Úr, lemondva a bűnbakkeresésről – ma én és a kollégáim, holnap ki tudja, kicsoda –, és vezesse be a jóhiszeműség politikáját. Miért lenne egy demokráciában nehezebb meghívni a civil társadalom képviselőit azért, hogy érthetőbbé váljanak a dolgok, mint befeketíteni őket nyilvánosan? Vajon a politikai osztály kivétel nélkül mindent tud?

Azzal a reménnyel fejezem be levelemet, hogy Románia elnöke, legalábbnéhány pillanatig, az én elnököm is lehet.

Tisztelettel, O. P. történész, író.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

OVIDIU PECICAN 1959-ben született Aradon. A BBTE Európai Tanulmányok Karának előadótanára. *Razzar* (Alexandru Pecicannal), Bukarest, 1998; *România și Uniunea Europeană* (Románia és az Európai Unió), Nagybánya, 2000.

Gabriel Andreescu
A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása ♦ 2. oldal
Bakk Miklós
RMDSZ és PSD: csapdalogikák ♦ 2. oldal
Hadházy Zsuzsa
Kutya-titok ♦ 3. oldal
Csoma Botond
Regionalizmus versus centralizáció ♦ 3. oldal
Tófalvi Zoltán
A Memorandum-vita előzményei ♦ 4. oldal
Traian Ștef
Az olasz regionalizmus ♦ 5. oldal
Cristiana Teohari
Mit nem kell és mit kell tenni? ♦ 5. oldal
Demény Péter
Levél a memorandistákhoz ♦ 5. oldal
Sorin Cucerai
Miképp lehetséges a minimális állam? ♦ 6. oldal
Sabina Fati
Megváltoztatható-e Délkelet-Európa, vagy sem? ♦ 7. oldal
Interjú Valéry Giscard d'Estaing-nel
„Az Unióban a fejlődni akarás uralkodik" ♦ 8. oldal
Antonio Soda – Vincenzo Cerulli Irelli
A versenyképes demokrácia ♦ 8. oldal
Dokumentum
Az olasz alkotmány (V. fejezet) ♦ 9. oldal
A román alkotmány (V. fejezet) ♦ 10. oldal
Vogel Sándor
A szász autonómia Erdélyben ♦ 11. oldal
Johannes Althusius
A tartomány ♦ 13. oldal
Alexandru Vlad
Faharang ♦ 15. oldal
Cristina Gheorghe
A nem alkalmazkodás joga ♦ 15. oldal
Paul Drumaru
Transzlandi levelek ♦ 16. oldal
Ágoston Hugó
Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

Iliescu és a nép!

„A románság és a nemzeti egység lappangó tudata, amit vitathatatlan bizonyítékok támasztanak alá, a múlt évezred második felétől az egységre való állandó törekvés bélyegét nyomta rá történelmünkre. (…) A titok éppen mindazok egyesülésének akarásában s arra való törekvésében rejlett, akik megtanulták önmagukat közös sorsra, közös jövőre hivatottnak látni. (…) Azért elevenítem fel modern történelmünknek ezt az „állandóját" – egyesülés és egység –, mert az utóbbi időben rendszeres és koncentrált támadások érték, amelyek célja először a lelki rombolás, hogy aztán azt a román állam politikai szétrombolása kövesse. A cél voltaképpen annak az épületnek a ledöntése, amelynek felépítésén annyi nemzedék dolgozott, és éppen ezért ragaszkodtam ahhoz, hogy kijelentsem – és itt most megint kijelentem: mi még nem szilárdítottuk meg annyira a nemzetállamot, hogy megengedhessük lerombolását az úgynevezett regionális állam nevében, amelynek egyetlen, túlságosan is átlátszó célja az egyesülés előtti állapotokhoz való visszatérés."

(Ion Iliescunak, Románia elnökének Iași-ban, 2002. január 23-án, a Moldvai Regionális Kultúra Fórumán tartott beszédéből.)

Gabriel ANDREESCU

A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása

A minősített információk törvénytervezetéhez fűzött módosítójavaslatokat sorra szavazzák meg a parlamentben. A tervezet egyes cikkelyeit az ellenzék rendkívül kritikusan fogadta. A civil szervezetek is tiltakozni készülnek. Az aggodalom teljesen indokolt. Az állampolgárok ellen vádat lehet emelni, ha a szolgálatok által államtitkoknak nyilvánított információkat forgalmaznak. Az intézményvezetők megtehetik, hogy a bizalmasság pecsétje alá rejtsenek bármit, akár korrupciós ügyek bizonyítékait is. A törvénytervezet egyáltalán nem hivatkozik a közérdekre. Más szóval a minősítések felelősei zár alá tehetnek az általános érdek szempontjából fontos információkat. Képzeljük el például, hogy a titkosszolgálatok élére egy olyan csoport kerül, amelyik Románia érdekeit elárulva szabotálná a NATO-csatlakozást. Nos, az állampolgár, a sajtó nem használhatná fel a minősített információkat ez ellen a csoport ellen anélkül, hogy ki nelenne téve a törvény szigorának. A minősített információk törvénytervezetének cikkelyeit mindezek ellenére egymás után megszavazzák a parlamentben, az RMDSZ támogatásával. Egy-egy magyar képviselő megpróbált javítani a javaslatokon. Sikertelenül. Különben a magyarok a Szociáldemokrata Párttal (PSD) összhangban voksoltak. Ugyanúgy, mint a múlt év tavaszán, amikor Adrian Năstase pártjával karöltve szavazták meg az állam- és szolgálati titok törvényét. És nem ez lenne az egyetlen példa, amely azt sugallja, hogy az RMDSZ-t már nem érdeklik a demokratikus szabályok. Meglepőek az e hét elején a PSD és az RMDSZ által aláírt protokollum egyes részletei is.

A helyzet drámai módon veti fel a magyarok és a kormánypárt törvényhozási szövetségének kérdését. Meddig megy el ez a megállapodás? Első éveiben az RMDSZ a demokratikus értékeknek elkötelezett alakulat volt. Számos, nem csupán a kisebbségi érdekképviseletet érintő kérdésben a leghaladóbb álláspontra helyezkedett az összes többi alakulathoz képest. A parlamentbe bejutott pártok közül egyetlenegyet sem ismerek, amely annyira következetes lett volna az emberi jogok támogatásában. Egyetlen példát sem tudnék mondani olyan parlamenti alakulatra, amely annyira szorosan együttműködött volna az illetékes szervezetekkel.

A dolgok azóta változtak meg, amióta az RMDSZ párost alkot a PSD-vel. A megállapodás iránti hűséget kényelmes elvvé váltva, az RMDSZ gyakran követte a PSD-t demokratikusnak egyáltalán nem nevezhető ügyekben. Szabotálta a törvénytervezetet, amely a *Rompres* hírügynökséget kivonta volna a kormány ellenőrzése alól. Megszavazta a Segesvár környéki övezet turisztikai fejlesztésére vonatkozó különleges programot, az annyira vitatott Drakula Parktervet. Együttműködött a kormánypárttal Andrei Dimitriu eltávolításában a Rádiótársaság éléről és felváltásában Dragoș Șeuleanuval.

Meglepő módon, az elmúlt napokban aláírt protokollumban is vitatható közös álláspontok fogalmazódnak meg. A január 29-ei megállapodás három előírása legalábbis kérdéses.

Az egyik: a hivatkozás arra a törvénytervezetre, amely az állam által az egyházaktól, különböző társulásoktól és szervezetektől – köztük a nemzeti kisebbségektől is – elkobzott ingatlanok és javak visszaadására vonatkozik. Az egyezség értelmében a kormány a tervezetet április 30-ig a parlament elé terjeszti, s a törvényhozásnak ez év szeptember 30-ig a jogszabályt el kell fogadnia. A megfogalmazás és az adatok szerint úgy tetszik, a két fél által a kulisszák mögött már megbeszélt tervről van szó az egyházi tulajdonok visszaszolgáltatását illetően. Egy kivétellel: a görög katolikus egyház tulajdonai kivételével. Márpedig oly módon rendet teremteni ebben az ügyben, hogy ismét kihagyják a görög katolikusokat, nagy igazságtalanság. Nagyobb méltánytalanság, mintha nem történne meg semmilyen visszaszolgáltatás.

Egy másik megjegyzés a vallási felekezetek fokozottabb támogatására vonatkozik templomok építését és bizonyos költségek fedezését illetően. Márpedig az egyházaknak nyújtott jelenlegi segélyek is nehéz terhet jelentenek, és meghaladják azt, amit egy államnak el kell viselnie. A költségvetési pénzekből felújított vagy épített templomok száma, a közösségi tulajdonból a felekezetek vagyonába átkerülő javak mennyisége túlzott szintet ért el. Több az újonnan épített templom, mint a támogatott iskola vagy kórház.

Végül megjegyezném a két alakulat elgondolását a román nyelv védelmének törvényével kapcsolatban, amely egyszersmind biztosítaná az együtt élő nemzetiségek nyelvének védelmét is. Valóban ezt teszi a Pruteanu úr javasolta törvény: nem érinti a kisebbségek nyelvhasználatát. Egyébként azonban súlyosan sérti a szabad véleménynyilvánítás jogát. Hogyan fogadhat el egy demokratikus politikai alakulat egy tervezetet, amelynek ilyen visszataszítóak a következményei?

Következésképpen a protokollum aláírása és a minősített információk törvényének eddigi megszavazása nyomán az RMDSZ-nek identitásproblémái kezdenek lenni. Ilyen körülmények között vajon milyen mértékben az emberi jogoknak elkötelezett erő a szövetség?

Fordította: ÁGOSTON Hugó

GABRIEL ANDREESCU 1952-ben született Buzăuban. A bukaresti Helsinki Bizottság társelnöke. *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés – tanulmányok, Molnár Gusztávval), Iași, 1999. *Locurile unde se construiește Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu* (A helyek, ahol Európát építik. Gabriel Andreescu beszélget Adrian Severinnel), Iași, 2000.

BAKK Miklós

RMDSZ és PSD: csapdalogikák

Úgy tűnik, az RMDSZ-nek nem okozott különösebb fejtörést a titoktörvény megszavazása a képviselőházban. Igaz, hogy két képviselője (Székely Ervin és Toró T. Tibor) mindent megtett annak érdekében, hogy a Ceaușescu-időket idéző előírások – melyek a polgárok inkriminációjával és nem az államtitkokat őrző intézmények felelősségének meghatározásával kívánják szabályozni a nemzetbiztonság e NATO-csatlakozáshoz oly szükséges részterületét – kimaradjanak a jogszabály szövegéből, azonban ez mellékes mozzanatnak tűnt ahhoz képest, hogy a törvény elfogadása kétséget kizáróan alárendelődött az RMDSZ–PSD-egyezménynek.

Néhány nappal később maga a Szociáldemokrata Párt (PSD) is visszakozott; az esély arra, hogy a törvény végső változata ne sértsen emberi jogokat, adott tehát. A konklúzió azonban világos: mivel nem először történt meg, hogy ebben a kérdésben az RMDSZ így szavazott (ez történt tavaly tavasszal is, amikor a parlament elfogadta az utóbb alkotmánybírósági határozattal érvénytelenített titoktörvényt), szó sem lehet arról, hogy a szövetség politikusai felkészületlenül, váratlan helyzetben kapkodva döntöttek volna így. Nem, az RMDSZ képviselői a helyzet – a törvény súlyos emberjogi konzekvenciái – ismeretében vállalták a PSD támogatását, és ezzel egyfajta választ is adtak a PSD-vel való együttműködésben rejlő csapdahelyzetre, az együttműködésnek arra a sajátos örvénylogikájára, amely szembeállítja az országban levő demokráciadeficit megszüntetésének célját a sajátos kisebbségi kérdések megoldásával.

Egyes elemzők ezt paradox fordulatként értelmezik. Gabriel Andreescu például úgy véli (a *Szabad Európa Rádió*ban elmondott kommentárja szerint, amelyet a *Provincia* eszáma is közöl), hogy az RMDSZ feladta az átmenet első tíz évében tanúsított „demokratikus hivatását". Azonban e paradoxon sokkal inkább a 2000. novemberi választások nyomán kialakult belpolitikai helyzet paradoxona, s kevésbé az RMDSZ-é: annak következménye, hogy Románia integrációs menetrendjének kialakulását követően (erre 2000 elején került sor) egy olyan párt – a Szociáldemokrata Párt – került kormányzati pozícióba, amely korábban egyáltalán nem adta tanújelét az integráció iránti elkötelezettségének, s annak sem, hogy van valamilyen elképzelése a bővülő Európai Unió és Románia kapcsolatáról. A PSD belecsöppent egy „euroatlanti menetrendbe", amelyhez csupán „pragmatikusan" alkalmazkodott. E pragmatizmus része az is, hogy felismerte, tennie kell valamit a kisebbségpolitika terén is, mert ez következik az integráció politikai kritériumaiból, a nemzetközi biztonságpolitikai elvárásokból meg néhány konkrét Európa tanácsi dokumentumból.

E meglátáshoz egy másik is társult: annak felismerése, hogy Romániában a klientúraépítés versenye a kormányzó koalíciók működésképtelenségéhez vezethet. Következésképpen: mindent meg kell tenni az egypárti kormányzás érdekében.

A PSD e kettős konklúziójával két RMDSZ-törekvés találkozott. Egyrészt az a folyamatos cselekvési kényszer, hogy a magyarságnak, az RMDSZ-választóknak állandóan eredményeket mutasson fel (függetlenül attól, hogy azok összeegyeztethetők-e valamilyen – a magyarság helyzetét, jogállását átfogóan szabályozó – koncepcióval), másrészt klientúraépítésének az a sajátossága, hogy nem annyira a bukaresti minisztériumokban, kormányhivatalokban, hanem inkább a központi közigazgatás egyes területi (dekoncentrált) szerveinél igyekszik pozíciókat szerezni. Ezek alapozták meg a kormány támogatásának jelenlegi logikáját, mely nem a tárcák elosztására és a programok összehangolására összpontosít (mint a koalíciós szerződések esetén), hanem a kormányprogram „általános támogatását" néhány sajátos kérés teljesítéséhez és néhány vidéki – a kormányzat dekoncentrált szerveihez tartozó – pozíció megszerzéséhez köti (ez utóbbit az RMDSZ–PSD-egyezmény nem nyilvános része, illetve az utóbb megkötendő megyei egyezmények tartalmazzák).

A távlatokat tekintve kérdés, hogy az RMDSZ–PSD-viszony e sajátossága mennyiben tekinthető „prekonszociációs" helyzetnek (Gabriel Andreescu). Az viszont kétségtelen, hogy az RMDSZ számára egy paradox csapdahelyzet is. Ha ugyanis a „protokollum" szövegét tekintjük csupán, úgy tűnik, az RMDSZ „nyert többet": az egyezségben megfogalmazott konkrét célok többsége (amelyeket garanciális elemek és határidők is megerősítenek) az RMDSZ célkitűzései, míg a PSD csupán néhány általánosan megfogalmazott cél kapcsán várhatja el az RMDSZ parlamenti támogatását. Ha viszont az együttműködés gyakorlatát vizsgáljuk, kiderül, hogy az RMDSZ-nek ígért intézkedéseket a PSD huzamosabb ideig halogathatja, elfogadásukat folyamatosan olyan feltételekhez kötheti, amelyek nem szerepelnek az egyezségben (példa: a titoktörvény esete).

A helyzet távlatot és politikai eredményeket egyaránt relativizáló jellegére utal a képviselőházi frakción belüli „polgári szárny" megalakulása is. A csoportosulás (a frakció egyharmada, kilenc képviselő a 27 közül) léte kétségtelenül az egyik legerősebb kihívás a Markó–Frunda–Verestóy-féle vezetéssel szemben. Egyelőre nem világos, hogy e „polgári szárny" mit kíván megkérdőjelezni: az együttműködésben elért eredményeket, avagy magát az együttműködés stratégiáját. Erre összetételéből sem tudunk következtetni, hiszen a kilenc kezdeményező között olyanok is vannak, akik „több eredményt" szeretnének elérni, és olyanok is, akik másfajta stratégiát szeretnének kidolgozni. A két opció közötti különbségtételt segítené az, ha az RMDSZ Markó-féle vezetését bírálók megfogalmaznák a kérdést: mit érdemesebb tenni, erősíteni a jelenlegi rendszert, amely a demokráciadeficitet tartósítja néhány kisebbségpolitikai kedvezménnyel, vagy megkeresni azt az utat, amely átalakítja ezt a rendszert.

Kétségtelen, az átalakítás útja, egy másfajta stratégia felvállalása jóval nehezebb. Egyrészt kilépést jelentene a klientúraépítés és a közvetlen eredmények jelenlegi logikájából, másrészt egy sokkal radikálisabb álláspontot követelne meg a jelenlegi politikai rendszer átalakítására vonatkozóan. Erre a döntésre most még nincs felkészülve az RMDSZ, de az világos, hogy a jelenlegi román pártrendszer rejtett centralizmusa és a regionalizmus kihívása egyre elodázhatatlanabbá teszi az új stratégiai opciók megfogalmazását.

BAKK MIKLÓS 1952-ben született Székelyhídon, Bihar megyében. A kolozsvári *Krónika* megbízott felelős szerkesztője, politikai elemző. *Egy választás olvasatai.* In: *Regio*, 2000/4.

Antik Sándor: Rajz, 2002

HADHÁZY Zsuzsa

Kutya-titok

Mindazoknak, akik 2002. január 31-én megszavazták azt a titoktörvényt, amelyhez hasonló még az aranykorban, boldogult legszeretettebbünk életében sem volt érvényben.

Amikor reggel elmentem, még egészen jól volt. Igaz, az órákkal ezelőtt történt. Azóta sok víz lefolyt ott, ahol le kellett folynia, s egy nap – ezt tudjuk mindnyájan – a kutya életében nem annyi, mint az ember életében. Én egy nap alatt – általában, bár nem mindig – egy napot öregszem, de bölcsebbé is válok egyúttal (aminek viszont nem örvendek feltétlenül, mert néha felettébb unalmas bölcsnek lenni). Mackó kutyám viszont egy nap alatt több hetet öregszik, anélkül hogy bölcsebbé válna. Mert ő a maga módján már régóta bölcs. Bölcs, mert csupán életműködéseire figyel, arra, hogy egyék, mert ha nem eszik, nem tud futkározni, arra, hogy igyék, mert ha nem iszik, nem tud ugatni, arra, hogy melegben legyen, mert ha fázik, akkor reszket. A vele beszélők hangjából kiszűri a haragot, a dühöt, az ellenérzést, a félelmet, s ha ezeket megérzi, védekezik, mint minden normális élőlény; kiszűri a szeretetet, az örömet, a jókedvet, s olyankor szemmel láthatóan a füle hegyéig elönti a biztonság, a nyugalom, az elégedettség, és eszébe sem jut akár csak meg is ugatni valakit. Más persze, ha tulajdonában érzi háborgatva magát. De még ebben is megértő, mert ő sem akar senkit tulajdonában háborgatni. Persze a csontjait nem engedi. Ez az ő szabadsága: megvédeni a csontjait, a jogát, hogy ugasson és védekezzen, ha támadási szándékot szimatol.

Ezért lepődtem meg, amikor a múltkor hazaérve nem jött előmbe köszönni, nem csóválta örömében a farkát, még csak nem is morgott barátságosan, hogy na végre, gazdi, megint hol tekeregtél ennyit, már rég itt volna a vacsora ideje.

Csak nézett rám beszédes szemeivel, s egy kicsi figyelmeztetést véltem kiolvasni pillantásából. Nem tudtam mire vélni. Gyorsan le-

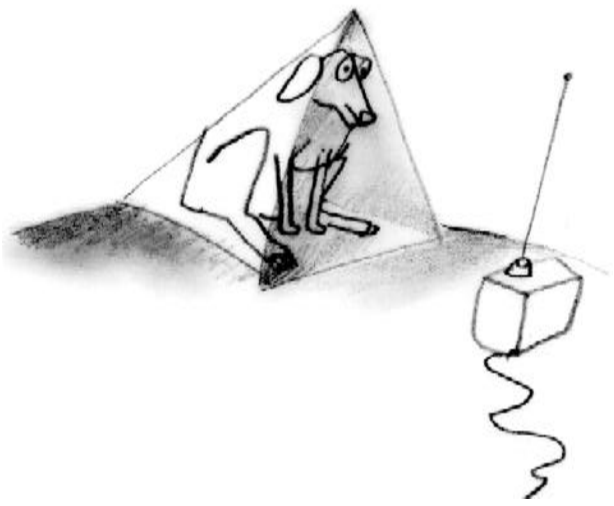

Antik Sándor: Rajz, 2002

zártam a reggel nyitva felejtett rádiót, gondoltam, biztos elege volt már a mindenfajta zenéből, no meg persze a hírekből, és elkezdtem készíteni neki a vacsorát. Közben beszéltem hozzá: egész napi egyedüllét után, tudtam, szüksége van az emberi hangra. Csak mondtam a magamét, hogy mindjárt elmegyünk sétálni, mindjárt kész a vacsora, miért nem jössz ide, miért nem vakkantasz, mordulsz egyet, de semmi jele nem volt annak, hogy értené, vagy hogy egyáltalán észrevenné, hogy valaki beszél hozzá. Te aztán nagyon megharagudtál rám, simogattam meg, de elkapta a fejét, s csak nézett rám szomorúan. Mondj már valamit, biztattam, de hiába. Gyere, elmegyünk sétálni, meglátogatjuk Dömét, de aztán nehogy letépd a fél fülét, mint jómúltkorjában! Engedelmesen bedugta a fejét a pórázba, s jött mellettem, de minden utcasarkon, minden villanyoszlopnál, minden piros-sárga-kékre mázolt rúdnál rám nézett, mielőtt felemelte volna a lábát, mintha azt kérdezné, szabad-e. Nem értettem. Elmentünk Néró kapuja előtt, Néró ugatva köszöntötte, Mackó lehajtott fejjel ment tovább, mintha nem akarná hallani, amit a másik mond. Dömére oda se bagózott, s mikor gazdijaitól egy csontot kapott azzal, hogy de aztán titokban edd meg, nehogy Dömemeglássa, megint csak rám nézett szomorúan, s látható erőfeszítéssel – otthagyta a csontot, és kivonult az udvarról.

Most már igazán nem értettem semmit. Mentem mellette, bandukoltam hazafelé, s törtem a fejem, mi történhetett. Nem tudtam rájönni. Otthon eléje tettem a vacsorát, s mikor láttam, hogy csak nézi, megsimogattam: egyél csak nyugodtan. Hálásan rám pillantott, és azonnal lefetyelni kezdett. Ha nem titok, mondd el, mi történt? – akartam mondani, de csak a „titok" szóig jutottam, a kutya felkapta a fejét, szemrehányóan rám nézett, s otthagyva a tálját bevonult a vackába. Titok?! – néztem rá hüledezve. Lehajtotta a fejét. Nem szabad beszélni róla?! – csak pislogott. Egyáltalán nem szabad beszélni? – hüledeztem. De miért? Nézett rám kétségbeesetten. Na jó, mondtam, most elmegyek, de ha hazajövök, mindent megbeszélünk, s nyúltam a kabátom után.

Úgy pattant fel a vackáról, mint egy gumilabda. Utoljára akkor láttam így felpattanni, amikot még ifjú és szerelmes korában meglátta választottját. Odacövekelte magát az ajtóhoz, és se jó szóra, se füttyre, se szidásra nem volt hajlandó onnan elmozdulni. Azóta egyetlenegy szóra reagál. Mihelyt azt hallja, hogy titok, felborzolódik a szőre, s olyankor – néha – még morogni is képes. De csak olyankor. Nem enged kilépni a lakásból. Nem enged telefonálni. Ha csengetnek, nem enged kaput nyitni.

Be vagyunk zárva. Ülünk, nézzük egymást, s én néha halkan odalehelem: titok. Olyankor halkan nyüszít. Másnak nem mondok semmit, intek megnyugtatóan. Ő azért állandóan figyel, nehogy valahogy kiszökjek, és elkezdjek beszélni.

Pedig nem kellene félnie. Beláttam, igaza van. Csak akkor lehetek biztos abban, hogy nem árulok el valamilyen titkot, ha hallgatok. De csak akkor hallgathatok, ha nem kerülök emberközelbe.

Itt bent biztonság van, csönd.

Kutya legyek, ha nem fogok még arra is vigyázni, amit suttogva a kutyámnak mondok.

HADHÁZY ZSUZSA 1952-ben született Kolozsváron. Közíró, a *Provincia* lapszerkesztője. Kisesszé, publicisztikai írások a romániai magyar lapokban.

CSOMA Botond

Regionalizmus versus centralizáció

Néhány erdélyi értelmiségi kezdeményezése, hogy régiók kialakításával valósítsák meg az ország közigazgatási rendszerének reformját, ádáz vitát váltott ki a politikában és a sajtóban. A parlamentnek és a fontosabb politikai pártoknak eljuttatott pragmatikus dokumentum alapgondolata, hogy bizonyos jogi és közigazgatási hatásköröket a már létező fejlesztési régiók vagy Románia történeti tartományainak szintjén létrehozandó regionális tanácsokra ruházzanak át. A *Memorandum*ot aláírók véleménye szerint ez az intézkedés a jelenlegi korrupció és bürokrácia csökkenését eredményezné, és növelné a közigazgatási rendszer hatékonyságát. E szándékok megvalósulása meggyorsítaná Románia EU-csatlakozási folyamatát is.

A politikai élet szereplőinek és a közvélemény egyes alakítóinak reakciója enyhén szólva furcsa volt. Sértő jelzőkkel illették az aláírókat, és így kezdettől fogva kizárták a józan, szenvedélymentes megközelítés lehetőségét. Mintha az, aki Románia állami vagy közigazgatási struktúráját illetően más véleményen van, szükségszerűen hülye vagy legjobb esetben gyanús, titkos érdekek által motivált lenne.

Ennek az eszmék terén megnyilvánuló türelmetlenségnek mélyen gyökerező hagyománya van a hazai gondolkodásmódban. Emlékezzünk például, hogy milyen botrány tört ki néhány történésznek az alternatív történelemkönyvek bevezetésével való próbálkozása miatt. Létezik néhány tabutéma, melynek kapcsán lehetetlen nyilvános vitát kezdeményezni. Ha valaki mégis megkíséreli, szentségtörőnek tartják, aztán megbélyegzik és kiközösítik. Ez a magatartás leginkább azokkal a bírálatokkal szemben nyilvánul meg, amelyek a történelmet vagy az államszervezést érintik, és ellentmondanak a szóban forgó területen elfogadott többségi álláspontnak.

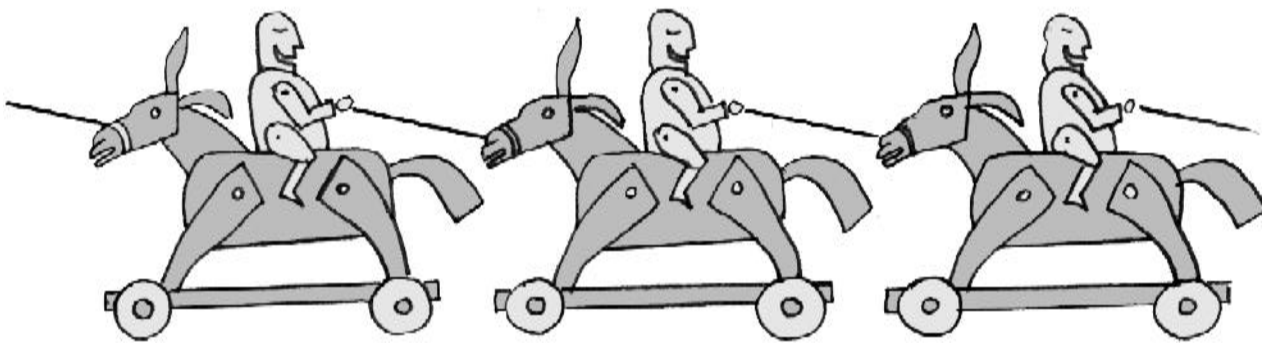

Antik Sándor: Rajz, 2002

Ez a türelmetlenség részben a totalitárius, parancsuralmi korszakból örökölt csordaszellem következménye. Olyan leninista jellegű elemeket azonosíthatunk benne, mint például „aki nincs velünk, az ellenünk van". Ilyen eszközökkel próbálnak minden jól meghatározott témára vonatkozó kritikai szellemet elfojtani. Ebben a vitában többször is a nemzeti érdekre hivatkoznak. A valós nemzeti érdeket nyilván csak azok ismerik, akik feldühödnek, ha eltérő véleményt hallanak. A többiek vagy „tévelygők", vagy szakmailag sikertelen, frusztrált értelmiségiek, akik most a nagyközönség figyelmét akarják magukra terelni, ahogy azt Dâncu úr említette egy televízióműsorban. Érdemes természetesen hozzátenni, hogy amit fentebb említettem, az része a nálunk még törékeny politikai kultúrának és polgári szellemnek.

Sajnos, a kollektív tudatalatti szintjén minden olyan törekvést, amely új közigazgatási vagy területi képződmény kialakítására irányul, Románia területi egységét veszélyeztető kezdeményezéssel azonosítanak. Természetesen vitatható a memorandisták által javasolt új politikai és közigazgatási egységek életképessége. Felvetődhet a kérdés, hogy nem növelik-e ezek az új struktúrák a korrupciót vagy a bürokráciát. A *Memorandum,* amint azt aláírói is leszögezték, nem változtathatatlan, nyilvánosságra hozatalával csupán a kormányzottak egyetértésével való kormányzás, vagyis a republikanizmus és a részvételi democrácia kritériumainak megfelelő nyilvános vita kezdeményezését kívánták. Amint az a politikai mezőny bizonyos szereplőitől várható volt, reakciójuk nemzeti vonatkozásokat tartalmazott. Azzal riadóztattak, hogy a javaslat szétzúzza a nemzeti egységet, minden román évszázados küzdelmének eredményét. Elmondták, hogy több ezer román halt meg a nagy egyesülés nemzeti eszményének megvalósításáért. Igen, ez tökéletesen igaz. Nem tudom azonban felfogni, hogy egyesek miért nem értik meg: a jogi és a közigazgatási rendszer megreformálása nem jelenti értelemszerűen sem a nemzeti egység szétrombolását, sem Románia felosztását kisebb területi egységekre. Nem hiszem, hogy bárki is ezt akarná. Ez a történelmi érvekre hagyatkozó hamis megközelítés ördöginek minősít minden kezdeményezést, amely bizonyos változásokat javasol Románia állami szerkezetét illetően. Tisztelt politikusainknak lehetne annyi ítélőképességük, hogy meg tudjanak különböztetni két különböző dolgot. Csakhogy a nemzeti zászló lobogtatása nagyon hatékonyan elhárít mindenféle, az ország közigazgatási vagy állami struktúráját érintő vitát. Például hallgatólagosan el lehet tekinteni bizonyos megyék elégedetlenkedésétől a központi költségvetésből kapott összegek miatt, melyek jóval kisebbek, mint a megyék által oda beömlesztett összegek. És be lehet fogni a száját annak, aki hangot ad Bukarest centralizmusával szembeni méltatlankodásának. Így válik egyes politikusok kezében a nemzeti egység eszménye képzelt veszélyek túlméretezésével egyszerű eszközzé a közvélemény megtévesztésére. El tudná-e valaki hinni, hogy Németország föderális állami berendezkedése bármilyen módon ártana a német nemzeti egységnek?

Adrian Păunescu pedig afölött való elképedésének adott hangot, hogy egyeseknek, Erdélyben például, transzetnikus identitásuk lehet. Az egyén identitásának szerkezete többszintű. Lehetségesnek tartom, hogy egy személy adott szinten nem etnikai alapokon álló regionális identitással rendelkezik, ami természetesen nem jelenti azt, hogy lemond etnikai vagy nemzeti alapokon meghatározott identitásáról. A két identitás nem zárja ki egymást. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy egy erdélyi román vagy magyar, jól meghatározott nemzeti tudata mellett, erdélyi identitással is rendelkezzék. Ez az erdélyi identitás hozzájárulhatna az interetnikai kapcsolatok javulásához és a kölcsönös bizalom növeléséhez. Az ellenkező vélemények dacára meggyőződésem, hogy a regionális identitás nem ölti majd fel a túlzott büszkeség formáját az ország többi részén élő románokkal szemben.

A *Memorandum* elsődleges címzettjei, a politikai pártok, az RMDSZ kivételével, ellenségesen viszonyultak a dokumentumhoz. Nem fogják megváltoztatni álláspontjukat mindaddig, amíg hazafias szólamok hangoztatásával értékes szavazatokhoz juthatnak. Éppen ezért az ilyen típusú kezdeményezéseket elsősorban a szavazóknak kellene címezni. A polgári társadalom fontos szerepet játszhatna ebben a folyamatban. Ilyenformán Románia állampolgárai véleményt nyilváníthatnának egy ilyen jellegű kezdeményezés időszerűségéről. Ugyanakkor ez az egyetlen módszer, amivel nyomás gyakorolható a politikai elitre, hogy rugalmasabb álláspontot képviseljen ebben a kérdésben. A *Memorandum* egyes aláírói hibát követtek el akkor, amikor utólag tett nyilatkozataikban elemezték az alkotmány 1. cikkelyét, amely a román állam egységes, nemzeti jellegét mondja ki, mert ez zavarokat okozott az aláírók szándéka tekintetében. Ezt a kérdést külön kellene tárgyalni.

Ismerve a hazai politikai és állampolgári viszonyokat, úgy gondolom, továbbra is agresszív reakciókra számíthatunk. Látva a kormányon levők elbizakodottságát, nem tudom megkerülni a kérdést: vajon Năstase úr teljesen biztos abban, hogy a „tévelygők" tábora nem fog gyarapodni?

Fordította: KOZÁK Gyula

CSOMA BOTOND 1975-ben született Kolozsváron. A kolozsvári *Interetnica* folyóirat munkatársa. *Reflexii asupra emigrării* (Reflexiók az emigrációról), *Interetnica,* 2001. augusztus; *Vegilență națională* (Nemzeti éberség) *Interetnica,* 2001. szeptember; *Politika és/vagy erkölcs, Szabadság,* 2001./december.

TÓFALVI Zoltán

A Memorandum-vita előzményei

Nemrégiben Adrian Năstase kormányfő újból nemet mondott a regionalizmussal kapcsolatos országos vita puszta felvetésére is. Szerinte regionális állam nem létezik, a kormány ilyen mesterséges vitákra nem pazarolhatja drága idejét. Egyelőre az aláírók vitázhatnak, cikkeket-könyveket írhatnak, ha azonban „akcióba lépnek", a román állam minden kezdeményezést a törvény szigorával és az erőszakszervezetek segítségével torol meg.

A román köztudatban az olyan kulcsfogalmakat, mint „autonómia", „regionalizmus", „föderalizmus", amolyan szitokszóként emlegetik. Amint várható volt, az erdélyi román és magyar értelmiségiek egy része által aláírt *Memorandum* közzététele hisztérikus reakciókat váltott ki a politikai elit döntő többségéből. Ioan Rus belügyminiszter hülyeségnek nevezte már magát a gondolatot is, Adrian Năstase miniszterelnök pedig „eltévelyedettek"-nek a *Memorandum* szerzőit. A „ráadás"-t Sabin Gherman, az Erdély–Bánát Liga elnöke adta meg. Legutóbbi székelyföldi polgári fórumain kijelentette, a kolozsvári „memorandisták" főbűne, hogy a könnyen „sebezhető" magyar állampolgárt, Molnár Gusztávot helyezték előtérbe. Szerinte egy román nemzetiségű vezéregyéniség sokkal könnyebben boldogulhatna „regionalizmus-ügyben". Az ilyen érvelésnek, sajnos, „történelmi hagyományai" vannak Romániában.

Ez volt az a pillanat, amikor úgy éreztem: szólnom kell! Mivel magyarázható ez a román politikusok és az államapparátus részéről megnyilvánuló, minden észérvet, logikát nélkülöző tiltakozás minden ellen, ami az autonómiával, a regionalizmussal, ne adj' Isten, a föderalizmussal kapcsolatos?

Az 1956-os magyar forradalom ürügyén futószalagon gyártott romániai koncepciós perekben is akkor hozták a legsúlyosabb, gyakran kivégzéssel járó ítéleteket, amikor az autonómia, Erdély különleges státusának kérdése felvetődött. Sajnos, az erdélyi közvélemény nem tudja – Románia egészéről nem is beszélve –, hogy 1958-ban ennek a kérdésnek a puszta felvetéséért tizennégy személyt ítéltek halálra, és tizenkettőt ki is végeztek. Közülük az egyik, dr. Fîntînaru Alexandru aradi ügyvéd – mint a neve is mutatja – román nemzetiségű volt. Az Adrian Năstase kormányfő által oly nagy nyomatékkal emlegetett „szigor"-nak megfelelően nemcsak példát statuáltak, hanem könyörtelenül le is csaptak! A magyar forradalom leverése után Erdélyben rendezett öt, úgynevezett „hazaárulási per" már önmagában is jelzi a retorzió méreteit. Ezek a perek: a „Szoboszlay-per", az „érmihályfalvi csoport", az „ENSZ-memorandum", a „Fodor Pál (Fodor Imre, Marosvásárhely alpolgármesterének édesapja) baráti köre" és a borgóprundi tüzér főhadnagy, Teodor Margineanu lázadási kísérlete. Az első négy az „erdélyi kérdés" megoldását tűzte ki céljául.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hatására – Temesváron még korábban – különböző elképzelések születtek az erdélyi kérdés megoldására. Szoboszlay Aladár magyarpécskai-temesvári plébános – igaz, beszélgetés szintjén és gyermekien naivul – felvetette a föderalizmus, a román–magyar konföderáció gondolatát is, amelyben Erdély lett volna az összekötő kapocs Románia és Magyarország között. Így kezdődött az ötvenes évek végének legsúlyosabb politikai pere, amelyben 56 személyt ítéltek el, köztük tizenegyet halálra, s tízet ki is végeztek; hozzátartozóik ma sem tudják, hol nyugszanak szeretteik földi maradványai.

Vonható-e párhuzam a jelenlegi kolozsvári *Memorandum* és Szoboszlay Aladár kezdeményezése között? Igen is, meg nem is. Azóta megváltoztak a körülmények, legalább meg lehet fogalmazni az elképzeléseket, s az aláírókat nem küldik azonnal a kivégzőosztag elé. De kétségtelen: a memorandisták számára sok tanulsággal szolgált volna, ha ismerik a perek történetét.

Tény: az 1950-es évek közepén éppen Temesvárról történt az első kezdeményezés a többpártrendszer visszaállítására, egy transzetnikus párt létrehozására. Ferencz Béla Ervin Ferenc-rendi szerzetes, a gyergyószárhegyi rendház főnöke, a Szoboszlay-kezdeményezés szürke eminenciása (akit a perben életfogytiglani kényszermunkára ítéltek!) egy döbbenetes interjúban elmondta e sorok írójának: „Az 1954-es enyhülés (Sztálin halála – *a szerk.*) fölcsillantotta a kelet-európai országokban a többpártrendszer lehetőségét. Mi is és mások is készülni akartunk egy ilyen lehetőségre. Akkor vetődött fel az a gondolat: ha változna itt a rendszer, helyreállna az úgynevezett demokrácia, a többpártrendszer, akkor jó volna, ha idejében rákészülnénk erre. Szoboszlay Aladár akkori temesvári plébános volt a mozgatója. (...) Ő állt elő azzal a javaslattal, hogy készítsük el a keresztény szolidaritás pártjának a programját. Hallott róla, hogy én szociológiával foglalkozom. (...) Megkértük a görög katolikus egyház egyik képviselőjét, dr. Fîntînaru Alexandru aradi ügyvédet, hogy ezt a programot jogi szempontból öntse formába. Meg is tette. Románul és magyarul is elkészült a program. A lényeg, az elgondolás az volt, hogy az erdélyi román–magyar kérdést meg kell oldani! Éspedig egy közös párt, a Keresztény Szolidaritás Pártja segítségével. (A periratban az ítélet szövegében csak Keresztény Munkáspárt olvasható – *T. Z.*) Erdély lett volna az összekötő kapocs Magyarország és Románia között. Természetesen Romániához tartozó Erdélyről volt szó, de legyen összekötő kapocs, és Arad lett volna – mondjuk – egy perszonáluniónak vagy román–magyar konföderációnak az egyik központja."

A szervezkedési kísérlet felgöngyölítése gyerekjáték volt, hiszen Szoboszlay Aladár – amolyan természetgyógyászként – báró Huszár Józseffel járta az országot, rákbetegeket is próbáltak gyógyítani. Ez, illetve az állítólagos „nőügyek" szolgáltatták az ürügyet a letartóztatására. Közel egy évig tartották vizsgálati fogságban, ezalatt a „szervezkedés" minden apró részletét „feltárták". Majdnem 200 személyt tartóztattak le, legtöbbjüket ártatlanul; mindazokat, akiknél báró Huszár József, az ezermester hírében álló arisztokrata, megfordult, s legtöbbjüket el is ítélték.

Az ítélet szerint „a vádlottak a népi demokratikus rendszer megdöntésére és az elnyomó tőkés-földesúri rendszer visszaállítására s egy román–magyar konföderáció létrehozására mind a Román Népköztársaságban, mind a Magyar Népköztársaságban fegyveres lázadást készítettek elő.

Ily módon több földbirtokost szerveztek be, például Huszár József volt bárót, Kuún Zsigmond volt grófot (a magyar résztvevők közül ő volt az egyetlen hivatásos katona, végigharcolta a második világháborút – *T. Z.*), Orbán Károlyt, Mikó Lászlót, Bethlen Farkas volt bárót, Bánffy István volt bárót; volt gyárosokat, mint Reibnagel István és Pataki István, a történelmi pártok volt tagjait, mint Fîntînaru Alexandrut – a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt egyik vezetőjét –, Dénes Dávid római katolikus papot és másokat.

A szervezet vezetősége hasonló célból szervezte be Ferencz Béla (Ervin), Müller Jenő, Mezei Mózes Levente, Ábrahám Árpád, Ráduly István, Ráduly Géza, Kosza József, Kovács Béla, Kovács Balázs római katolikus papokat, valamint Dan Aurel görögkeleti papot, akik bűncselekményeket készítettek elő, összeesküvéseket szerveztek az ország törvényes kormánya ellen, és országunk békés életére törtek..."

Az első államcsínyt – áll a vádiratban – 1956. augusztus 28-ára tűzték ki, 23 órai kezdettel. A „lázadás kirobbantása", az „államcsíny" azért nem következett be a fent megjelölt időpontban, mert a szervezet vezetőinek nem sikerült ez értelemben közvetlen kapcsolatba lépniük Drăgăniţa Constantin ezredessel, a Turnu Măgurele-i tankezred parancsnokával, aki – ígérete szerint – tankokkal vonult volna be Bukarestbe, hogy elfoglalja a kormánypalotát, a rádiót, a legfontosabb közintézményeket.

Hasonlóképpen „a lázadás kirobbantása nem sikerült a magyarországi ellenforradalmi események idején sem, mert időközben azt is leverték".

Az ügyész mind az 56 vádlottra halálbüntetés kiszabását kérte, a tárgyaláson mindvégig a kádári propagandagépezet által kiadott hírhedt „Fehér Könyvet" lobogtatta. Végül, 1958 májusában tizenegy vádlottat halálra ítéltek, tízet közülük kivégeztek: Szoboszlay Aladárt, báró Huszár Józsefet, Ábrahám Árpád római katolikus lelkészt, Orbán Károly marosvásárhelyi földbirtokost (nyolc nyelven beszélt, írt, édesanyja az a Zeykfalvi Zeyk Sarolta, aki az öreg Kossuth Lajosnak volt plátói szerelme), dr. Kónya István-Béla és dr. Fîntînaru Alexandru ügyvédet, Tamás Dezsőt, Tamás Imrét, Orbán Istvánt, Lukács Istvánt. Drăgăniţa Mogyorós Máriát végül életfogytiglani börtönbüntetéssel sújtották.

Feltétlenül meg kell emlékeznünk az „erdélyi kérdés" másik két kivégzett mártírjáról: Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkipásztorról és dr. Hollós István volt hadbíró-századosról, tanárról. Őket az érmihályfalvi csoport perében ítélték halálra, és 1958. december 2-án Szamosújváron végezték ki. Ebben a perben harmincegy partiumi vádlottat állítottak bíróság elé. Az úgynevezett ENSZ-memorandum miatt pedig két elítéltet a börtönben kínoztak halálra.

Mindmáig tisztázatlan Drăgăniţa Constantin ezredes szerepe, akit nem végeztek ki, életfogytiglanra sem ítéltek, 10 év börtönbüntetést kapott.

Téves tehát minden olyan állítás, hogy Sabin Gherman kezdeményezésének vagy a kolozsvári *Memorandum*nak nem volt előzménye. A hazai jogtörténetben is egyedülálló, hogy egy politikai perben ilyen súlyos, tíz kivégzéssel járó ítéletet hozzanak. Már-már beteges az a félelem, amely minden autonómia-, regionalista, föderatív elképzelést kísér. Itt már régen nincs szó történelmi igazságról, észérvekről, tényekről, hanem egy sajátos román társadalmi-politikai hisztériáról, amelyet leginkább azzal az igazság iránti elkötelezettséget a történelmi és politikai elfogulatlansággal ötvöző módszerrel lehetne értelmezni és elemezni, amelyet Bibó István alkalmazott *Az eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* vagy *A német hisztéria okai és következményei* című műveiben.

TÓFALVI ZOLTÁN 1944-ben született Korondon, Hargita megyében. A *Román Televízió Magyar Adásá*nak szerkesztője. *A magyar '56* (dokumentumok, elemzések), Budapest, 1996; *Északi változatok* (beszélgetések Skandináviában élő magyarokkal), Marosvásárhely, 2000; *Élet a föld alatt* (történelmi tanulmány), Nagyvárad, 2001.

A Kolozsvári Katonai Törvényszék Levéltára
A357/0958. számú iratcsomó

A Belügyminisztérium Temesvár tartományi Igazgatóságának 877. számú vádemelési összegzése: 1958. március 12.

1957 szeptembere és 1958 januárja közötti időszakban a Belügyminisztérium szervei 57 személyt tartóztattak le, a Román Népköztársaság népi demokratikus rendszerével szembehelyezkedő ellenséges elemet, élükön Szoboszlay Aladár római katolikus pappal, Huszár József volt báróval és földbirtokossal.

A vádlottak beismerő vallomásai és a tanúk nyilatkozatai, valamint a vádlottaknál a letartóztatás alkalmával talált felforgató dokumentumok és fegyverek, azaz tárgyi bizonyítékok alapján megállapítható:

I. A vádlottak még 1950-ben, Keresztény Munkáspárt néven, ellenforradalmi szervezetet hoztak létre, azzal a céllal, hogy a Román Népköztársaság belső és külső biztonsága ellen szövetkezzenek.

II. A lakosság nyugalmas életére és munkájára nézve káros hangulatot keltettek és tartottak fenn azáltal, hogy a szervezet taglétszámára és egy közeli lázadás kirobbantására vonatkozó rémhíreket, valamint a szervezet vezetője, Szoboszlay Aladár pap által összeállított felforgató írásokat terjesztettek.

III. A vádlottak mind az RNK, mind az MNK népi demokratikus rendszerének megdöntése végett fegyveres lázadást készítettek elő, és az elnyomó tőkés-földesúri rendszer visszaállítását, valamint egy román–magyar konföderáció létrehozását tervezték, amiben számítottak a nyugati imperialista hatalmak anyagi és erkölcsi támogatására, és gyakorlati lépéseket is tettek az említett hatalmakkal való kapcsolatfelvétel érdekében.

A tőkés rendszer, amelyet ezek az elemek országunkban vissza akartak állítani, az iparban a korábbi nagy társaságok, a mezőgazdaságban pedig a magántulajdon elvein alapult. A földbirtokosoknál családfőnként – szőlősök nélkül – 500 hold szántóföldben állapították meg a visszaadandó terület felső határát.

A vádlottak tettei azt bizonyítják, hogy a burzsoázia és a földesúri osztály maradéka nem nyugszik bele szocialista gazdaságunk fejlődésébe és a dolgozók jólétének növekedésébe. Ezért a népi demokratikus rendszer iránti gyűlöletüktől vezérelve bűnös akciókat szerveztek annak érdekében, hogy megakadályozzák országunk dolgozó népének szocializmust építő harcát és munkáját.

A vádlottak bűnös tevékenységének előkészítésében és lebonyolításában szerepet játszott az imperialista országok, főleg az Amerikai Egyesült Államok és Anglia rádióadásaiban túltengő, a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ellen irányuló háborús hangulatkeltés, uszítás és rágalomhadjárat is.

Ezen ellenforradalmi szervezet létrehozása és bővítése során a vezetőség, élén Szoboszlay Aladár római katolikus pappal, azokra az elemekre számított, akik társadalmi helyzetük és múltbeli szerepük folytán eleve ellenségei az RNK államrendjének, és életbevágó érdekük a tőkés földesúri rendszer visszaállítása, mind az RNK-ban, mind pedig az MNK-ban. (…)

Felforgató szervezetüket a vádlottak – a munkások egy részének megnyerése érdekében – Keresztény Munkáspártnak nevezték el, Szoboszlay Aladár pedig ilyen értelemben kiáltványt is megfogalmazott, amely – egyebek között – számos demokratikus jellegű frázist és jelszót is tartalmazott.

Ugyanakkor az RNK államrendjének erőszakos megdöntésére irányuló céljuk megvalósítása érdekében feladatul rótták ki a felforgató szervezet minden tagja számára, hogy fegyvert és lőszert szerezzen. (…)

A kitűzött célok megvalósítása, vagyis a RNK államrendjének erőszakos megdöntése érdekében a szervezet tagjai puccsot, azt követően pedig ellenforradalmi lázadást készítettek elő, amiért is élénk tevékenységet fejtettek ki. Így az első államcsíny időpontját 1956. augusztus 28-ra, 23 órára rögzítették.

Az államcsíny sikere érdekében nagy mennyiségű fegyver és lőszer megszerzését tervezték úgy, hogy a már meglévő fegyverzettel megtámadják a Milícia és a Szekuritáté kisebb és elszigetelt egységeit, valamint az RNK csíkszeredai bankfiókjának őrségét; az így szerzett fegyverrel katonai egységeket támadnak majd meg és dúlnak fel, hogy onnan országunk államrendjének megdöntése érdekében az akcióhoz szükséges fegyvereket megszerezzék.

A fegyverek beszerzése után az ellenforradalmi szervezet csíkszeredai, tusnádi, ozsdolai, kézdivásárhelyi, sztálinvárosi és más helységekbeli tagjainak Sztálinvárosba és Bukarestbe kellett volna vonulniuk, hogy mindenekelőtt a rádióállomások és az említett városok főbb középületeinek elfoglalásával kirobbantsák az államcsínyt. (…)

A lázadás kirobbantása, az államcsíny azért nem következett be a fent megjelölt időpontban, mert a szervezet vezetőinek nem sikerült közvetlen kapcsolatba lépniük Drăgăniţa Constantin alezredessel.

A lázadás kirobbantása a magyarországi ellenforradalom idején sem sikerült, mert időközben azt is leverték. Így a lázadás vezetői, számítva a nyugati kapitalista országok esetleges segítségére, úgy döntöttek, hogy egy másik, kedvezőbb időpontra halasztják azt. (…)

Traian ŞTEF

Az olasz regionalizmus

Az elmúlt év végén a iași-i Polirom Kiadó megjelentette az amerikai kutató Robert D. Putnam tanulmányát (melyet Robert Leonardival és Raffaella Y. Nanettivel közösen készített) az olaszországi regionalizmus tapasztalatairól *Cum funcționează democrația: Tradițiile civice ale Italiei moderne* (Hogyan működik a demokrácia: A modern Olaszország polgári hagyományai) címmel. A kutatás huszonöt évig tartott, és kiváteles tudományos becsületességgel történt. A témakör természete, a kérdések és a válaszok, a komolyság és az objektivitás, amellyel a munka folyt, arra késztetnek, hogy a kutatás megállapításait román kontextusban is elhelyezzük. Különösen most, a romániai régiók létrehozása érdekében megfogalmazott *Memorandum* nyilvánosságra hozatala után. A könyv amerikai kiadása 1993-ban jelent meg, és a szerző nem titkolja érdeklődését „Eurázsia volt kommunista országai iránt, amelyeknek a semmiből kellett megteremteniük a demokratikus kormányzás rendszerét”.

1970-ben az olasz kormány elhatározta, hogy alapvető alkotmány- és intézményreformot hajt végre. Az országot 1860-ban egyesítették, de közigazgatása, francia mintára, erősen központosított volt, a prefektusok, akárcsak a mieink, a helyi hatóságok képviselői voltak, de közvetlenül alárendelve a kormánynak. 1970-ben tehát tizenöt új regionális kormányt alakítottak, miután pár évvel azelőtt egyes határ menti térségekben, ahol bizonyos szeparatista törekvések nyilvánultak meg, öt „sa-

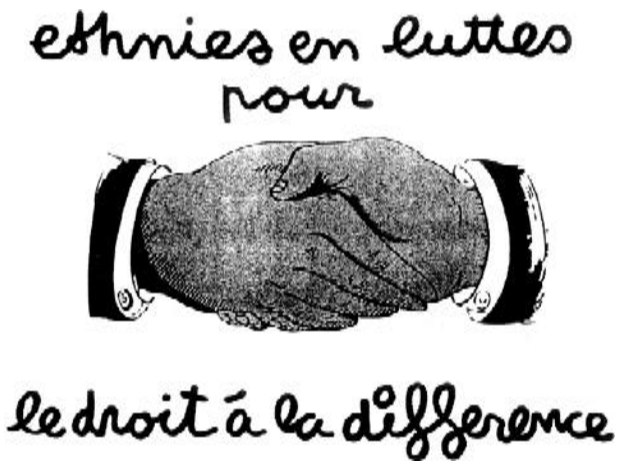

Ben Vautier: A nemzetiségek harcban a másséghoz való jogért, 1988

játos”, alkotmányosan garantált, nagyobb autonómiával rendelkező tartományt hoztak létre. A regionális kormányok felelnek a mezőgazdaságért, az egészségügyért, a városfejlesztésért, a közmunkákért, a pénzügyért, az oktatásért, a kultúráért, a szakmai képzésért és a gazdasági fejlődésért. A tartományokat, az adott lakosság számától függően, egy harminctól ötvenig terjedő létszámú tanács vezeti, amely elnököt és kabinetet választ magának. A tartományok statútum alapján működnek, amely az alkotmánnyal és az érvényben levő országos törvényekkel összhangban meghatározza szervezeti rendjüket, eljárásaikat és joghatóságukat.

Az amerikai kutató és olasz munkatársai minden részletre kiterjedően vizsgálják az olasz reformot, elsősorban az intézmények működésének és hatékonyságának gazdasági, társadalmi, kulturális, történelmi és hagyományos polgári alapja érdekli őket, valamint az új összefüggések közt kialakuló politikai viszonyok és az állampolgárok ezekre adott válaszai. Egész pontosan, a környezeti tényezőket elemzik (a gazdasági összetevőt és a politikai hagyományt), továbbá a társadalmi-gazdasági jellegűeket (a társadalmi fejlődést és a gazdasági növekedést) és a társadalmi-kulturális vonatkozásokat (a politikai kultúrák közti különbségeket).

A probléma minden intézményi reform esetében azok hatásában áll, és abban, hogy sikerül-e az intézménynek megváltoztatnia az embereket, azok társadalmi körülményeit, a politikai viszonyokat és magatartásmódokat. A regionalizálás is két pólus között mozog: az „új institucionalizmus” („az intézmények kihatnak arra, ahogyan – rajtuk kívül vagy belül – az egyének és a csoportok tevékennyé válnak, befolyásolják a vezetők iránti bizalom fokát, a politikai közösségek törekvéseit, a közös nyelvezetet, a megértést, a közösségek normáit és bizonyos fogalmak, mint a demokrácia, az igazság, a szabadság és az egyenlőség, értelmét”) és a reakciós törekvések között (melyeket azok képviselnek, akik szegényebb vidékekről jönnek, és amelyek a parasztság és az egyház véleményéhez kapcsolódnak azt állítván, hogy a decentralizáció összeegyeztethetetlen a fellendüléssel és a politikai és gazdasági fejlődéssel). Ami az olaszokat illeti, a jogi konzervativizmus, az erős bürokrácia és a központosítás ellen kellett harcolniuk.

A tartományoknak sem volt – megalakulásukat követően – könnyű dolguk a központtal: törvényhozási kezdeményezéseiket elgáncsolták, a bekötött szájú pénzeszsákok és a pénzügy továbbra is a központi bürokrácia felé irányult. A „regionalista front” mégis győzelmet aratott, de csak a sajtó, a regionális érdekcsoportok, a közvélemény és az új intézmények, a Régiók Minisztériuma és az Interparlamentáris Régiós Tanács segítségével.

A tanulmány következtetése, a német tapasztalatot is figyelembe véve, az, hogy az új intézmények okozta változás lassú, az alapvető változásokat az egyéni szeszélyek gáncsolják, a népi legitimitás pedig csak fokozatosan jön meg. A regionális kormányzás mindenekelőtt a politikai elit magatartását változtatta meg: ideológiai depolitizálásra került sor a közérdekű kérdések pragmatikus megközelítése érdekében; a politikai palettán jobbra tolódás következett be; csökkent a szélsőségesek száma. A messianizmus elavult, a dolgokat már nem pártosan, fehéren-feketén látják, és a technikai, gyakorlati, közigazgatási megfontolások többet nyomnak a latban, mint a politikaiak. A regionális kormányok jobban ismerik az adott hely valóságát és szükségleteit, mint a fővárosi miniszterek, hozzájárultak ahhoz, hogy a politizálásnak, a konfliktusok kezelésének kiegyensúlyozottabb, türelmesebb, pragmatikusabb stílusa alakuljon ki. Természetesen vannak különbségek a tartományok között, és vannak elégedetlenségek is. Egy felmérés alkalmával egy déli polgármester szenvedélyesen bírálta a régiót. Megkérdezték tőle, hogy jobb volt-e azelőtt. „Uram Isten, dehogy” – volt a válasz. Akkor tehát, ha a források hasonlóak, mi okozza a tartományok, az intézmények szakszerűsége közötti különbségeket?

Hogy erre a kérdésre válaszolni tudjanak, a kutatók tanulmányozták az olasz történelmet, a gondolkodásmódokat, a civil társadalom szerkezetét. Következtetésük az, hogy a regionális reform sikere és magának a demokráciának a működése nagymértékben függ a társadalmi környezettől. És az olasz tapasztalat tanulságai – melyek voltaképpen a demokrácia új formáinak bevezetésére vonatkoznak – pontosan megfogalmazhatóak: a vízszintes civil kapcsolatok (amelyek az állampolgárok között alakulnak ki a céhektől kezdve a futballcsapatig és az irodalmi egyesületekig) kedveznek a gazdasági és intézményi fejlődésnek; a függőleges kapcsolatok bizalmatlanságot, függőséget, csalást, elszigeteltséget, rendetlenséget, korrupciót, bűnözést, elmaradottságot vonnak maguk után, amelyek kölcsönösen fenntartják egymást. A kormányzás nagymértékben függ a társadalom polgári közösségi infrastruktúrájától, mert egy ilyen közösségben a polgárok jobb kormányzást akarnak, hatékonyabb közszolgáltatást kérnek, és el is érik azt, többek között úgy, hogy maguk is részt vesznek benne. Másrészt pedig a kevésbé polgári tartományokban az állampolgárok inkább az „elidegenedett és cinikus” kérelmező helyzetében vannak. Egy polgári társadalomban a közösségen belüli kapcsolatok erkölcsi természetűek, és nem a törvényekre alapoznak, a büntetés a szolidaritás és az együttműködés hálózatából való kizárást jelenti. Ott, ahol a polgári elkötelezettség hiányzik, a kilátások sötétek, és a harmadik világ országainak, valamint a volt kommunista országoknak (negatív) példaként emlegetik az olasz Délt és elvét: „csalj örökké”. Egészében azonban az olasz regionalizálás sikeres reformnak bizonyult, és az olaszok, az újabb és újabb felmérések szerint, egyre jobban értékelik.

Romániára gondolva, nálunk is megtaláljuk a feltételeket, amelyek az olasz regionális mozgalmat eredményezték: túlzott központosítás, hatástalan intézményrendszer, függőség, korrupció, Észak és Dél, Nyugat és Kelet közti különbség. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen építményben Észak és Nyugat előnyhöz jutna. Nem a központtól kapott előnyhöz, hanem a polgáriasság, a gondolkodásmód, a másokkal és önmagunkkal szembeni viszony itteni történelméből fakadóhoz, amely a rómaiak jelenlététől az osztrák közigazgatás modelljéig és a románoknak a *natio*ért való harcáig terjed. Nálunk azonban nemzeti politikává vált a szomszéd kecskéjének meséje. És ha a mi sajátos demokráciánk fejlődésére gondolok, a regionalizálást is meg lehetne ugyanúgy valósítani: regionalizálást akartok, nesztek regionalizálás, vagyis cinikusan, amit aztán a gondolat kompromittálása követne. Mindez addig tart, amíg meg nem jelenik egy elég erős politikai irányzat ahhoz, hogy megkezdje Romániában az igazi reformot, és hogy kikísérletezze a jelenleg létező összes demokratikus formákat. Ha a Nemzeti Liberális Párt valóban liberális lenne, elsőként karolná fel ezt a gondolatot…

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

TRAIAN ŞTEF 1954-ben született Biharfenyvesen, Bihar megyében. A *Familia* folyóirat szerkesztője. *Leonid Dimov* (regény), Brassó, 2000.

Cristiana TEOHARI

Mit nem kell és mit kell tenni?

Cristi Tabără ez év egyik vasárnapján látott műsora után az egyik meghívott észrevétele visszhangzott az agyamban: a mi értelmiségeink inkább reagensek, mint aktívak. Megtörtént eseményeket kommentálnak, tanulmányokat, összehasonlításokat, spekulációkat végeznek, de ennyi.

Rendszeresen olvasok néhány lapot, például a *Dilemá*t és a *22*-t, amelyek számomra igazi menedéket jelentenek. És megállapíthatom, mennyire igaz az a vasárnapi észrevétel: csak kommentárok, vélemények, bírálatok – egyetlen megoldás sem. És megkérdem magamtól, miért. Ha az értelmiség sem kínál megoldást, kitől várjunk?

Szükségünk van egy vezetőre. Talán pontosítanom kellene: egy cselekvő vezetőre. De olyan vezetőre, aki program alapján cselekszik, ideológia, stratégia alapján, s ezt – a magam gyönge eszével legalábbis így gondolom – értelmiségieknek kellene kidolgozniuk.

Sokatmondó az, hogy 2000-ben két teljesen reménytelen személyiség között kellett választanunk. Olyan kimerült ez a nemzet, hogy már semmi lényegesebbet nem adhat? Meggyőződésem, hogy sokan vannak, akik csak egy jelre várnak, hogy cselekvésre ébredjenek. Meggyőződésem, hogy azokat az áldozatokat, amelyeket ma bizonyos (természetesen nem érték-, hanem hierarchikus) „csúcsok” érdekében hozunk, mosolyogva hoznánk meg, ha alapvető változások lehetősége csillanna fel előttünk. Még ha nekünk nem is jutna jótékony hatásaikból, legalább tudnánk, hogy biztonságban hagyjuk a holnapi generációt.

A *Memorandum* hatalmas hullámokat kavart. A legtöbben ellene voltak, néhányan semlegesek, egyetlen nyilvánvaló egyetértés sem volt. Nem tartok védőbeszédet a *Memorandum* mellett. Engem is zavart néhány pontja, vagy azért, mert valóban vannak benne törések, vagy azért, mert évtizedek alatt belémgyökeresedett előítéleteim vannak. Nem támogatom feltétlenül a tartalmát. Amiért viszont erősen támogatom, az, hogy alternatívát ajánlott. Ezt eddig senki sem tette. És mi van akkor, ha nem tökéletes? Mindenesetre valami, amit tökéletesíteni lehet. De létezik valami! Valami, amin dolgozni lehet. Miért nincs tízféle ilyen alternatívánk, hogy választhassunk? Miért nem helyettesítették valamivel azok, akik ellene voltak? Legkönnyebb azt megmondani, hogy mit NEM KELL tenni. De az ilyen magatartás semmivel nem segít, nem épít fel semmit. Szeretném tudni, mit KELL tenni.

Lehet, hogy azoknak az értelmiségieknek, akik félrehúzódva locsognak, néha le kellene ereszkedniük „értelmiségi” szféráikból, és felelősségteljesebben kellene viszonyulniuk mindenkori történelmi szerepükhöz.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

CRISTIANA TEOHARI 1963-ban született Roșiori de Vedében, Teleorman megyében. Geológus, földrajztanár Bukarestben.

DEMÉNY Péter

Levél a memorandistákhoz

Júliusban Temesvárról utaztam haza. Még sohasem ültem az éhségvonaton, kíváncsian néztem hát az élmény elé. Nem kellett csalódnom: a vonat folyosóin bokáig ért a napraforgómag héja – hazánk e kétségtelen és nagyon is konkrét sajátossága nyáltól nedvesen csillogott a lábunknál; az ülések ragadtak a mocsoktól, s a fülkében az a sajátos, csak a romániai vonatokra jellemző bűz terjengett, amelyről az embernek az öngyilkosság jut az eszébe.

Hamar elhessegettem azonban ezt a nevetséges ábrándot, s azon kezdtem tűnődni, mit is tehetnék az unalom ellen. Olvasni nyilvánvalóan nem olvashattam – vannak helyek, ahol nyilvánvalóan nem olvashat az ember. Kinéztem hát az ablakon, s a tájban gyönyörködtem. Eszembe jutott egy korábbi szerelmem, aki nagy kiránduló volt; azon merengtem, mit tennék, ha hirtelen elémbukkanna az egyik szikla mögül, szemébe hulló frufruival, buja mozgásával… szóval, alig indultunk el, s én már nyakig ültem a romantikában.

Hál’ istennek nem hagytak benne ülni. Útitársam, egy szemlátomást paraszti sorból származó férfiú darab ideig nézegetett, aztán elővette kenyerét, szalámiját és paradicsomát; hol az egyikből, hol a másikból, hol a harmadikból harapott, s a falatokat, amelyek az ülésre hullottak, az evés végén egyszerűen a földre söpörte.

Ekkor nagy lélegzetet vett, és könnyes szemmel elmesélte, hogy fia rákos, és a temesvári kórházban fekszik, de úgyis kihozza ő onnan, mert a pópa meggyógyítja, de csak akkor, ha kihozza, mert a pópa megmondta, hogy csak akkor gyógyul meg, ha megérinti a Bibliát, úgyhogy ő mindenképpen kihozza, ha a fene fenét eszik is, s ha meghal, az Úr adta, az Úr vette el… e mondatnál bepárásodott a derék atyafi szeme.

Amúgy bakancsostól elnyúlt az ülésen (néhány kenyérmorzsán, szalámidarabkán és paradicsommagon feküdt), borostás, gondozatlan arcára húzta a kalapot, és megkért, költsem föl, ha Kolozsvárra érünk, nehogy Vatra Dornei-ig utazzon. Ő Dés mellőli, mondta még, és én? Kolozsvári vagyok, feleltem.

Válaszom annyira lázba hozta, hogy föltolta kalapját, és felült. És mi a helyzet Funarral, kérdezte. Polgármesterünknek akkoriban éppen a százkilencvenkilencedik pere zajlott. Nem tudom, mondtam az igazsághoz híven. Vajon leváltják-e, kérdezett tovább. Nem tudom, mondtam a magamét. Azon töprengtem, nem jött-e rá, hogy magyar vagyok, de semmilyen jel nem mutatott erre.

Nem hiszem, nyugtatta meg aztán magát. Vadim nem hagyja, folytatta egyre magabiztosabban. De igaza is van, jelentette ki kissé logikátlanul. Egy romániai pártot úgy kell hívjanak, bólogatott. Nagy-Románia, mondta, és a szemében győztes fények csillogtak. Nagy-Románia, ismételte, és tenyere élével az ülésre ütött.

Aztán visszafeküdt, kalapját a szemére húzta, és villámgyorsan elaludt. Én meg néztem a tájat, hátha valahonnan elősejlenek egy buja, gyönyörű lány körvonalai.

DEMÉNY PÉTER 1972-ben született Kolozsváron. Író, a kolozsvári *Krónika* főmunkatársa. *Ikarus imája* (versek), Marosvásárhely, 1994; *Bolyongás* (versek), Marosvásárhely, 1997.

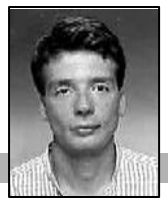

Sorin CUCERAI

Miképp lehetséges a minimális állam?

Mint bármilyen más államtípus, a minimális állam is különféle javakkal szolgál. Polgárainak e javak két különböző típusát nyújtja: védelmet azon agresszióval szemben, amely a polgáraiból álló közösséget érheti, és védelmet azon agresszióval szemben, amelyet minden polgárával szemben – mint önálló individuummal szemben – a többiek elkövethetnek. Másképpen fogalmazva, a minimális állam e kettős védelmi funkciójából meríti legitimitását: az individuumok összességét a hadsereg védi az agresszióval szemben, az egyes egyedeket pedig, mindegyiket külön-külön, a törvények és a bíróságok rendje, valamint a rendőrség.

Na már most, az érveknek két olyan típusa létezik, amellyel igazolhatjuk a minimális államot. Az első érvtípus gazdasági természetű. Amint fennebb mondottuk, minden állam – köztük a minimális állam is – javakat biztosít. A közgazdászok azonban különbséget tesznek a magán- és a közjavak között. A magánvagyon körébe azok a dolgok tartoznak, amelyek valaki magántulajdonát képezik. Ez a vagyon megosztható abban az értelemben, hogy különböző egyének e javakból különböző mennyiséget tarthatnak saját tulajdonukban. A szabad piacon – például – a kenyér ilyen magántulajdon.

Ezzel szemben a közjavak olyan javak, melyek köztulajdonban vannak. Ami azt jelenti, hogy e javak előállítását közvetlenül a „köz" fizeti, másrészt azt, hogy a köz számára ezek egyetlen szolgáltató révén érhetőek el.

A különbség számomra nyilvánvaló. Egy magántulajdonban levő dolog valamely cél elérésében hasznos eszköz. A magánjavak szabad piaci cseréje épp ezt jelenti: az egyének átadják egymásnak azokat az eszközöket, amelyeket hasznosnak gondolnak saját céljaik elérésében. Ezzel ellentétben, a közjavak közös célt jelentenek, olyan célt, amely minden egyén számára kívánatos, akik ennek folytán finanszírozzák a szóban forgó javak előállítását, és akik felruháznak egy velük nem azonos szereplőt a közjavak szolgáltatásának szabályozásához szükséges autoritással. Éppen ezért a közjavak nem átruházhatók és nem megoszthatók: mivel célt jelentenek, s nem eszközt, nem létezhet számukra piac; emellett, míg az eszközök tekintetében van értelme azt mondanunk, hogy egy egyén egy bizonyos eszközből többet birtokol vagy birtokolhat, mint egy másikból, addig értelmetlen azt állítani, hogy egy egyén valamely célból többet birtokol vagy birtokolhat, mint egy másik egyén.

E különbségtétel nyomán nyilvánvaló, hogy egyetlen állam sem vállalkozó – azaz nem termel, és nem szolgáltat magánjavakat. Ellenkezőleg, bármely állam közös célokat szolgáltat, amelyeknek előállítását és forgalmazását összes polgárai finanszírozzák. Más szavakkal: minden állam közjavakat szolgáltat. Viszont ha a közjavak közös célok, akkor konszenzust feltételeznek. És minél nagyobb körét állítja elő az állam a közjavaknak, annál nehezebben szerzi meg és tartja meg az ehhez szükséges konszenzust. Ami azt jelenti, hogy a minimális állam, amely a közjavaknak csupán két és csakis két típusát állítja elő, a legműködőképesebb állam.

Másrészt, mivel a közjavak nem átruházhatók, nem létezik számukra piac. A piac nem létezéséből viszont az következik, hogy nem lehet gazdasági számításokat végezni. Ami azt jelenti, hogy mind a közjavak előállításának, mind pedig elosztásának a költségei tetszőlegesek. Más szavakkal: e javak irracionálisak. Következésképpen, a közjavak elosztójának szerepében bármely állam irracionális. Az állam nem az Ész megtestesülése, ahogy Hegel akarta, hanem épp ellenkezőleg, az irracionálissá válás egyik tényezője. S minthogy a minimális állam a közjavak legkisebb körének az elosztója, az összes közül a legkevésbé irracionális. Vagyis a legkevésbé fogja vissza az egyének ama képességét, hogy racionális viselkedésmódokat alakítsanak ki, és megtanulják alakítani jövőjüket a próbák és hibák módszerével.

A másik, minimális államot igazoló érvtípus politikai természetű. Pontosabban: a republikánus kormányzás erkölcsileg kívánatos természetéből adódik. A republikanizmus egyik értelmezése szerint azt jelenti, hogy az állam élén egy elnök áll. Ebből a szempontból a köztársaság a monarchia ellentéte. A monarchikus berendezkedésben a kormányzat a király magántulajdona, republikánus rendszer esetén viszont köztulajdon, amelyet az elnök adminisztrál. A kifejezés – másik értelmezése szerint – kormányzást jelent a kormányzottak beleegyezésével. A köztársaság e tekintetben is ellentéte a birodalomnak. Nos, a minimális állam az egyetlen államtípus, amely összeegyeztethető a kimondottan republikánus típusú kormányzással (azaz az egyetlen államtípus, mely a republikanizmus mindkét értelmével összeegyeztethető).

Így van ez, mivel – amiként fentebb is mondottuk – a minimális állam rendelkezik leginkább azzal a képességgel, hogy hosszú távon kialakítsa és fenntartsa a minden polgára közös céljaira vonatkozó konszenzust. Minthogy az agresszióval szembeni védelem olyan cél, amelyet minden egyén szükségesnek tart mindaddig, amíg ennek lehetősége fennáll, ezt a védelmet könnyen az egyének közös céljaként fogalmazhatják meg. Az agresszióval szembeni védelem konszenzusa – legyen szó akár az egyének összessége elleni, akár az egyes egyének elleni agresszióról – következésképpen egy minimálkonszenzus. Az a típusú konszenzus, amely szükséges és elégséges a minimális állam létéhez. Eredményeképpen minden egyes egyén elfogadja a kormányzást, ami azt jelenti, hogy a kormányzat formája republikánus.

Hozzátesszem, hogy a republikánus kormányzás nem zárja ki a többségi elvet, csupán csak az elnyomó többségét. Tételezzük fel, hogy Ön tömbházban lakik, és szomszédjai egy közösségi antenna felszereléséről döntenek, amely ellen egyedül Ön tiltakozik. Ha szomszédai megvásárolják az antennát, és úgy szerelik fel, hogy Ön ne részesüljön annak vételi lehetőségeiből, akkor egy nem elnyomó többséggel van dolgunk. Ha viszont, épp ellenkezőleg, a szomszédok arra kötelezik Önt, hogy hozzájáruljon az antennavásárlás és -felszerelés költségeihez, akkor a többség elnyomóvá válik. A felhozott példában a nem elnyomó többség mégis megveszi és felszereli a közösségi antennát, ami azt jelenti, hogy a döntést a többség hozta meg.

Más szavakkal, egy kimondottan republikánus jellegű rendszerben a többség csakis a Pareto-optimumnak megfelelő döntést hozhat. (Pareto-optimum nyilvánul meg egy döntésben, ha az egy vagy több egyén helyzetének javulását eredményezi anélkül, hogy a többiek helyzete romlana. Következésképpen, ha megállapítható lenne, hogy az Ön szomszédainak döntése, mellyel köteleznék, vállaljon részt az antennavásárlás és -felszerelés költségeiből, nem teszi rosszabbá az Ön helyzetét, akkor az egy Pareto-optimumot fejez ki, és Önnek semmi oka nem lenne arra, hogy ne fogadja el.) Világos, hogy bármely nem teljesen minimális állam birodalmi elvek alapján kormányoz, amely lehetővé teszi egyes egyének számára, hogy támadóan lépjenek fel másokkal szemben, akik az agresszió áldozataként akaratuk ellenére válnak kormányzottakká.

*

Minden állam redisztributív. Mivel közjavak szolgáltatója, az állam átrangsorolja a magánjavakat is. Kivonja e magánjavakat a szabad piacról azzal a céllal, hogy velük a közcélok megvalósítását finanszírozza. Azonban azt már láttuk, hogy a közjavak termelése irracionális, s ezért esetükben lehetetlen gazdasági számításokat végezni. Következésképpen a közjavak termelésére és szolgáltatására vonatkozó döntések szükségszerűen esetlegesek. Ami azt jelenti, hogy a magánjavak kivonása – akárhogy kerüljön is sor rá – szükségszerűen esetleges, és újraelosztási konzekvenciákkal jár. Ugyanis a piacról kivont magánjavaknak legalább egy része a közjavak szolgáltatásával megbízott kormányhatóságok tagjainak birtokába kerül.

Több különbség is fennáll az átadások e típusa és a szabad piacon lebonyolított transzferek típusa között. Először is, e transzfer *nem* csere. Az egyén nem lemond valamiről, hogy cserébe valami mást kapjon. Nem lehet szó a javak kölcsönös átadásáról, mivel e közjavak nem átruházhatók. Az egyének *már* abban a pillanatban a közjavak birtokosaivá válnak, amikor eldöntik, hogy van egy közös céljuk. Nem egy új szolgáltatásért fizetnek, amikor lemondanak magánjavaik egy részéről, hanem azt bizonyítják, hogy van egy közös céljuk. Az adófizetés éppen ezért kötelező, ki nem fizetése a közös cél el nem ismerését jelenti, annak a konszenzusnak az érvénytelenítését, amely lehetővé teszi az államot. (Ez a dolog még akkor is igaz, ha elfogadják a „törvényes potyautasok" létezését. Bevezethetők, például, olyan szabályok, amelyek alapján egy bizonyos jövedelemküszöb alatt nincs adókötelezettség, vagy olyanok, amelyek egyes sajátos státussal rendelkező egyének – nevezzük őket „nemeseknek" – számára eltörli az adózást. De ezekben az esetekben csak még nyilvánvalóbbá válik az állam redisztributív szerepe.) Adót fizetni annyit tesz, mint igazolni egy közös célt. Ami azt jelenti, hogy az adóknak nincs gazdasági értékük, jelentőségük kizárólagosan szimbolikus. Adózván nem vásárolok semmit, csak bebizonyítom, hogy köztem s a többiek közt van valami közös, olyasvalami, ami hozzájuk hasonlóvá tesz.

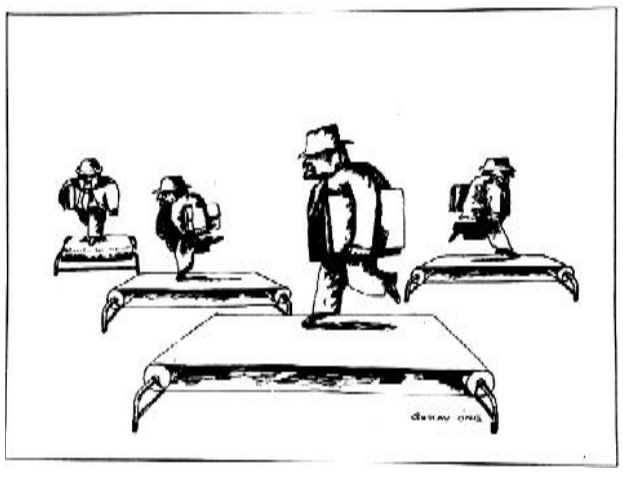

Gustav Ong: Rajz, 1983

De ha minden állam redisztributív jellegű, akkor ebből az következik, hogy a minimális állam is az. A minimális, illetve a totalitárius vagy támogató állam közötti különbségek nem azok természete közötti eltérések, hanem csupán fokozatiak. Más szavakkal, a minimális állam már magában foglalja a több mint minimális állammá való átalakulás elveit és mechanizmusait.

Következésképpen, a minimális állam létrehozására irányuló stratégiának számításba kell vennie a benne rejlő redisztributív elvet. Nem kell eltörölnie ezt az elvet, mert azzal magának az állam építésének a lehetőségét szüntetné meg, csupán biztosítania kell azt, hogy a redisztribúció ne legyen több a minimálisnál. Azaz a minimális állam építésének azt kell garantálnia, hogy az illető állam *legfeljebb* minimális lehet. De lehetséges-e ez?

Úgy hiszem, igen. Elgondolhatunk ekként egy olyan államot, amely szuverén „községek" konföderációja, még ha „községen" olyan területi egységet is értünk, amely viszonylag kisszámú egyént (vagy családot, ha ez a mértékegység megfelelőbb) foglal magában. Egy ilyen község szuverenitása azt jelenti, hogy mindegyik község számára biztosított az elszakadás joga. Ez az elszakadási jog alapvetően republikánus jog, mivel azt garantálja, hogy a kormányzásra csak a kormányzottak egyetértésével kerüljön sor. (Vagyis: az elszakadás lehetősége lehetetlenné teszi az elnyomó többségek kialakulását.) Bármikor, amikor egy község úgy gondolja, hogy a többség döntése nem felel meg a Pareto-féle optimum-kritériumnak, és hogy helyzete rosszabbra fordul a döntés elfogadásával, elhagyhatja a konföderációt. (Akár a községek egy egész csoportja is kiléphet a konföderációból, hogy egy alternatív konföderációt hozzon létre.)

A közös törvények fennállása a község területénél jóval nagyobb területeken, valamint a konföderatív állam által garantált védelem olyan komoly előnyöket jelent, amelyekről a községnek le kell mondania, amikor a szecesszió mellett dönt. Ezért az elszakadáshoz való jog érvényesítésére gyakorlatilag nem kerül sor, csupán akkor, ha a többség döntéséből származó hátrányos következmények többet nyomnak a latban, mint a konföderációhoz tartozás előnyei, és csak akkor, ha ezek a hátrányok más úton nem számolhatók fel (azaz ha az illető többséget nem lehet másképp meggyőzni, hogy lemondjon döntéséről). Ez azt jelenti, hogy a konföderatív állam, minden látszat ellenére, rendkívül stabil, s az esetleges elszakadások csakis időlegesek lesznek. Ugyanis amint megszűnik az elszakadáshoz vezető ok, a konföderációhoz való tartozás előnyei ismét többet jelentenek, mint a konföderáció felbomlása által okozott hátrányok. Vagyis a konföderatív állam magában hordozza területi gyarapodásának elvét, mivel a szuverén községek konföderációja annál vonzóbb, minél nagyobb. Következésképpen, az elszakadáshoz való jognak – a kilépés szabadságának – a garantálása a szecesszió megelőzésének és egyben az állam minimálisként való megtartásának a legjobb eszköze is. A szecesszióhoz való jog garantálja mindegyik szuverén község számára, hogy nem nyomják el, tehát azt, hogy nem lesz lehetséges a minimálisnál több konszenzus, mely a magánjavak nagyobb mérvű elvonását feltételezné.

De ha konföderatív szinten az állam csakis minimális lehet, hogyan tudja megőrizni ezt a jellegét községi szinten? Ugyanazon eszköz segítségével, amely a konföderáció szintjén is biztosított: a kilépés szabadságának garantálásával. A konföderatív állam nem szabhatja meg egyetlen községnek sem, hogy milyen szabályokat alkosson az egyéneknek az illető községbe való befogadására. E jog megadása és szabályozása a községek szuverenitására tartozik. Gyakorlatilag mindegyik község többékevésbé korlátozza az egyének azon jogát, hogy a község területén letelepedjenek. De a konföderatív állam köteles rákényszeríteni a konföderációban tag községekre az egyének kilépési jogának garantálását. (Természetesen, e jog sem abszolút. Egy bűnöző – például – nem élhet ezzel a joggal annak érdekében, hogy elkerülje a büntetést. Vagy élhet vele?)

Ekképpen minden olyan egyén, aki nem agresszor (de agresszió áldozata), bármikor elhagyhatja a község területét, akár azért, hogy elszigetelten éljen, akár azért, hogy másokkal társulva egy másik községet alapítson. Minthogy a konföderációban állampolgársággal rendelkező magányos egyének ugyanolyan védelmet élveznek, mint amilyet a konföderáció bármelyik állampolgárának garantál, a községek nem nyújthatják az egyéneknek ugyanazokat a típusú előnyöket, amelyeket a konföderáció nyújt a községeknek. Következésképpen, a konföderatív államtól eltérően a községek nem tartalmazzák ugyanazt a területi növekedési elvet.

Gazdasági értelemben a községeket tőkejavakként foghatjuk fel. (A község valójában nem politikai entitások, legalábbis nem feltétlenül.) A község fizikai értelemben vett szomszédság, amelyben a többiek egyszerű léte hasznos lehet a számomra, nem csupán a mások részéről érkező agresszióval szemben, hanem korlátozott védelemként is a váratlan természeti jelenségekkel szemben – abban az értelemben, hogy a többiek segíthetnek az elszenvedett veszteségek miatti kártalanításban. Ez azt jelenti, hogy a község – a konföderatív államtól eltérően – magában foglal egy területi korlátozási elvet is. Megtörténhet, hogy a századik új szomszéd tőlem oly messze telepedik le, hogy nem biztosíthatja a korlátozott védelmet a váratlan természeti tényezőkkel szemben – és ezért, az én szempontomból, egy másik község lakójának számít.

A más egyénekkel való szomszédság haszna teszi, hogy egy község olyannyira lehet népes vagy létszámban korlátozott, és területileg olyannyira lehet kiterjedt vagy behatárolt, amennyire lakosai akarják, úgy, hogy a szomszédság továbbra is előnyt jelentsen. Másrészt a fizikai szomszédság e haszna a község egyik jellegzetessége. Mindannyiszor számításba kell venni, ahányszor egy egyén mérlegelni kezdi, elhagyja-e vagy sem a községet. Ezenkívül ha a községi elszakadás esetén nem tevődik fel a térbeli áthelyezés költségeinek a kérdése (mivel a község maga „nem költözik" máshova), az egyéni kiválás esetén ezt a problémát is számításba kell venni.

Egyelőre megállok itt. Remélem, meggyőző módon sikerült bizonyítanom, hogy csupán akkor alkothatunk meg egy minimális államot, ha *legtöbb* minimális államként gondoljuk el, és ez csak akkor lehetséges, ha az elszakadás joga, mind helyi, mind egyéni szinten, garantált. Ezt a jogot kell demitizálni, megfosztani ördögi jellegétől, ha olyan világban szeretnénk élni, amelyben az agresszió minimális. Mindenesetre a szolgaság felé vezető út az elszakadáshoz való jog megszüntetésével kezdődik.

Másrészt tudatában vagyok annak, hogy nem válaszoltam itt egy másik kérdésre (talán a következő számban válaszolok rá), éspedig: ha az állam irracionalitást gerjeszt, szükségünk van-e vajon még rá (akár minimális állam formájában is)?

Fordította: BAKK Miklós

SORIN CUCERAI 1967-ben született Bukarestben. A *Cotidianul* napilap publicistája és kommentátora. Robert Nisbet: *Conservatorismul* (Konzervativizmus, fordítás), *Du Style*, 1998; David Beetham: *Birocrația* (Bürokrácia, fordítás), *Du Style,* 1998.

Sabina FATI

Megváltoztatható-e Délkelet-Európa, vagy sem?

A nyugati politikai eliteknek különböző diskurzusaik vannak Délkelet-Európát illetően, kezdve az integráló diskurzustól, amely arról próbál meggyőzni, hogy Európában már nincsenek határok, és hogy az egykori *Varsói Egyezmény* tagállamai végső soron elérik, hogy a nagy európai közösségbe tartozzanak, egészen a pragmatikus diskurzusig, amely pontosan megkülönbözteti a gyors előrehaladásra való képességét bebizonyított Közép-Európát (a visegrádi csoport országait) és Délkelet-Európát, ahol a politikai és gazdasági stabilitás mindig ingatag. Ezeken a hivatalos diskurzusokon túlmenően, amelyek hosszú távon egy törésmentes Európát képzelnek el, aránylag szabályos időközönként olyan nyugati politikai kezdeményezések tűnnek fel, amelyek megpróbálják felmérni, mennyire fogékonyak a kelet-európaiak az Egyesült Európa modelljéhez hasonló regionális struktúrák kialakítására. Egy ilyen megoldás, vagyis az Orosz Föderáció és az Európai Unió közötti ütközőzóna kialakítása olyan államokból, amelyekben – Bulgáriában, Romániában, Albániában és a volt jugoszláv államokban – kisebb a fogékonyság a demokrácia és a piacgazdaság iránt, egyaránt megfelelne Moszkvának és Brüsszelnek is.

Legutóbb három német képviselő, a Bundestag kereszténydemokrata csoportjába tartozó Karl Lamers, Peter Hintze és Klaus Jürgen Hedrich ismertette nyilvánosan, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2001. augusztus 11-i számában, hasonló elképzeléseit. Ők abból a premisszából indultak ki, hogy egy egyszerű és ködös európai perspektíva nem kielégítő a tartomány államai számára, ezért a délkelet-európai államok sajátos, az EU modelljének megfelelő közösségének kialakítását ajánlották. A délkelet-európai unió tagjai a volt jugoszláv államok lennének, valamint Albánia, Románia, Bulgária, Magyarország és Görögország. Az ehhez a szervezethez való tartozás nem zárná ki az EU-tagságot, lásd Görögországot például, vagy Magyarországot, illetve Szlovéniát a közeljövőben. A többi állam esetében a délkelet-európai uniós tagság feltétele lenne az EU-hoz való csatlakozásnak.

Délkelet-Európa uniója az attól való félelmet is kifejezheti, hogy milyen magatartást tanúsítanak majd ezek a történelmileg új országok egy határok nélküli Európai Unióban. Talán az olyan, az Európai Unióra katasztrofális következményekkel járható területi komplexusok újjáéledésétől való félelmet, mint amilyen a Nagy-Szerbia- vagy Nagy-Albánia-komplexus volt, amely lappangva Romániában, Magyarországon és Bulgáriában is él. Az Európai Unió eme félelmei mögött nem csupán a Nagy-Szerbia vagy Nagy-Albánia katasztrofális következményekkel járó területi komplexusai újjászületésének példái állnak, hanem a sztereotípiák és előítéletek is, amelyek vagy a Nyugat arra való képtelenségét rejtik, hogy kezelje ennek az érzékeny tartománynak a sajátos helyzetét, vagy érdektelenségét ezek iránt a közelebbi, illetve a távolabbi történelem komplexusai által nyomorgatott délkelet-európai nemzetek iránt.

Integrálódás vagy elszigetelődés

Délkelet-Európa elszigetelésének gondolatát a közép-európai politikusok bátorították. 1993-ban, amikor Csehország még nem volt a NATO tagja, Václav Havel elnök kijelentette, hogy az Észak-atlanti Szövetség csak akkor marad működőképes, ha nem nyit kaput bárkinek, s ezt azzal indokolta, hogy „a közeli és szilárd közép-európai sorompó egyaránt szomszédos a hagyományosan nyugtalan balkáni tartománnyal és az eurázsiai térséggel, ahol a demokrácia és a piacgazdaság kínzó lassúsággal közeledik a célhoz. Röviden: ez az európai biztonság kulcs-térsége". 2001-ben, amikor a szövetség, elválaszthatatlan entitásként kezelve Délkelet-Európát, újra meg akarta határozni helyzetét ebben a térségben, a cseh elnök ismét felvetette a kérdést. Václav Havel 2001. december 18-ai nyilatkozatában azt állítja, hogy a NATO-hoz való csatlakozás érdekében Prágába a balti országokat, Szlovéniát és Szlovákiát hívják meg; ugyanakkor egyetért Marcus Mekel levelével, amelyet a NATO-parlament SPD-csoportjának alelnöke küldött húsz európai szociáldemokrata képviselő nevében az amerikai szenátusi többség vezetőjének, Tom Daschle-nak, és amelyben a NATO 5+2-es bővítését javasolja. A *Washington Times*-ban 2001. december 17-én közzétett levél aláírói úgyvélik, hogy a prágai csúcsra nem kellene meghívni Bulgáriát és Romániát, mert ők nem tudják 2005-ig teljesíteni a csatlakozási feltételeket. Az európai szociáldemokraták csoportját Csehország és Lengyelország elnöke is támogatta; mindkettőjük véleménye az, hogy az ötöknek (Szlovénia, Szlovákia, Lettország, Litvánia, Észtország) nincs okuk megvárni Románia, Bulgária és Albánia felzárkózását. A Mekel-csoport szerint ez a „bátor döntés" kárpótolná erőfeszítéseikért az ötöket, amelyek szabad piacgazdasággal, a hadsereg feletti polgári ellenőrzéssel rendelkező szilárd demokráciák s olyanok, amelyek képesek a szövetség előírásainak megfelelően együttműködni a NATO-val. Úgy tűnik, hogy a közép-európai szociáldemokraták barátságtalan kérései 2005 utánra halasztják Románia és Bulgária NATO-csatlakozását, anélkül hogy kárpótlásul kétségtelen bizonyítékokkal szolgálnának arra nézve, hogy nem fogják őket sorsukra hagyni az Oroszország és „Európa" közötti ütközőzóna megőrzésének hagyományos nemzetközi politikájával.

Ennek a szürke térségnek az „elkülönítésére" léteznek politikai, gazdasági, kulturális, történelmi stb. érvek. Schöpflin György átfogó leltárt készít róluk (*Provincia*, II. évfolyam, 2001/8–9.), megmagyarázva, hogy ebben a tartományban a modernizálás nemcsak a helyi elitek konzervativizmusa vagy a maradványokat visszahagyó és a nyugati modernizációs modellt eltorzító történelmi tapasztalatok miatt bukott meg, hanem az idegenből jövő átalakulásokra való hazai válaszreakciók miatt is, amelyek mindig az „ellenállás és alkalmazkodás" egyenletében fejeződtek ki. A Délkelet-Európában uralkodó bizánci gondolkodásmód lezülleszti az intézményeket, az „informális szabályoknak" kedvez a „formálisakkal" szemben, elburjánoztatja a patrónus-kliens hálózatot és a befolyással való üzérkedést, hangsúlyozottá teszi a „nemzetiségi együttélés premodern modelljeit", a falu és a város közti különbséget stb. Mindezeket a felsoroltakat kifejtve és elemezve Schöpflin professzor eljut arra a következtetésre, hogy a délkelet-európai államok (újra)beilleszkedése Európába a kommunizmushoz hasonló folyamat lesz („Ez a politikai rendszer újabb torzult modernizációhoz vezetett, olyanhoz, amely lehetővé tette a hatalom példátlan koncentrációját az állam kezében, s ezáltal megfosztotta a társadalmat attól a lehetőségtől, hogy számottevő szerepet vállaljon törekvései megfogalmazásában"), ha ezek az országok nem dolgozzák ki saját modernitás-modelljüket, amelynek „a délkelet-európai gondolatvilágon és gondolkodásmódon kell alapulnia, a régió gyakorlatán meg hagyományain, s nem a máshonnan tömegesen importált eszméken, illetve mintákon". Schöpflin György Délkelet-Európa nyugatbarát opciójának tranzitivitásával is hangsúlyozza a megfelelést a térség országai által a modern állammodell „gépies" átvétele és a kommunizmus általuk való elfogadása (ami „ezzel párhuzamos tapasztalat volt, jóllehet a helyi elitek inkább erőszakkal vezették be") között. Eszerint a délkelet-európai államok megbuknak akkor is, ha elfogadják az Európai Unió gazdasági, politikai és jogi normáit, mert ebben a térségben a „korszakok átugrása" a fejlődési folyamatban elégtelennek bizonyult az utóbbi kétszáz év történelme folyamán. Más szóval, azoktól a belső és külső politikai megoldásoktól függetlenül, amelyeket alkalmaznak majd, hogy ezeket az országokat mozgásvonalra állítsák, örökké tartóvá válik befejezetlen modernitásuk. E finalista szemléletmód szerint Délkelet-Európa egyetlen reménye egy saját fejlődési minta kialakítása lenne (bár Schöpflin professzor a befejezésben még ezt az esélyt is megtagadja a délkelet-európai országoktól, rámutatva, hogy „... az a gondolat, miszerint a régió Skandináviához hasonlóan kidolgozhatná saját modernitásmodelljét, jószerivel semmilyen visszhangra sem talál").

Megváltoztatható-e Délkelet-Európa, vagy sem?

Ebből a szempontból a változás lényegileg belső, de ez csak akkor lenne igaz, ha egy társadalom teljesen elszigetelné magát, vagy teljesen elszigetelnék a világ többi részétől. Az Európai Unió azonban érdekeltnek mondja magát a térség iránt, nemcsak azért, mert közvetlen közelében nyugalomra van szüksége, hanem azért is, mert biztosítania kell magát a délről és keletről jövő demográfiai és gazdasági fenyegetésekkel szemben. Mivel Európának saját biztonsága érdekében be kell fektetnie, a délkeleti országok fejlődésébe fog befektetni. Hosszú távon ezeknek az országoknak nincs más választásuk, és a tehetetlenség, a konzervativizmus és a belső kifogások ellenére el kell majd fogadniuk a „felvonó modell"-t, azt a modellt, amely több szinten is működni fog. Bár az ezekben az országokban 1990 után történt átalakulások nem voltak radikálisok, mégis nagymértékben megváltoztatták az emberek véleményét a piacgazdaságról és a demokratikus viszonyokról, sok esetben bebizonyítva, hogy a változásokkal szembeni ellenállás nem a tömegek, hanem a helyzetüket veszélyeztetettnek látó politikai és gazdasági elitek részéről jön.

Hibás Schöpflin professzor axiómaszerű kiindulópontja (*Etnicity and Power*, 1999), mely szerint „az ellenállás ténye változást hoz létre", és hogy „a változást mindig idegenként és abnormálisként értelmezik", ami legjobb esetben is csak „valami keverékhez és kereszteződéshez vezet", akárcsak a kommunista kísérlet esetében, mert Délkelet-Európa kései és meghosszabbított átmenetének egyenlete sokkal bonyolultabb. Egy más időben történt gyors, ritmusos, sokszorosított változás még nem bizonyítja sem a térség képtelenségét a nyugati értékekhez való közeledésre, sem egy saját fejlődési modell megtalálásának lehetetlenségét.

Nem lehet eltekinteni Churchill 1946-os hivatalos okfejtésétől, mely szerint „a Balti-tenger partján levő Stettintől az Adriai-tenger partján fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedett le kontinensünkre", mert ezekben a „keleti országokban" a kommunista pártok „megpróbálták megvalósítani a totális ellenőrzést", mint ahogy nem lehet eltekinteni a nyugatiak felelősségétől sem. A délkelet-európaiak töredékes fejlődését körül lehet történelmileg határolni, de a „modernizálás lehetetlensége" nem része genetikai kódjuknak, még akkor sem, ha a Nyugat „kedvező földrajz"-ával szemben ebben az esetben „kedvezőtlen földrajz"-ról lehet beszélni.

Délkelet-Európa: dilemmatikus átmenet

Másrészt igaz, hogy Kelet-Európa volt kommunista országainak átmenete nem sikerült, és hogy ezt a sikertelenséget gyakran a nyugatiak számlájára írják. Emil Constantinescu volt elnök gyakran bírálta a Nyugatot azért, mert nem dolgozott ki még 1990-ben egy Marshall-tervet a keletiek megsegítésére: „lehet, hogy a Nyugat nem volt felkészülve erre, lehet, inkább kívánta, hogy a változás lassabban, ne egyből menjen végbe", és megjegyzéseivel nem volt egyedül a kelet-európai politikusok között. Schöpflin Györgynek igaza van, amikor azt mondja, hogy „A térséget sajátos mítoszok jellemzik. A leginkább az, mely szerint a régió Nyugat utolsó védőbástyája Kelet előrenyomulásával szemben. De említhetnők az áldozatmítoszt és Európa árulásának mítoszát is, amelyek az előbbivel együtt igyekeznek a múltbeli szenvedést mitikus eszközökkel kompenzálni (...), s végül a birodalmi elnyomás mítoszát, amely a késedelmes modernizációt és az elmaradottságként felfogott állapotot hivatott magyarázni." Ezeket a mítoszokat részben éppen a nyugati államok táplálták, amelyek a kommunizmus bukása után nem gondoltak át egy helyreállítási stratégiát – annak a segélynek egyfajta „átirányítását", amelyet maga a Nyugat kapott az Egyesült Államoktól. Délkelet-Európát a földrész perifériájaként kezelték, ami (mint Wallerstein leírásában) a központtól való gazdasági és társadalmi függés hangsúlyozását és a periféria „alulfejlettségé"-nek fejlesztését jelentette.

Ennek a térségnek a lemaradása nem új keletű, ügyetlensége, tehetetlensége, dilemmái nagymértékben befolyásolták politikai és gazdasági fejlődését. Az összetett nemzetiségi keveredés szintén felelős Délkelet-Európa ingatagságáért és rendezetlenségéért. A „heterogén állapot hátránya" és a késői modernizálás azonban nem jelenti automatikusan azt, hogy az európai délkelet örökre befejezetlen konstrukció marad. Nagyrészt az itteni politikusoktól függ, hogy meghaladják a „bizánci felfogást", hogy a demokrácia szabályai szerint építsék fel újra az intézményeket, és hogy bevezessék a piacgazdaságot. Az ismételt bukásokat külsőokokkal és kedvezőtlen történelmi feltételekkel magyarázni inkább a divatos függőségi elméletre (dependency theory) jellemző, amely bizonyos térségek egyes országai fejlődésének lassú ritmusát a közelükben levő irányító kapitalizmus uralkodó helyzetével magyarázza. A Lengyel Nemzeti Bank elnöke, Leszek Balcerowitz (*Szabadság és fejlődés*, 2001) szerint: „azok az országok, amelyek merész gazdasági reformokat valósítottak meg, s ezzel megváltoztatták belső gazdasági feltételeiket, hamarabb kezdtek el fejlődni, mint a többiek. A meghatározó szerepet a belső feltételek játszották." Viszont a lengyel közgazdász elismeri, hogy „valós függőség alakul ki olyankor, amikor a külső domináció következtében egy nem megfelelő gazdasági rendszer – vagyis egy olyan, amelyik fékezi a fejlődést – nem váltható fel egy jobbal". Ez volt a volt szocialista országok helyzete a Szovjetunió eltűnésének pillanataig.

Ha valóban „vissza" akarnak térni Európába, a közösségi vívmányok átvétele, vagyis a jogharmonizáció megvalósítása az Európai Unió és a délkelet-európai államok között, nem jelent ráfizetést ez utóbbiak számára, és nem is hozza létre a „függőség kultúráját", ahogy azt Schöpflin érteni engedi.

Nem könnyű a délkelet-európai államok számára, hogy meghaladják az utóbbi kétszáz év „kedvezőtlen földrajzát", de az eurobarométer típusú felmérések azt bizonyítják, hogy az itt élő emberek akarják a reformot akkor is, ha félnek a munkanélküliségtől és az inflációtól. Ezeket az államokat olyan konkrét intézkedésekkel is bátorítják az európai modellhez való közeledésre, mint például Románia és Bulgária levétele azoknak az országoknak a feketelistájáról, amelyek vízum nélkül nem léphetnek be a schengeni térségbe. Nem a gazdasági feltételek és a politikai szabványok, beleértve a kisebbségek védelmére vonatkozó kívülről ráerőszakoltakat is, vezethetnek a térség nacionalista pártjainak fellendüléséhez, ahogy azt Schöpflin professzor sugallja, hanem a politikai elitek arra való képtelensége, hogy a kívülről jövő ingerekre megfelelő választ adjanak, kirakatpolitikájuk és félelmük attól, hogy elveszítik hatalmi helyzetüket, mindazokkal a gazdasági és politikai előnyökkel, amelyek belőle következnek. Romániában Vadim Tudornak, a PRM vezetőjének esetleges felemelkedése nincs kapcsolatban a Nyugattól átvett, Nyugat által kikényszerített „nem megfelelő változás"-sal. Az a több, mint bizonytalan lehetőség, hogy a következő választásokat egy olyan személyiség nyerje meg, mint Vadim, annak lenne a következménye, hogy a választók már minden más változatot kipróbáltak, ki is ábrándultak mindenikből, és az „utolsó" kártyájukat játsszák ki.

A délkeleti államok Európába való (újra)belépésének csupán közvetlen kapcsolata van „befejezetlen modernitás"-ukkal. „Standard diplomáciai módszer"-ként létezik azonban a Nyugat és Oroszország közötti összeütközések története, amely egy szürke térséget tart fenn kettőjük között. Az utóbbi idők nemzetközi eseményei, az Észak-atlanti Szövetség partnersége Oroszországgal 2001. szeptember 11. után megváltoztathatná a hagyományos elrendezést, annak ellenére, hogy a szkeptikusok szerint „a legfontosabb nyugat- és közép-európai országok érdeke ma is, mint régen is, az ütközőországok megtartása önmaguk és Oroszország között" (Tony Judt, *Az illúziók Európája*, 2000). De mert az európai integráció az Európai Unió politikai döntése, a délkelet-európai országok fejlődésének kulcsa, térségbeli elhelyezkedésüktől függetlenül, a történelmi előítéletek, a dilemmák és a belső tehetetlenség meghaladásának akarása, míg az EU a maga során kiküszöbölhetné az olyan jellegű sztereotípiákat, mint például: „a muzulmán és a délkelet-európai ortodox országok kevésbé európaiak és kevésbé kívánatosak, mint az élenjáró katolikus csoport", s ezzel bebizonyítaná, hogy egy ország „európaiságát" nem lehet kulturális, földrajzi vagy történelmi kritériumok alapján minősíteni, hanem csupán annak alapján, ahogy hozzájárul, részt vesz, és tiszteletben tartja egy állandóan változó civilizáció kódjait és normáit.

A délkelet-európai politikusok nehezen tanulják meg a demokrácia és a piacgazdaság leckéjét, és nehezen értik meg a „heterogenitás hátrányát", de a térség veszélyei nem az európai integráció ésszerűségének a tömegek által való meg nem értéséből fakadnak, ahogy azt Schöpflin György hiszi, mert az emberek a „jólét modellje" segítségével megértik ezt az egyszerű dolgot; a veszély a nehezen kibogozható politikai összefonódásokból ered, a nemzeti és nemzetközi szereplők játékaiból, akiknek hatáskörükbe tartozik a közeledés, illetve a távolodás eldöntése.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

SABINA FATI 1965-ben született Petrozsényban, Hunyad megyében. A *Szabad Európa Rádió* tudósítója, újságíró, politikai elemző. *Secretul informațiilor este secretul puterii.* In: Victor Bârsan, *De la postcomunism la pre-tranziție* (tanulmánykötet), Bukarest, 1997.

Az alábbi összeállítás betekintést nyújt az Európai Unióban zajló nagyszabású alkotmányos reformfolyamatba. A december 15-i laekeni csúcstalálkozón létrehozott és munkálatait ez év február 28-án elkezdő Konvent elnökének nyilatkozatából kiderül, hogy az „európai alkotmány", amelyről a december 8-i kolozsvári Memorandum *említést tesz, valóban „készülőben van", és minden bizonnyal hatással lesz az európai nemzeti alkotmányok filozófiájára és szövegére is.* A versenyképes demokrácia *szöveg – szerzői az olasz alkotmányreformmal foglalkozó parlamenti Különbizottság referensei – az olasz parlamentben hangzott el. A 2001 őszéig hatalmon lévő balközép koalíció által kezdeményezett alkotmányos törvény, amelyet az olasz parlament egyszerű többséggel fogadott el, 2001. október 18-án lépett érvénybe, miután azt egy országos referendumon Olaszország lakosságának többsége is jóváhagyta. A Traian Ştef 5. oldalon olvasható cikkében is taglalt olasz alkotmányreform azért különösen fontos számunkra, mert világosan mutatja, hogy egy fontos európai országban hogyan válik – válhat – a helyi hatóság a központosított állam által ellenőrzött közigazgatási egységből a demokratikus hatalomgyakorlás autonóm tényezőjévé. Ebben az európai kontextusban a román alaptörvény vonatkozó V. fejezete a maga szélsőségesen centralista közigazgatási filozófiájával egy alkotmányos dinoszaurusz benyomását kelti. Éppen ezért véljük úgy, hogy Romániában nem az 1991-es alkotmány foltozgatására, hanem egy teljesen új, a jelenlegi európai folyamatokba természetes módon illeszkedő alkotmányos berendezkedésre van szükség.* (M. G.)

„Az Unióban a fejlődni akarás uralkodik"

Interjú Valéry Giscard d'Estaing-nel, az európai Konvent elnökével*

— *A Nizzai Szerződés ratifikálásáról folyó vita során, a Nemzetgyűlésben, „előremenekülésnek" minősítette a 2004-ben tartandó konferenciát az Európai Unió reformjáról. Ma ön annak a Konventnek az elnöke, amelynek elő kell azt készítenie. Nem ellentmondás ez?*

— Az amszterdami és nizzai szerződések tárgyalásai a frusztráció érzését hagyták maguk után. De azóta bizonyos fejlődés történt. Megértettük, hogy ha a kormányközi konferenciák (IGC) módszerét alkalmazzuk az Unió megreformálására, zsákutcába jutunk. Egy ilyen tárgyalási rendszerben mindenki a saját országa álláspontját és érdekeit védi. Tizenöt résztvevő esetében ez a rendszer megbénul. Ez adta az ötletet, hogy egy Konventet hozzunk létre. Az eredeti elképzelés szerint a Konventnek nagyon szerény célkitűzése volt: egy újabb IGC előkészítése 2004-re, négy pontra korlátozva: a hatáskörök elosztása, az Alapvető Emberi Jogok Chartájának beillesztése az intézményszerkezetbe, az országos parlamentek szerepe, a szövegek egyszerűsítése. A franciák úgy gondolták, ehhez kellene tartanunk magunkat. A vita jellege megváltozott, amikor a németek, majd mások is, például az olasz elnök, felvetették egy szövetségi struktúra, egy európai alkotmány lehetőségét. A maguk részéről a Francia Köztársaság elnöke és miniszterelnöke is felvetették az alkotmány ötletét. Lassacskán tanúi lehettünk egy, a vita kiszélesítésére irányuló mozgalomnak. A decemberben, a laekeni csúcson bejelentett Konvent tovább megy, mint eredetileg tervezték. A laekeni nyilatkozat váratlanul egyértelmű utalást tesz egy alkotmányra.

— *Valóban szükség van a reformokra? Igaz, hogy sok vezető elégedett a jelenlegi helyzettel?*

— Egy folyamat kezdetén vagyunk. Majd meglátjuk, mi lesz belőle. A jelenlegi rendszer nagyon tökéletlenül működik. A szeptember 11-e utáni európai álláspontok összehangolásának nehézsége is ezt bizonyította. Fennáll annak a veszélye, hogy zsákutcába jutunk, különösen egy 25 vagy 30 tagú Európa perspektívájában; ismét megjelent az a klasszikus tárgyalási stílus, amelyben mindenki csak a saját nemzeti érdekeit tartja szem előtt. Több ország vezetője meg van győződve arról, hogy tovább kell lépni. Ez nagyon erős meggyőződés német partnereink esetében. És hagyományosan igaz olasz partnereink esetében...

— *Berlusconi úr, az olasz miniszterelnök nem egészen egyértelmű ebben a kérdésben. Ez a legkevesebb, amit elmondhatunk külügyminisztere, a nagyon európai Ruggiero menesztése után…*

— Európai álláspontja tisztázásra szorul. Ezért leszek most pénteken Rómában, hogy találkozhassam vele. Nagyon fontos a Konvent munkájának folytatásához, hogy pozitív hozzájárulásra számíthassunk Olaszország részéről, amely az európai építkezés minden szakaszában jelen volt. A kivételesen erős erkölcsi álláspontot képviselő Ciampi úr elnökségét nagyon fontosnak tartjuk a Konvent elé terjesztendő javaslatok szempontjából. És végül ott van Tony Blair, akinek el kell olvasni legutóbbi, Birminghamban tartott beszédét, amelyben szigorúan elítéli az elmúlt huszonöt évben Európával szemben tanúsított brit álláspontot, és nagyobb mértékű részvételre szólítja fel Nagy-Britanniát. A Benelux államok fejlődéspártiak. Spanyolország óvatos, de jóindulattal viszonyul Európa valós alapokon álló fejlődéséhez. Röviden, a fejlődni akarás uralkodik.

— *Úgy gondolja, hogy Blair úr mozdulhat?*

— Amikor alkalmam volt beszélgetni vele, rámutattam, nem csak arról van szó, hogy javítsunk azon, amit az 1950-es évektől az 1990-es évekig tettünk, hanem arról, hogy a legelejéről kezdjük újra a dolgokat, hogy megnézzük, hogyan építhetnénk fel egy olyan rendszert, amely figyelembe veszi az új tényeket: Németország újraegyesítését, a kelet felé bővítést, a globalizációt. Új hozzáállással kell belevágni ebbe a munkába, és a siker akarásával. Ő egyetértett ezzel. Úgy éreztem, hajlik a pozitív viszonyulásra.

— *Nem beszélt Franciaországról!*

— Párizs azt akarta, hogy Franciaország töltse be a Konvent elnöki tisztét. A Köztársaság elnöke határozott elkötelezettje az ügynek, a miniszterelnök szintén. Ez jelzi, hogy akarják a sikert, érdekük fűződik hozzá.

— *A külügyminiszter, Hubert Védrine, nem volt mindig nagy támogatója...*

— Eleinte meglehetősen tartózkodó volt. De nagyon tevékeny volt Laeken előkészítésében, és pozitív szerepet játszott abban. Most, amikor a bővítés politikailag eldöntöttnek tekinthető, mindenki számára világos, hogy a rendszer nem lesz működőképes, ha nem gondoljuk újra az eddigi szerkezetet. A tizenkét tagról tizenötre való bővítés meggyengítette az Unió döntőképességét. Mindenki rájöhetett Nizzában, majd az utóbbi találkozókon, hogy 25 vagy 30 tag esetén a rendszer felmondja a szolgálatot. Aki nem akarja, hogy Európa működjön, az megelégszik a jelenlegi helyzettel. A többiek pontosan tudják, hogy újra el kell gondolkodnunk az európai tervek végcélján.

— *Tehát az ön jelölése nem csupán Jacques Chirac abbeli óhajának az eredménye, hogy a választási kampány idején önt Brüsszelben lássa?*

— Ez a hozzáállás szánalmas *(piteux)*, a szó 16. századi értelmében! Talán hihető feltételezés volna, ha a köztársasági elnök lett volna a kezdeményező. De én voltam, én írtam neki. Egyszerűen kell látni a dolgokat: fontos volt, hogy ezt a Konventet Franciaország vezesse, és nekem volt némi jogcímem rá. A legtöbb európai kezdeményezésben részt vettem: a Tanács, a Parlament, a közös pénz létrehozásában, az európai mozgalom elnökségében, az Európai Parlament képviselője voltam, amellyel elfogadtattam a szubszidiaritás elvét.

— *Az ön életkorát is szóba hozták.*

— Ez teljesen jogos. De szórakoztató megfigyelni, hogy azok, akik a koromról beszéltek, nagyjából ugyanazok voltak, akik egy nálam idősebb, de amúgy teljesen elfogadható jelöltet támogattak. Az amerikai sajtóban, pontosabban a *Wall Street Journal*-ban, megjelent egy nagyon kellemetlen cikk. Küldtem nekik egy olvasói levelet, amelyben megírtam: „Ha javítani szeretnétek az Európa és az Egyesült Államok közötti kapcsolatokon, ne kezeljétek úgy a Konventet, ahogyan mi sohasem kezeltük a Philadelphiai Konventet!" A Philadelphiai Konvent elnöke egy idős, nyugalmazott generális volt – igaz, győzelmes –, éspedig George Washington, aki négy évvel korábban lemondott parancsnoki tisztségéről.

— *Milyen munkamódszert tervez alkalmazni?*

— Az európai intézményháromszöggel – a Tanács, a Bizottság és a Parlament – fogunk együttműködni, és megpróbálunk középen elhelyezkedni. Nem tartozunk a háromszög egyik csúcsához sem. A Tanács nevezett ki bennünket, de a Parlamenttel, az egyetlen európai szintű demokratikus megnyilvánulási fórummal fogunk együtt dolgozni, és a Bizottsággal, figyelembe véve feladatának fontosságát az indítványok és javaslattételek terén.

— *Tehát ön nem a kormányok képviselője?*

— Nem. A kormányok hoztak létre bennünket, de nem vagyunk kormányszerv. Önálló intézmény vagyunk, amelynek a háromszög mindhárom csúcsával lesz kapcsolata.

— *A múltban konföderatív típusú föderációt akart, most pedig a föderális kompetenciákkal rendelkező államszövetséget támogatja...*

— Amióta csak elkezdődött az európai történet, éber szelleműnek kell lenned, nem szabad merev képletekbe zárkózni, mert a dolgok változnak. Ami számomra a valóságtól elrugaszkodottnak tűnik, az a kétsebességű Európa. Nem lehet azt mondani, hogy egy ilyen átfogó struktúrában vannak jobbak és kevésbé jók. Ez a megközelítés, amely a kemény magból indul ki, nem a legjobb. Én azt a rendszert részesíteném előnyben, amely lehetővé tette az európai pénzügyi uniót: a megegyezést közösen kötjük meg, de nem kötelezünk mindenkit az alkalmazására.

— *És a megerősített együttműködések?*

— Amióta léteznek, még sohasem használták őket. Az ilyen típusú eljárásnak az a hátránya, hogy az ilyen szerződések sorozata Európát teljesen átláthatatlanná teheti. Márpedig az Európával szembeni követelmények között a nagyobb átláthatóság is szerepel.

— *Milyennek érzi a németek hozzáállását ezzel a tárgyalással kapcsolatban?*

— Németország nagyon fontos Európában, és sohasem félt a jövő Európájára vonatkozó átfogó álláspontját kifejezni. A német elgondolásokat azok minden következményével együtt kell tanulmányozni. A francia–német páros élete továbbra is eleven. Nagyon szerettem ezt a bensőséges kapcsolatot. A német egyesítés után ez alábbhagyott, de az utóbbi hónapokban újra erőre kapott. Ez nem másodrendű dolog, hanem a fejlődés esélye egész Európa számára.

Fordította: VENCZEL Enikő

Jegyzet

* *Le Monde*, 2001. jan. 11.

Antonio SODA
Vincenzo CERULLI IRELLI

A versenyképes demokrácia

1. Érvek a Köztársaság új, szövetségi szerkezete mellett: a társadalom, a pártok, az állam, az intézmények válsága

A „hatalom laikussá tételének" hosszú szakasza, szentből világivá való átalakítása a felvilágosodás beköszöntével, a népi szuverenitáshoz – a jakobinus alkotmányoktól a kortárs alkotmányokig – való ünnepélyes visszavezetése jó ideje felélte a demokratikus eszmény kiterjesztésének belső forrásait.

Az állami demokráciáról a hatalom demokráciájára való áttérésről, amelyet szükségszerűnek tekintettek, kiderült, hogy vagy nem létezik, vagy nem más, mint hamis ábránd. A szabad demokrácia hagyománya – a jogok elismerésének formális egyenlősége – és a baloldali álláspont – a jakobinus eredetű egyenlőség –, amelynek célja, hogy a politikai képviselet révén kifejezett új népi szuverenitásra alapozva a demokratikus hatalom egyetlen központját építse fel, amely szavatolhatja a jogokat, a politikai szabadságjogoktól a társadalmi jogokig, most egy bonyolult, pluralista, konfliktusokkal terhes társadalommal szemben találja magát, amely hajlamos az új állampolgárság *státusá*ból kizárni nem elhanyagolható számú személyt.

A monista társadalomra jellemzően, a szuverenitás centripetális átalakítása egyenesen oda vezetett, hogy kétségbe vonta a puszta létezését is egy olyan politikai hatalomnak, amelyet ontológiailag az általánosságnak és az ellentétes érdekek elfogultságán való fölülemelkedésnek kellene jellemeznie, hogy beteljesíthesse a közéleti szintézis és közvetítés hivatását.

A hatalom kettős ellentétben él. Olyan csúcsszervezetekbe központosul, amelyek törvényileg szabályozzák és egységesítik a különféle periferiális valóságokat, ugyanakkor pedig egyre kevésbé képes kormányozni a területi sajátosságokat, amelyek mindinkább centrifugális formákba és dimenziókba kezdenek szerveződni.

Kifelé ki van szolgáltatva a globalizációs folyamatnak, amely a gazdaság és a terület közötti kapcsolat objektív feloldására irányul, és amelynek következménye az államok lemondása szuverenitásuk egyre több eleméről az államok fölött álló szervek javára, vagy még brutálisabban, az államhatalom alárendelése a világ pénzügyi hatalmainak; ugyanakkor egy folyamatos feszültség – a szubszidiaritás igénye – arra készteti, hogy a közösségekhez közel álló, diffúz hatalmak formájában szerveződjék újra.

A hatalom válsága tehát a politika válsága. Ugyanakkor az alkotmányok válsága is, minthogy ezek, mint legfőbb szabályozó törvények, elveszítik magát a szabályozás tárgyát: a hatalmat.

Még néhány évvel ezelőtt, a költségvetési politika révén, az államhatóságoknak jelentős döntéshozó hatalmuk volt gazdasági téren. A nagy területekre vonatkozó pénzügyi politikák megjelenésével (számunkra az Európai Monetáris Unió, mások számára a dollárövezet, megint másoknak a Mercosur, és így tovább) a kormányok hatásköre a szolgáltatások, közmunkák és *szabványok* politikájára szorítkozik.

De még ezt a hatalmat is korlátozza a vállalatok rendszerével való előnycsere modellje, amelynek gazdasági fejlődést kell eredményeznie, és a tőke mozgásszabadsága, amely kizárja az államot a csereforgalomból.

Vidéken egy másik, alapvető jelenség figyelhető meg: megszűnt az igény a politikára mint a társadalom és az állam közötti közvetítőre.

A társadalom maga igyekszik állammá alakulni, és a képviselet különböző formáit pártolja, amelyek megkerülik a pártokat, a klasszikus formát, amely révén ebben a században a polgárok hozzájárultak a demokratikus államok döntései jellegének meghatározásához.

Világossá vált, hogy történelmi jelentőségű időszakot élünk, amelyben az alkotmány, az állam és a pártok fokozatos szétválásának vagyunk tanúi.

A változó vagy kikristályosodott osztályok, szakmai csoportosulások, érdekszövetségek, kivonva magukat a pártok közvetítése alól, az általános célok elérésében az őket képviselőket támogatják, vagy attól teszik függővé a támogatást, hogy képviselik-e azok az ő érdekeiket.

Ez a jelenség – amelyet, többek között, a pártok válsága is bizonyít – nem fogja tűrni a hatalom centralizmusát vagy távolságtartását, nem fogja tűrni a kormánytól és a felelősségtől elszakadt képviseletet. Ez az egyetlen pozitív vonása a politikai feldarabolódás, a társadalmi tagolódás, a – hol egyirányú, hol ellentétes – érdekek, tervek és eszmék ma egymásba folyó és konfliktusos szakaszosodásának.

De egy központosított államban a pártok szerepét nem a polgárok hatalma vállalja fel – ahogy gondolni lehetne, és ahogy egyesek csalárdul kijelentik. A polgárok hatalma mítosz marad, amelynek árnyékában már két évszázada forradalmak zajlanak le, és restaurációk mennek végbe.

A közvetlen és önirányító demokrácia, a hatalom és intézményei központosító szemléletében, összeegyeztethetetlen a bonyolult társadalmakkal, és a kizárólag referendum-kampányokkal megvalósított fogás csak az állampolgári döntőbíráskodás illúzióját táplálja.

Tehát a politikai hatalom formális centralizmusa nem felel meg a társadalmi centralizmusnak.

A hierarchikus társadalmakra jellemző politikai hatalom monopóliumának helyébe ma diffúz és differenciált hatalmak lépnek, amelyekben a politika csak a hatalom egy részét birtokolja, és amelyek kiterjedése és szabályozó hatalma egyenes arányban áll a rendelkezésére álló intézményes eszközökkel és cselekedeteik hatékonysági fokával.

Az egyedül általános jellegű politikai hatalom a központosított államban részleges alrendszerekbe csapódik le, s ezek mindig ki vannak téve a kockázatnak, hogy ratifikáljanak vagy elviseljenek máshol, nyitottabb és dinamikusabb hatalmi rendszerekben hozott döntéseket, elsősorban a gazdasági hatalom döntéseit, ami elkerülhetetlenül maga után vonja a demokrácia mozgásterének leszűkülését.

A pluralista társadalom társadalmi és politikai válsága lényegükben érinti az intézményeket is, amelyek látszólag erősnek és központinak tűnnek a problémák bonyolult halmazának kezelésében, de valójában gyengék, és képtelenek megfelelni az állampolgárok és az állam területén élő személyek új, fejlett polgáriassága igényeinek.

2. Az intézményreform terve

A fenti elemzés és az intézmények és társadalom viszonyának valóságos helyzete azt mutatják, hogy újra kell gondolni az intézményreform tervét. Kiindulópontként intézményeink sajátos korlátait, valamint a bonyolult társadalomban felmerülő helyzeteket és igényeket kell venni. A polgárok és intézmények egymástól való elszigetelődésének elkerülése végett hosszú távú versenyképes demokrácia-eszmére van szükség, amely a többközpontú hatalomrendszer logikája szerint a közvetlen kapcsolatot támogatja az általános szavazás és a minden szintű kormányok megválasztása között, a lakossághoz területileg legközelebb állóktól kezdve az országos kormányig.

A társadalmi feldarabolódás megszüntetésével és a testületi tagolódással szembeni politikai közvetítés nem konszociatív keresésével kapcsolatos hosszú távú versenyképes demokrácia-eszme az állampolgár, a választó mint a helyi és országos kormányok tulajdonosa, azok irányvonala meghatározójának érvényesülését jelenti, az akarat pluralista és progresszív kinyilvánításában kifejezve.

Azt jelenti, hogy nem kell megállni a rövid távú eszménél, az arányosság-parlamentarizmus egységnél, amely a parlamentre és a képviseletekre ruházza az állampolgár döntési jogát.

El kell utasítani azt a konzervatív elképzelést, hogy a demokrácia a társadalomnak az államra való levetítése, az ország fényképe a nemzetgyűlésben, amely védekezik a kormányokkal szemben, korlátozza és feltételekhez köti azok programválasztását, és nem ad teret a helyi realitásoknak.

Ez a szemlélet olyan ideológiai modellel hiszi leküzdeni az állampolgárok és intézmények közötti elhatárolódást, amely merev hovatartozásokon, stabil vagy alig módosítható társadalmi elrendezéseken, a választottaknak a párttagságtól való függőségén alapul.

A három történelmi aporia, a három racionális, objektív kétely, tehát a három akadály, amelyet a korszerű demokráciának le kell küzdenie (a politika szerepe az összetett társadalmakban a hatalommal való viszonya szempontjából; a többségi elv és a politika társadalmi minősége közötti viszony egy olyan korban, amelyben a polgárok többsége természetes hajlandóságot mutat arra, hogy a fennálló egyensúlyi viszonyokat védje, ami a gyengébb és a változásban érdekelt rétegek kizárásának és félreállításának fokozódó veszélyét hordja magában; végül pedig a problémák globalizációja és a politika kitartóan nemzeti jellege közötti ellentmondás) együttesen tulajdonképpen lehetetlenné teszi azt, hogy a demokráciát kizárólag a képviseleti intézmények központosítottságával határozzák meg.

Ellenkezőleg, szükséges szembeszállni azokkal a szemléletekkel, amelyek a politika elnyomását követelik a piac dinamikáinak beiktatása javára, illetve az államot egyedül e dinamikák elősegítésének és szabályozásának a céljából akarják megszervezni, és ilyen irányban is cselekszenek.

Ily módon oda jutnánk, hogy csak a szubnacionális föderalizmust fogadnánk el azért, hogy csökkentsük az országos és bolygószintű szolidaritás költségeit, egy olyan dimenzióban, ahol az elhatárolódást békésen elfogadják, ha ugyan nem tekintik kifejezetten értéknek.

Ezen a vonalon helyezkedik el a nemrég elfogadott, a régiók alkotmányos autonómiájára és kormányzási formájukra vonatkozó reform.

3. A reform irányvonalai

Mind az állam, mind a régiók úgy helyezkednek el az alkotmányos rendben, mint a törvényhozó hatalom egy részét gyakorló alanyok, a kettő között semmiféle alárendeltségi viszony nem létezik, hanem olyan mellérendeltségi viszonyban állnak, amelyben az alkotmány elveinek és értékeinek megvalósítására irányuló együttműködést saját hatáskörök kiosztása határozza meg. Az esetleges konfliktusokat az alkotmánybíróság, az alkotmányos törvényesség bástyája oldja meg.

Ebben az opcióban az 1948-as alkotmányozó nemzetgyűlés legmélyrehatóbb és legeredetibb felismerése van benne: az alaptörvény 5. szakasza, profetikusan, a köztársaság egységének és oszthatatlanságának kimondása után, elrendeli a helyi autonómiák támogatását mint olyan politikai és intézményi alanyokéit, amelyek keletkezésének és működésének létjogosultságát nem az állam hatalmi döntése adja meg: már az állam megalakulása előtt léteztek, a köztársaság tehát nem létrehozásukat, hanem elismerésüket helyezi kilátásba.

Ez olyan tervezet, amely intézményes téren is közelítené hazánkat Európához, amely nagyrészt már ésszerűsítette és megerősítette autonómiarendszerét. Ezt a gondolatot az erős intézmények – plurális és diffúz hatalmi központok – létrehozásának, valamint egy rugalmas és hatékony közigazgatás kialakításának szándéka ihlette: ezek azok az eszközök, amelyekkel szembe lehet szállni más, demokratikus legitimitással nem rendelkező hatalmakkal, amelyek adott szektorok – időnként önző – érdekeit szolgálják.

Ebből a szempontból közismert az intézmények, a gazdaság és a fejlődés összefonódása és együttélése. A gyenge intézmények, a központosított hatalom, az elburjánzó és konfliktusos bürokratikus apparátusok nemcsak a hatalom és polgár elválasztását és egymástól való eltávolodását okozzák, hanem akadályozzák a gazdasági fejlődést és a kormányprogramok megvalósítását is.

Napjaink összetett társadalma új föderális megegyezést igényel, amely elismeri mindazon területi politikai intézmény egyenlő alkotmányos méltóságát, amelyben a közösség társadalmi, gazdasági, kulturális, erkölcsi élete jut kifejezésre, az adott intézmény fokának, természetének és hatáskörének, szerepének és szakszerűségének egész változatosságában.

Csak így tehetnek szert az intézmények arra az erőre, arra a legitimitásra, amely révén ellenállhatnak a felbomlás, a korporativizmus, a feldarabolódás, az ellentétes érdekek állandó konfliktusa irányába való taszításnak.

Gondoljunk a föderalizmusra mint olyan folyamatra, amely, a közösségtől indulva, érinti egyrészt az intézményi alanyok természetét, formáját, hatalmát, hatáskörét, felügyeletét és a közöttük levő kapcsolatokat, másrészt pedig ezen intézmények és az állampolgárok közötti kapcsolatokat. Úgy gondoljuk, ezzel megadtuk a választ arra az igényre, hogy éppen az államforma újragondolásának szakaszában, amelyet az állam szuverenitásának az államok fölötti intézményekkel szembeni fokozatos csökkenése jellemez, a hatalom átkerüljön a polgárokhoz.

A hagyományokat, a történelmet, a különböző autonómiákat, az olasz municípium képességeit egy új alkotmányos modellben kell kifejezetten elismerni és a jövőre előrevetíteni.

A rendszerünkben uralkodó párhuzamosság történelmi elve, amely szerint a szabályt diktáló alany szükségszerűen a szabály megfelelő alkalmazásáról is gondoskodik közigazgatása révén, felbomlott. Helyén most ott tornyosul az apparátusok elszaporodásának, a funkciók megkettőződésének, a feladatok egymásra tevődésének, a hatáskörök összezavarodásának, a felelősség kétessé válásának – a tehetetlenség, késedelmek, önkény, az állampolgári jogok megtagadásának megannyi forrása – alkotmányos akadálya.

A föderális megegyezés a helyi politikai intézményeknek a bevételekre és kiadásokra vonatkozó pénzügyi autonómiájában testesül meg.

A források autonómiájához, amely saját adók és bevételek, többlet- és pótadók, az országos adóbevételből való részesedés révén valósul meg, az egy lakosra eső kisebb pénzügyi kapacitással rendelkező területek számára hozzáadódnak egy országos kiegyenlítő alapból származó bevételek, oly módon, hogy biztosítsák a helyi intézmények számára az alkotmányban megszabott, valamint az utána megvalósított autonómiaformákon és módokon keresztül elnyert hatalom keretében általuk ellátott funkciók teljes finanszírozásának képességét (a sajátosság elvének kiterjesztése).

A parlament által vizsgált reform tehát újratervezi országunk intézményeit, annak tudatában, hogy ezek azok a reális folyamatok, amelyek meghatározzák egy modern és fejlett társadalom arculatát, és hogy az államnak és a politikai intézményeknek egyrészt össze kell gyűjteniük az állampolgárok és vállalatok által termelt újítási igényeket, másrészt pedig újra fel kell vállalniuk egy vezetési és irányítási funkciót, amely által a hatalom többközpontúságában, az állampolgári jogok szavatolásában, egy senkit hátra nem hagyó fejlődésben feloldhatók a pluralista és összetett társadalom elkerülhetetlen konfliktushelyzetei.

Összefoglalva, a javaslat fő pontjai a következőkre vonatkoznak:

a) a szövetségi rendet alkotó alanyok meghatározása, egyenlő alkotmányos méltósággal; b) általános jellegű törvényhozói hatáskör odaítélése a régióknak, a szövetségi érdekű ügyek kizárásával, valamint kiegészítő hatáskör olyan ügyekben, amelyekben az állam csak az alapvető elveket határozza meg; c) későbbi, fejlettebb autonómiaformák előrelátása a közönséges státusú régiók számára; d) adó-föderalizmus az adózási képesség autonómiaelve szerint, a régiók hozzájárulása az államkincstári adókhoz, források és hatáskörök megfeleltetése, szolidaritási alap, rendkívüli beavatkozások a területi aránytalanságok kiküszöbölésére; e) az intézményi szubszidiaritás elve (a társadalmi szubszidiaritás elve az alkotmány első részében lesz megfogalmazva); f) a község központisága a közigazgatási funkcióban; g) a területi politikai intézmények tevékenységének legitimitása és érdeme külső ellenőrzésének megszüntetése; h) a szövetségi rendet alkotó alanyok alkotmányos védelme; i) területi igazságügyi tanácsok (békebíróságok) létrehozása a jogszolgáltatás első területi kifejezőiként, és a közösség széles körű és közvetlen részvétele az igazságszolgáltatásban; l) a kormánybiztosi szerepkör megszüntetése; m) az Állam-Régiók-Városok Konferencia alkotmányosítása és területi tagolása.

A javaslatból szándékosan kihagytuk a második Házra vonatkozó kérdéseket (a Régiók Háza vagy a Szövetségi Szenátus, amely a területi intézmények és a központ szükséges összekötője), és következésképpen nem tárgyaltuk a források rendszerének új rendjére és a parlament-kormány viszonyára vonatkozó kérdéseket. Ezeket a vitatott és robbanásveszélyes témákat a politikai erőknek később részletesen meg kell tárgyalniuk. De kihagyásuk nem csökkenti a javaslat érvényességét: egy olyan reformterv kezdetéről van szó, amely képes föderális irányban átalakítani országunk rendjét.

Fordította: VENCZEL Enikő

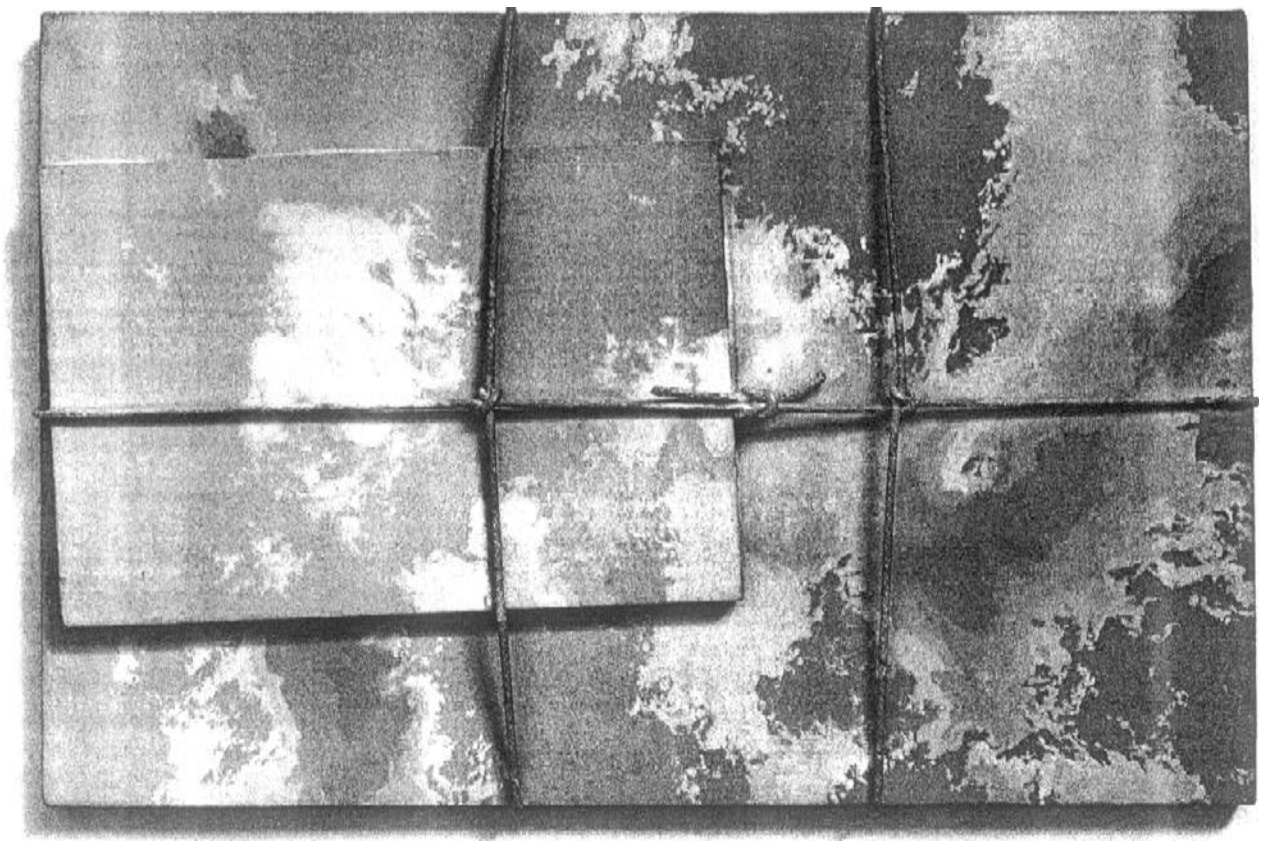

Geoff Hendricks: Szabad egek becsomagolva, 1986

Az olasz alkotmány

V. fejezet
A régiók, a megyék, a községek
114. cikkely[1]

A Köztársaság községekből, megyékből, megyei jogú városokból, régiókból és államból áll.

A községek, a megyék, a megyei jogú városok és a régiók autonóm intézmények, saját alapszabállyal, hatalommal és funkciókkal, az alkotmányban rögzített elvek szerint.

Róma a Köztársaság fővárosa. Rendjét az állam törvénye szabályozza.

115. cikkely

A 2001. október 18-i 3-as számú alkotmánytörvény 9. cikkelyének 2. bekezdése hatályon kívül kerül.

116. cikkely

Friuli-Velence Giulia, Sardegna, Sicilia, Trentino-Alto Adige/Südtirol és Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste, az alkotmánytörvénnyel elfogadott alapszabályaiknak megfelelően, sajátos autonómiaformákkal és feltételekkel rendelkeznek.

A Trentino-Alto Adige/Südtirol régió Trento és Bolzano autonóm megyéből áll.

Folytatás a 10. oldalon

Folytatás a 9. oldalról

Az érdekelt régiók kezdeményezésére, állami törvénnyel, további sajátos autonómiaformák és feltételek adhatók más régióknak, a 117. cikkely 3. bekezdésében és ugyanazon cikkely 2. bekezdésének l) (a békebíróság megszervezésére korlátozva), n) és s) pontjában megjelölt problémákra vonatkozóan, a helyi intézmények meghallgatásával, a 119. cikkelyben rögzített elvek tiszteletben tartásával. A törvényt a parlament házai fogadják el a képviselők abszolút többségének szavazatával, az állam és az illető régió közötti megegyezés alapján.

117. cikkely[2]

A törvényhozói hatalmat az állam és a régiók gyakorolják, az alkotmány, valamint a közösségi alapszabályokból és a nemzetközi egyezményekből származó kötelezettségek tiszteletben tartásával.

Az állam kizárólagos törvényhozói hatáskörébe tartoznak a következők:

a) a külpolitika és az állam nemzetközi kapcsolatai; az állam kapcsolatai az Európai Unióval; menedékjog és a nem uniós országok állampolgárainak jogi státusa;

b) bevándorlás;

c) a Köztársaság és az egyházak közötti kapcsolatok;

d) a védelem és a fegyveres erők; állambiztonság; fegyverek, lőszerek és robbanóanyagok;

e) a pénznem, a tartalékok és a pénzügyi piacok védelme; a verseny védelme; a valutarendszer; az állam adózási és könyvelési rendszere; a pénzügyi források kiegyensúlyozása;

f) az állam szervei és a rájuk vonatkozó választási törvények; állami referendumok; európai parlamenti választások;

g) az állam és az országos közintézmények közigazgatási rendje és szervezete;

h) közrend és közbiztonság, a helyi közigazgatási rendőrség kivételével;

i) állampolgárság, polgári és családi állapot, anyakönyv;

l) igazságszolgáltatás és eljárási jogszabályok; polgári és büntető törvénykönyv; közigazgatási igazságszolgáltatás;

m) az ország egész területén biztosítandó, polgári és szociális jogokhoz kapcsolódó juttatások alapvető szintjeinek megállapítása;

n) általános oktatási jogszabályok;

o) szociális védelem;

p) választási törvénykezés, a kormány szervei és a községek, megyék és megyei jogú városok alapvető funkciói;

q) vámügy, az országhatárok védelme és nemzetközi konfliktuskezelés;

r) súlymértékek, az idő mérése és meghatározása; az állami, régió- és helyi közigazgatási adatok statisztikai és informatikai összesítése;

s) környezetvédelem, az ökoszisztéma és a kulturális értékek védelme.

Megosztott törvénykezés alá esnek a következők: a régiók nemzetközi és az Európai Unióval való kapcsolatai; külkereskedelem; munkavédelem és a munkabiztonsága; oktatás, az oktatási intézmények autonómiáját kivéve, a szakmai oktatás és képzés kivételével; szakmák; tudományos és technológiai kutatás és az újítások támogatása a termelő szektorokban; egészségvédelem; élelmezés; sporttörvénykezés; polgári védelem; területi kormányzás; polgári kikötők és repülőterek; nagy szállítási és navigációs hálózatok; a kommunikáció szabályozása; az energia termelése, szállítása és országos elosztása; kiegészítő és integrációs társadalombiztosítás; a közháztartási mérlegek összehangolása, a pénzügyi és adózási rendszerek összehangolása; a kulturális és környezeti értékek hasznosítása, kulturális tevékenységek támogatása és szervezése; takarékpénztárak, földhitelbankok, regionális jellegű hitelszövetkezetek; regionális jellegű föld- és agrárhitelintézmények. A megosztott törvénykezés tárgyát képező ügyekben a törvényhozói hatalom a régióké, viszont az alapelvek meghatározása az állami törvénykezés hatáskörébe tartozik.

A régiók törvénykezési hatáskörébe tartozik minden olyan ügy, amely nincs kifejezetten az állam törvénykezési hatáskörébe utalva.

A régiók, valamint Trento és Bolzano autonóm megye, a hatáskörükbe tartozó ügyekben, részt vesznek a közösségi rendszabályok kialakítására vonatkozó közvetlen döntésekben, és gondoskodnak a nemzetközi egyezmények és az Európai Unió határozatainak megvalósításáról illetve alkalmazásáról, az állam törvényei által megszabott eljárási rend szempontjából, amely mulasztás esetén szabályozza a helyettesítő hatalom gyakorlásának módját.

A hatalom szabályszerűen az államot illeti a kizárólagos hatáskörébe tartozó törvényalkotást illetően, ha nem utalják azt a régiók hatáskörébe. Minden egyéb ügyben a hatalom szabályszerűen a régiókat illeti. A hatalom szabályszerűen a községeket, megyéket és megyei jogú városokat illeti a saját feladataik megszervezésének és teljesítésének rendjére vonatkozóan.

A regionális törvények eltávolítanak minden akadályt, amelyek megakadályozzák a férfiak és nők teljes egyenlőségét a társadalmi, kulturális és gazdasági életben, és támogatják a férfiak és nők egyenlő esélyét a választott tisztségek betöltésére.

Regionális törvény ratifikálja a régió és más régiók közötti, saját funkcióik jobb gyakorlását lehetővé tevő egyezményeket, akár közös szervek létrehozásával is.

A hatáskörébe tartozó ügyekben a régió egyezményeket köthet államokkal, és megállapodásokat köthet más államok belső területi intézményeivel, az állam törvényei által szabályozott esetekben és formákban.

118. cikkely

A közigazgatási funkciókat a községek látják el, kivéve azokat az eseteket, amikor egységes gyakorlásuk biztosítása érdekében a megyék, megyei jogú városok, régiók vagy az állam hatáskörébe kerülnek, a szubszidiaritás, megkülönböztetés és megfelelőség elvei alapján.

A községek, megyék és megyei jogú városok saját, valamint az állami vagy regionális törvények által a hatáskörükbe rendelt közigazgatási funkciókat töltenek be.

Állami törvény szabályozza az állam és a régiók közötti egyeztetést a 117. cikkely 2. bekezdésének b) és h) pontjában megnevezett ügyekben, emellett szabályozza a kulturális javak védelmében alkalmazható egyezmény- és együttműködés-formákat.

Az állam, a régiók, a megyei jogú városok, a megyék és a községek támogatják a polgárok – egyéni vagy társult formájú – önálló kezdeményezéseit közérdekű tevékenységek végzésére, a szubszidiaritás elve alapján.

119. cikkely

A községek, a megyék, a megyei jogú városok és a régiók pénzügyi autonómiával rendelkeznek a bevételek és kiadások tekintetében.

A községek, a megyék, a megyei jogú városok és a régiók önálló forrásokkal rendelkeznek.

Saját adókat és bevételeket szabnak meg és alkalmaznak, az alkotmánnyal összhangban és az állami pénzügyek és az adórendszer összehangolásának elveiszerint. Részesednek a területük szerinti államkincstári adóbevételből.

Állami törvénnyel egy kiegyenlítő alapot hoznak létre, felhasználási megkötéseknélkül, az egy lakosra eső kisebb pénzügyi kapacitással rendelkező területek számára.

Az előbbi bekezdésekben felsorolt forrásokból származó alapok lehetővé teszik a községek, megyék, megyei jogú városok és régiók számára a hatáskörükbe utalt közéleti funkciók teljes finanszírozását.

A gazdasági fejlődés, a társadalmi összetartás és szolidaritás támogatására, a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésére, a személyi jogok tényleges gyakorlásának elősegítésére vagy a funkcióik normális teljesítésétől eltérő célok érdekében az állam pótlólagos forrásokat biztosít, és különleges intézkedéseket tesz bizonyos községek, megyék, megyei jogú városok és régiók javára.

A községek, megyék, megyei jogú városok és régiók az állam törvényeiben meghatározott általános elvek szerint megítélt saját vagyonnal rendelkeznek. Csak beruházási költségek fedezésére folyamodhatnak kölcsönökért. A kölcsönszerződések tekintetében mindenféle állami garanciavállalás kizárt.

120. cikkely

A régió nem szabhat ki vámilletéket a régiók közötti importra, exportra vagy tranzitra, és nem hozhat olyan intézkedéseket, amelyek bármilyen módon akadályoznák a személyek és javak szabad forgalmát a régiók között, és nem korlátozhatják a munkához való jog szabad gyakorlását az ország területének egyik részén sem.

A kormány a régiók, megyei jogú városok, megyék vagy községek szerveinek a helyébe léphet abban az esetben, ha azok nemzetközi jogszabályokat és egyezményeket, illetve közösségi jogszabályokat szegnek meg, vagy ha súlyos veszélybe kerül a közbiztonság és -erkölcs, vagy ha a jogi vagy gazdasági egységvédelme, különösen a polgári és társadalmi jogokat érintő szolgáltatások lényeges szintjeinek védelme megköveteli, a helyi kormányok területi határaitól függetlenül. A törvény meghatározza azokat az eljárásokat, amelyek szavatolják, hogy a helyettesítő hatalmat a szubszidiaritás és a tisztességes együttműködés elvének tiszteletben tartásával gyakorolják.

121. cikkely

A régió szervei: a regionális tanács, a végrehajtó bizottság és annak elnöke.

A regionális tanács gyakorolja a régiót megillető törvényhozói hatalmat és más, az alkotmány és a törvények által hatáskörükbe utalt funkciókat. Törvényjavaslatokat nyújthat be a parlamenthez.

A régió végrehajtó bizottsága a régió végrehajtó szerve.

A végrehajtó bizottság elnöke képviseli a régiót; igazgatja a végrehajtó bizottságpolitikáját, és felel érte; kihirdeti a törvényeket, és regionális rendszabályokat ad ki; igazgatja az állam által a régiók hatáskörébe utalt közigazgatási funkciókat, a köztársasági kormány rendelkezéseinek megfelelően.

122. cikkely

A választási rendszert, az elnöknek és a régió végrehajtó bizottsága más tagjainak, valamint a regionális tanácstagoknak megválaszthatatlansági és összeférhetetlenségi eseteit a régiótörvény szabályozza a köztársasági törvény által megszabott alapelveknek megfelelően, amely a választott szervek mandátumának időtartamát is megszabja.

Senki nem lehet egy időben tagja egy tanácsnak vagy egy regionális végrehajtóbizottságnak és a parlament egyik házának, egy másik tanácsnak vagy regionális végrehajtó bizottságnak vagy az Európai Parlamentnek.

A tanács saját tagjai közül választ elnököt és egy elnöki hivatalt.

A regionális tanács tagjai nem vonhatók felelősségre a tisztségük gyakorlása során megfogalmazott véleményükért és szavazataikért.

A regionális végrehajtó bizottság elnökét, ha a regionális alapszabály nem rendelkezik másként, általános és közvetlen szavazással választják meg. A választott elnök nevezi ki és hívja vissza a végrehajtó bizottság tagjait.

123. cikkely

Minden régiónak van egy alapszabálya, amely az alkotmánnyal összhangban meghatározza a régió kormányformáját és alapvető szervezési és működési elveit. Az alapszabály szabályozza a kezdeményezési és referendumjog gyakorlását a régió törvényei és közigazgatási intézkedéseivel kapcsolatban, valamint a regionális törvények és rendszabályok közzétételét.

Az alapszabályt a regionális tanács fogadja el és módosítja tagjai abszolút többségének a szavazatával, két, egymástól legalább két hónap távolságra megtartott tárgyalás után elfogadott törvénnyel. Az ilyen törvényt nem szükségesakormánybiztossal láttamoztatni. A Köztársaság kormánya, a kihirdetésétől számított 30 napon belül, alkotmányossági kifogást emelhet a regionálisalapszabály ellen az alkotmánybíróságon.

Az alapszabályt népi referendumnak kell alávetni kihirdetésétől számított három hónapon belül, ha a régió választópolgárainak fele vagy a regionális tanácstagjainak egyötöde ezt igényli. A referendumnak alávetett alapszabály nem tehető közzé, ha azt nem fogadják el az érvényes szavazatok többségével.

Minden egyes régióban az alapszabály szabályozza a helyi önkormányzatok tanácsát, amely a régió és a helyi intézmények közötti konzultációs szerv.

124. cikkely[3]

Hatályon kívül helyezve.

125. cikkely

A régióban elsőfokú közigazgatási igazságszolgáltatási szerveket hoznak létre, a Köztársaság törvénye által meghatározott szabályzat szerint. A régió fővárosától eltérő székhelyű részlegek is alapíthatók.

126. cikkely

A Köztársaság elnökének indokolt rendelete alapján feloszlatható a regionális tanács, és eltávolítható tisztségéből a végrehajtó bizottság elnöke, ha alkotmányellenes cselekedetet vagy súlyos törvénysértést követ el. A feloszlatás és az eltávolítás elrendelhető állambiztonsági okokból is. A rendelet elfogadásakor figyelembe kell venni a régióügyekkel foglalkozó, köztársasági törvény által meghatározott módon létrehozott, képviselők és szenátorok alkotta bizottság véleményét.

A regionális tanács bizalmatlansági indítványt nyújthat be a végrehajtó bizottság elnöke ellen, ha tagjainak legalább egyötöde aláírta azt, és a tagok abszolút többsége név szerinti szavazással elfogadta. Az indítvány megtárgyalására nem kerülhet sor hamarabb, mint három nappal annak bemutatása után.

Az általános és közvetlen szavazással választott végrehajtó bizottsági elnök elleni bizalmatlansági indítvány elfogadása, valamint az elnök eltávolítása, tartós akadályoztatása, halála vagy lemondása maga után vonja a végrehajtó bizottság lemondását és a tanács feloszlatását. A tanács tagjai többségének egyidejű lemondása is ugyanazokkal a következményekkel jár.

127. cikkely

Ha a kormány úgy véli, hogy egy regionális törvény túllépi a régió hatáskörét, a kihirdetésétől számított hatvan napon belül alkotmányellenességi kifogást emelhet ellene az alkotmánybíróságon.

A régió, ha úgy véli, hogy az állam vagy egy másik régió egy törvénye vagy törvényerejű rendelete sérti a régió hatáskörét, alkotmányellenességi kifogást emelhet ellene az alkotmánybíróságon, az illető törvény vagy törvényerejű rendelet kihirdetésétől számított hatvan napon belül.

128–130. cikkely

Hatályon kívül helyezve.

131. cikkely

Létrejönnek a következő régiók:

Piemont; Valle d'Aosta; Lombardia; Trentino-Alto Adige; Veneto; Friuli-Venezia Giulia; Liguria; Emilia-Romagna; Toscana; Umbria; Marche; Lazio; Abruzzi; Molise; Campania; Puglia; Basilicata; Calabria; Sicilia; Sardegna.

132. cikkely

A regionális tanácsok véleményének meghallgatása után alkotmánytörvénynyel elrendelhető meglévő régiók összeolvadása vagy új régiók létrehozása, legkevesebb egymillió lakossal, ha az érintett lakosság legalább egyharmadát képviselő községi tanácsok ezt igénylik, és népszavazás keretében az illetős lakosság többsége elfogadja a javaslatot.

Az érdekelt lakosság többségének és az érdekelt község vagy községek referendum keretében kifejezett hozzájárulásával, köztársasági törvény útján, a regionális tanácsok véleményének meghallgatásával, jóváhagyható egyes, ezt kérvényező megyék és községek kiszakítása egy régióból és egy másik régióhoz való csatlakozásuk.

133. cikkely

A megyei közigazgatási kerületek megváltoztatása és új megyék létrehozása egy régióterületén belül köztársasági törvénnyel lehetséges, a községek kezdeményezésére, az illető régió meghallgatásával.

A régió, az érintett lakosság meghallgatásával, törvényei által saját területén új községeket hozhat létre, és megváltoztathatja azok közigazgatási kerületeités elnevezését.

Fordította: VENCZEL Enikő

Jegyzetek

1 A cikkely eredeti szövege a következő volt: „A Köztársaság régiókra, megyékre és községekre oszlik."

2 A cikkely eredeti szövege a következő volt: „A régió a következő ügyekben bocsát ki jogszabályokat az állam törvényei által megszabott alapelveknek megfelelően, azzal a feltétellel, hogy az illető jogszabályok ne legyenekellentétesek a nemzeti érdekekkel, és más régiók jogait ne sértsék: a régió hivatalainak és közigazgatási intézményeinek a rendje; községi körzetek; helyi, városi és falusi rendőrség; vásárok és piacok; közjólét, egészségügyi és kórházi szolgáltatások; kézművességi és szakmai oktatás, iskolai segélyezés; helyi intézmények múzeumai és könyvtárai; városrendezés; idegenforgalom és vendéglátóipar; helyiérdekű villamos- és autóbuszvonalak; úthálózat, vízvezetékek és regionális jellegű közmunkák; tavi hajózás és tavi kikötők; ásványvizek és termálvizek; bányák és tőzegtelepek; vadászat; halászat belső vizekben; mezőgazdaság és erdőgazdálkodás; kézműipar; más, alkotmánytörvényben megjelölt ügyek. A köztársasági törvények megkövetelhetik a régióktól az illető törvény alkalmazására vonatkozó rendszabályok kiadását."

3 A cikkely eredeti szövege a következő volt: „A régió fővárosában székelő kormánybiztos felügyeli az állam által gyakorolt összes közigazgatási funkciót, és összehangolja ezeket a régió által gyakorolt funkciókkal."

Románia alkotmánya

V fejezet

A központi igazgatás

115–118. cikkely

(A minisztériumokról, a fegyveres erőkről – ideértve a rendőrséget és az államhírszerző szolgálatait – és a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsról.)

A helyi közigazgatás

119. cikkely

Alapelvek

A területi közigazgatás egységeinek közigazgatása a helyi autonómiának és a közszolgáltatások decentralizálásának az elvén alapul.

120. cikkely

Községi és városi hatóságok

(1) A törvény feltételei között választott helyi tanácsok és a választott polgármesterek képezik a községek és a városok helyi autonómiáját megvalósító közigazgatási hatóságokat.

(2) A helyi tanácsok és a polgármesterek a törvény feltételei között autonóm közigazgatási hatóságok, megoldják a községek és a városok közügyeit.

(3) Az (1) bekezdésben említett hatóságok létrehozhatók a municípiumok területi-közigazgatási alegységeiben is.

121. cikkely

A megyei tanács

(1) A megyei tanács a községi és a városi tanácsok tevékenységét a megyei szintű közszolgáltatások ellátására összehangoló közigazgatási hatóság.

(2) A megyei tanács a törvény feltételei szerint választandó meg, és eszerint működik.

122. cikkely

A prefektus

(1) A kormány egy-egy prefektust nevez ki minden egyes megyébe és Bukarest municípiumba.

(2) A prefektus helyi viszonylatban a kormány képviselője, ő vezeti a minisztériumok és a többi központi szerv területi-közigazgatási egységekbeli decentralizált közszolgáltatásait.

(3) A prefektus feladatkörét a törvény szerint kell megállapítani.

(4) A prefektus a közigazgatási bíróság előtt megtámadhatja a megyei, a helyi tanács vagy a polgármester valamely aktusát, ha ezt törvényellenesnek véli. A megtámadott aktus jog szerint felfüggesztettnek tekintendő.

VOGEL Sándor

A szász autonómia Erdélyben

A középkori európai társadalmakra jellemző a különböző jogszokásokkal bíró közösségek együttélése. Ezeket a jogszokásokat később írásba foglalták, amelyek alapján bizonyos területileg pontosan körülhatárolt közösségek privilégiumokkal, azaz kiváltságokkal rendelkeztek, és jogilag egységes testületet alkottak. A Magyar Királyságra különösképpen jellemző volt, hogy bizonyos népcsoportoknak kiváltságokat adott. Ilyenek voltak a székelyek, a jászok, a kunok, az erdélyi és szepességi szászok. Mindez a magyar királyok országépítő politikájával függött össze, akiknek az ország betelepítése, gazdasági erőforrásainak feltárása és katonai védelme elsőrendű érdekük volt. Erdélyben a legteljesebb és leghosszabb időn át fennálló kiváltságrendszert a szászok élvezték. Ez a számszerűleg kis népcsoport, amelyet a 12–13. században több hullámban a magyar királyok telepítettek be, kiváltságai folytán Erdély jelentős gazdasági, művelődési, sőt politikai tényezőjévé vált. Mivel a szász nép fennmaradása elsősorban kiváltságainak köszönhető, érthető, hogy az Erdéllyel foglalkozó történeti kutatásoknak, főként a szász történetírásnak, ez a kiváltságrendszer, modern szóval élve autonómia, vált az egyik legfontosabb kutatási területévé.

A szász kiváltságrendszer kezdetei

A történeti dokumentumok alapján megállapítható, hogy az első betelepülők II. Géza uralkodása (1141–1162) idején érkeztek Erdélybe. A fennmaradt okmányokból pedig az is kikövetkeztethető, hogy első kiváltságaikat is tőle kaphatták. Bár az úgynevezett „királyi vendégek” nagy része a Német Birodalom területéről érkezett, voltak közöttük flamandok, vallonok, sőt olaszok is. Tény, hogy a telepesek nem egységes csoportban, nem egy területről és nem egy időben érkeztek, és csupán Erdélyben olvadtak össze egy néppé. Nyelvjárásuk is hasonlóképpen hosszabb idő elteltével alakult ki. Az első, Erdélyben megtelepedett „királyi vendégekre” vonatkozó oklevél 1186-ból származik, amely szerint III. Béla király (1162–1196) az „erdőkön túli területeken”, azaz Erdélyben megtelepedett „idegen vendégektől” 15 000 márka évi jövedelmet kapott. A telepesek által benépesített első nagyobb terület a szebeni provincia volt. Az első e területet jelző oklevél 1192–1196-ból származik. Eszerint a telepesek részére megalapították a közvetlenül az esztergomi érsekségnek alárendelt szebeni prépostságot mint egyházi igazgatási területet, amelynek alegységei a szebeni, újegyházi és sinki esperességek voltak. Ez az első területet meghatározó oklevél a telepeseket „omnes Flandrenses”-nek nevezi, míg egy 1191-ből származó adat *Ecclesia Theutonicarum Ultrasilvanum*ról beszél. A telepesek szász (Saxones) elnevezése csak 1206-ban fordul elő oklevélben, amikor II. András (1205–1235) Romosz (Rumes), Magyarigen (Krapundorf) és Boroskrakkó (Krakau) „első királyi vendégeinek” (primi hospites regni) kiváltságokat adott, és saját jogállást biztosított. Mivel a királyi kancellárián a „szász” elnevezés honosodott meg, az erdélyi németeket ettől kezdve egységesen szászoknak nevezték.

A szász önkormányzat létrehozásában alapvető jelentősége van az 1224-ben II. András által kiállított *Andreanum*nak, melyet a szász történetírás arany szabadságlevélnek (Goldene Freibrief) nevez. Az általa biztosított szabadságok Szeben provinciára terjedtek ki, és jogi egységbe fogták az ide települt szászokat. Így e tartomány, a később Királyföldnek (Fundus Regius, Königsboden) nevezett terület és lakosai számára biztosított kiváltságok a kialakuló szász jogi egység kiindulópontjává váltak, és olyan fejlődést indítottak el, amely 800 éven át biztosítani tudta a szász nép fennmaradását.

Aszabadságlevél szövege így kezdődik: „Hűséges vendégeink, az erdőn túli szászok közösen királyi felségünk lábai elé borultak, és panaszaikkal alázatosan rámutattak arra, hogy szabadságukat, amellyel nagyatyánk, a jámbor emlékezetű Géza király hívta be őket, teljesen elvesztették. Ezért királyi felségünk szemeit a szokásos módon kegyesen rájuk vetette, és mivel nagy szegénységük miatt királyi felségünknek szolgálataikat teljesíteni nem tudták, kegyesen meghallgattuk panaszaikat, és mind a jelenre, mind a jövőre nézve közhírré tesszük, hogy elődeink nyomdokát követve és bensőnkben megrendülve korábbi szabadságukat visszaadtuk, mégpedig a következőképpen”:

– az egész nép egy nép legyen (unus sit populus), egy bíró alatt álljon;

– ugyanakkor megszüntetünk minden grófságot a szebeni kivételével;

– bárki is legyen szebeni gróf, csak olyan legyen, aki állandóan köztük lakik, és a nép válassza meg, mégpedig azt, aki erre a hivatalra a legalkalmasabb;

– évente kötelesek 500 ezüstmárkát fizetni kamaránk hasznára, és ez alól az adó alól senki se legyen kivéve, aki határaik között lakik;

– 500 fegyverest kell állítaniuk abban az esetben, ha a király az országon belül visel hadat, 100-at az országon kívül, ha a király személyesen is hadba vonul, és 50-et, ha a király valamelyik vezérét küldi háborúba az országon kívül, több harcost a király nem követelhet tőlük;

– papjaikat szabadon választhatják, és nekik kell fizetniük a tizedet;

– senki sem bíráskodhat felettük, csak Mi magunk vagy a szebeni gróf; ha bíró előtt állnak, az csak a szokásjog szerint ítélkezhet felettük, bíróságunk elé csak akkor lehet megidézni őket, ha saját bírájuk nem tudott dönteni;

– a valahok és a besenyők erdeit, valamint azok vizeit a nevezett valahokkal és besenyőkkel közösen használhatják, és ezért semmiféle szolgáltatással nem tartoznak;

– egyetlen pecsétet használhatnak, amelyet Mi és méltóságviselőink elismernek;

– ha valaki közülük valakit törvény elé idéz, a bíró előtt csak olyan személyeket nevezhet meg tanúként, akik határaik között élnek;

– teljességgel felmentjük őket minden idegen törvénykezés alól;

– szabadon használhatják az erdőket tartozékaikkal együtt, a vizeket és a folyókat;

– az ország nagyjai nem követelhetnek a királytól falvakat vagy birtokokat területükön, ha pedig ezt valaki mégis megteszi, ellentmondással élhetnek;

– ha hadjárat alkalmával hozzájuk megyünk, csak háromszor gondoskodjanak rólunk;

– ha pedig a vajda a király érdekében területükre megy, kétszer, érkezéskor és távozáskor kötelesek gondoskodni róla;

– kereskedőik szabadon fel és alá járkálhatnak Királyságunk területén, anélkül hogy bármely vámot fizetnének;

– vásáraikat vámmentesen tarthatják meg.

Az oklevél a következőképpen zárul: „Hogy a fent mondottak szilárdan és megváltoztathatatlanul megmaradjanak a jövő számára, ezt az oklevelet kettős pecsétünkkel megerősítettük. Kelt az Úr megtestesülése utáni 1224. évben, uralkodásunk 21. esztendejében.”

Az *Andreanum* hosszabb jogfejlődés eredménye volt, amely a betelepüléssel együtt kezdődött. A királynak, hogy a „vendégeket” rávegye a betelepülésre, több jogot kellett biztosítania számukra, mint amellyel azok otthon rendelkeztek. A kiváltságok jogrendbe foglalása csak a betelepülők képviselőivel (lokátorokkal) folytatott tárgyalások útján volt lehetséges. A tárgyalásokon olyan személyek vettek részt, akik egyaránt ismerték a német szokásjogot és a magyar vendégjogot, a hosszú úton bizonyos katonai védelmet is tudtak nyújtani, és a befogadó ország határainak védelmét is megszervezhették. Az eredmény olyan *településjog* (Siedlerrecht) írásba foglalása volt, amely az államhatalmat képviselő király és a telepesek érdekeinek is megfelelt.

Az *Andreanum* alapján a szászok tehát politikai egységet képezhettek, saját igazgatásuk, maguk választotta bíráik, saját szokásjog szerinti törvénykezésük volt. A nekik adományozott földet a király elidegeníthetetlennek nyilvánította. Kötelezettségeiket (adó, hadállítás, vendégül látás) pontosan szabályozták, velük visszaélni nem lehetett. Pecséthasználathoz való joguk azt jelezte, hogy saját jogi személyiségük van. Vámmentességük és szabad vásártartási joguk pedig később bekövetkezett gazdasági fejlődésük szempontjából alapvető jelentőségű volt. A kiváltságolt területet a király a telepesek közös tulajdonának tekintette, ahol senki sem élhetett nemesi előjogokkal, sőt a király lemondott háramlási jogáról is, vagyis a kihalás vagy hűtlenség esetén gazdátlanná vált földet nem adományozhatta el. Az *Andreanum* egyedülálló volt a térségben, olyan jogalkotás, amely részleteiben szabályozta az uralkodó és a telepesek közötti viszonyt. A legjobban kidolgozott és a legmeszszebbre menő településjogot foglalta magában, melyet nyugati telepesek Közép- és Kelet-Európában valaha is kaptak. Az általa biztosított kiváltságok évszázadokon át a magyar és erdélyi jog szerves részei voltak.

A Szász Egyetem vagy Univerzitás

A szászok történelmük folyamán szívósan ragaszkodtak kiváltságaikhoz. Ezt tanúsítja az a tény is, hogy a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek a szász kiváltságokat huszonkétszer erősítették meg. Az *Andreanum* által a szebeni provincia számára biztosított kiváltságok pedig erős vonzerőt gyakoroltak a szászok által lakott többi erdélyi területre, amelyek arra törekedtek, hogy ők is e kiváltságok birtokába jussanak. Mivel a királyoknak is érdekükben állt a jól adózó, a honvédelemben, főként Erdély déli határainak védelmében is jelentős szerepet játszó szász közösség stabilitásának biztosítása, jogaikat fokozatosan kiterjesztették. E folyamat eredményeképpen jött létre a szászok oly jól ismert önkormányzati szerve, a Szász Egyetem vagy Univerzitás (Universitas Saxonum, Sächsische Nationsuniversität).

A 14. században a szászok vonatkozásában emancipációs folyamat indult meg. 1324-ben Károly Róbert a szebeni provinciát székekre osztotta, melyeknek királybíráit még a király nevezte ki. 1402-ben Medgyes és Selyk szék jogot kapott a királybíró megválasztására. 1464-ben ugyanezt a jogot megkapta Szeben szék, 1469-ben pedig a többi szász szék is.

Aszász autonómia kialakulása párhuzamosan zajlott az erdélyi rendek létrejöttével és a nemesi vármegyék, valamint a székely székek önkormányzatának kialakulásával. 1437-ben a kiváltságolt rendek megkötötték egymással a fraterna uniót, azaz létrehozták a közismert *Unio Trium Nationum* nevű szövetséget, amely a felkelő parasztok és a törökök ellen irányult. A szövetséget 1459-ben és 1506-ban, elsősorban a török ellen, megújították. A szász területen időközben megerősödött a városi patriciátus, amely annak érdekében, hogy az Unióban nagyobb súllyal vehessen részt, kiváltságai újabb megerősítését és kiterjesztését akarta elérni. 1480-ban a szász területi egységek városaik és valamennyi erdélyi szász nevében kérelemmel fordultak a királyhoz. 1486. február 6-án pedig Thomas Altemberger szebeni polgármester (1473–1490) Budán átvehette Mátyás királytól azt az okmányt, melyben az uralkodó a Királyság erdélyi országrészein élő összes szász (universorum Saxonum nostrorum partium regni nostri Transsilvanorum) részére megerősítette az *Andreanum* kiváltságait, és kiterjesztette azokat a Királyföld (Fundus Regius, Königsboden) egész területére. Mátyás király ezzel létrehozta a Szász Egyetemet vagy Univerzitást, amely évszázadokra meghatározta a kiváltságolt területen élő szászok életének kereteit, és egyetlen közigazgatási-jogi egységgé olvasztotta össze őket. Az Egyetem hatásköre a Hétszék, valójában nyolc szék [Szeben (Hermannstadt), Újegyház (Löschkirch), Szászsebes (Mühlbach), Sink (Schenk), Segesvár (Schässburg), Szászváros (Broos), Szerdahely (Reussmarkt), Kőhalom (Reps)] és Kétszék [Medgyes (Mediasch), Selyk (Schelk)], valamint Brassóvidékre (Kronstadter Distrikt) és Besztercevidékre (Bistritzer Distrikt) terjedt ki. A kiváltságok kizárólag az e területen élő szászokra vonatkoztak. Így voltak olyan szászok (például a 13 Küküllő vármegye területén fekvő szász lakosságú falu), akik nem élvezhették az *Andreanum* kiváltságait, és jobbágysorban éltek. Az Egyetemnek igazgatási, törvényhozói, bíráskodási, gazdasági és politikai-döntéshozó jogköre volt. Képviselő-testületét az Egyetem gyűlése alkotta, amely évente kétszer, Szent György (április 23.) és Katalin (november 25.) napjával kezdődően ült össze. Szükség esetén rendkívüli üléseket tartottak. Tagjai voltak a székek és a két vidék vezető tisztségviselői, ezenkívül egy-két képviselő minden szék és vidék részéről. Az ülések közötti időszakban Nagyszeben tanácsa intézte a folyó ügyeket, és ő hívta össze az üléseket. A királyföldi szászokat illető minden peres ügyben az Egyetem volt illetékes, és ő ítélkezett. Tőle fellebbezni csak a királyhoz, később az erdélyi fejedelemhez lehetett. Illetékességébe tartozott a szászokra kirótt adó székekre és vidékekre való leosztása és beszedése. Céhek alapítását az Egyetem engedélyezte, és megszabta a Királyföldön használatos árakat és mértékegységeket, sőt a mindennapi életet is szabályozta. A szász önkormányzat oly erős volt, hogy törvény írta elő: szász városokban csak németek vásárolhatnak házakat, ennélfogva csak ők kaphatnak polgárjogot. Egy szász város akár azt is megtehette, hogy a fejedelmet nem fogadta be falai közé. Az Egyetem élén Szeben város polgármestere és Szeben szék királybírája állott, akik ketten duumvirátust alkottak. A polgármestert Szeben város „külső tanácsa”, másképp a „Százak Tanácsa” választotta egy, legfeljebb két évre. Egy személyben a szebeni provincia polgármestere (Provinzialbürgermeister) tisztét is betöltötte, és a Hétszék legmagasabb rangú hivatalnoka volt. Hatásköre elsősorban a pénzügyi igazgatás, tehát az adóelosztás és -beszedés, a Hétszék javainak igazgatása volt, és bizonyos esetekben elsőfokon bíráskodott is. A királybírót, aki egy személyben szász ispán (comes Saxonum) is volt, 1464-től ugyancsak a „külső tanács” választotta meg, egész életére, ehhez azonban utólag a király, később a fejedelem hozzájárulása is szükséges volt. Elsősorban jogi ügyekkel foglalkozott, és legfelsőbb fokon ő volt a legfőbb bíró. Peres ügyekben ő döntött, és csak ritkán fordult elő, hogy valamely ügy a király vagy a fejedelem elé került volna. Kifelé ő képviselte a szász nemzetet, és a fejedelem-korban tagja volt a fejedelmi tanácsnak, tehát az állam egyik legfontosabb politikai funkcióját is betöltötte.

Az Egyetem, Univerzitás kifejezésnek több jelentése volt, és a következő testületeknek felelt meg:

– a királyföldi szászok összessége (egyetemes közössége) és a kiváltságolt terület;

– az egész közösséget képviselő küldöttek testülete, azaz az évente kétszer ülésező közgyűlés (conflux);

– a szebeni tanács és a főhivatalnokok, a „delegált Egyetem” (delegierte Universität), amely az ülések közötti időszakban vitte az ügyeket;

– főleg az újkorban az előbbi által tárgyalási felhatalmazással bíró testület, amelynek élén elnökként az ispán állott.

Szükséges leszögeznünk, hogy az Egyetem és az abban képviselt szász „nemzet” nem a modern nemzet, hanem a hűbériségben érvényes rend fogalmának felel meg, nem etnikai hovatartozást jelöl, hanem a kiváltságoltak összességét. Ez utóbbiak egyesítésére irányuló tudatos törekvés eredményeképpen jött létre, és célja a kiváltságolt csoport jogállapotának megvédése volt.

A világi Univerzitással párhuzamosan meg kell említenünk az egyházi Univerzitást (Geistliche Universität) is. Ennek alapja a szászok egyházi különállása volt, vagyis az a tény, hogy nem az erdélyi püspökséghez, hanem közvetlenül az esztergomi érsekséghez tartoztak. Az Egyházi Univerzitás jelentősége különösen a reformáció után nőtt meg, amikor a világi Univerzitás elfogadta az *Összes erdélyi német egyházi rendtartását* (Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen), és az egész Szászföldön kötelező érvényűvé tette. Ezzel létrejött a szász evangélikus egyház, amely a szászok nemzeti egyházává (Volkskirche) vált, és jelentős szerepet játszott identitásuk megőrzésében. Az egyházi Univerzitás a Királyföld határain túlra is kiterjedt: a szász jobbágyfalvak is hozzá tartoztak. Ezzel túlmutatott a rendi berendezkedésen, és már valóban az etnikai összetartozás irányába mozdult el. Vezető szerve a zsinat volt, amelynek élén a szuperintendens vagy püspök állott. A világi és egyházi Univerzitás egy időben tartotta üléseit. A két Univerzitás viszonyában a döntő szerep a világi Univerzitásé volt, amely a másikat a *cuius regio eius religio* elv alapján teljesen maga alá rendelte.

Ugyanakkor a szászok egységes, a Királyföldön érvényes jogrendszer kialakítására törekedtek. A szokásjogot az *Altemberger kódex*ben gyűjtötték össze. Ez a gótikus írással írt, miniatúrákkal díszített pergamenkönyv ettől kezdve ott feküdt minden szász méltóságviselő előtt, amikor hivatali esküjét letette. Jogszabálygyűjteményt készített 1544-ben Johannes Honterus (1498–1549) is. Az Univerzitás megbízásából Thomas Bomelius (?–1592) és Matthias Fronius (1522–1588) összegyűjtötte a magdeburgi jog alapján álló szász jogszokásokat és a megfelelő jogszabályokat Justinianus törvénykönyvéből. Végül Matthias Fronius megalkotta az *Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen* című törvénykönyvet. Albert Huet (1537–1606) szász ispán egy küldöttség élén Krakkóba utazott, ahol Báthory István erdélyi fejedelem (1571–1586) és lengyel király (1576–1586) 1583-ban megerősítette a törvénykönyvet mint mindörökre érvényes jogszabályrendszert. Az *Eigenlandrecht* csaknem 300 évig, 1853-ig, az *Osztrák polgári törvénykönyv* bevezetéséig maradt érvényben, és annak alapján ítélkeztek a királyföldi szászok peres ügyeiben. A peres eljárások fóruma a Szász Univerzitás volt.

A területigazgatási és jogi önkormányzat létrejöttével együtt a fejedelemség első évtizedeiben kialakult a szász rendi identitástudat, melynek legteljesebb írásos megfogalmazását Albert Huet szász ispán 1591-ben Báthory Zsigmond fejedelem (1581–1597, 1598–1599, 1601–1602) előtt elmondott beszéde tartalmazza. A beszéd szerint a német származású szászok szabad, kiváltságolt rendhez tartoznak, a nyugati kereszténység védőbástyáját alkotják, a szabad szász parasztok, kézművesek és kereskedők pedig az ország legjobb adófizetői. „Géza király hívott ben-

Folytatás a 12. oldalon

Folytatás a 11. oldalról

nünket – mondta –, s ezért nem vagyunk idegenek, hanem az ország teljes jogú polgárai; nem vagyunk jobbágyok, hanem alattvalók és kedves hívek. Kitűnik ez nemcsak privilégiumainkból, hanem egyéb királyi írásokból is, melyekkel hatalmas ládákat töltöttünk meg, hogy a városházán a magunk becsületére és utódaink emlékezetére megőrizzük őket. (...) Azt mondják, csak vendégek vagytok, jövevények és idegenek, nem pedig harcosok, az ország védelmezői. Erre én azt felelem: való, hogy vendégek voltunk, de éppen ezt tekintjük tisztességünknek." Huet beszéde nem tévesztett célt: sikerült megvédenie a szász kiváltságokat, miközben a székelyek ezt nem tudták megtenni.

Fontos hangsúlyozni, hogy a fejedelemkorban a szászok részt vettek az államhatalomban, és államalkotó rendet alkottak. Az 1542. évi tordai országgyűlés határozatai alapján részt vettek az országgyűlések munkájában, s miként említettük, a szász ispán tagja volt a fejedelmi tanácsnak. Az országgyűlésen hozott határozatok pedig csak akkor váltak jogerőssé, ha mindhárom rend, tehát a szászok pecsétjével is ellátták. Így bármely rend bármely határozatot megvétózhatott. A fejedelem megválasztásához a szászok szavazatára éppen úgy szükség volt, mint a magyar nemesekére vagy a székelyekére. A korabeli szász identitástudat szerint a szászok az ország egyharmadát alkották. Ennek a státusnak a kiharcolása Peter Haller (1500–1570) nevéhez fűződik, aki 1543–1556 között Szeben polgármestere, 1557–1569 között pedig szebeni királybíró volt, és szász ispánként a szász „nemzet" élén állott.

A szász kiváltságokat a 16–17. században több oldalról is veszély fenyegette. Egyrészt a központi hatalom részéről, mert egyes fejedelmek semmibe vették államuk jogrendjét és a rendi kiváltságokat. A legkirívóbb eset a Báthory Gáboré volt, aki 1610-ben csellel elfoglalta a szász székvárost, Szebent, polgárai javait elkobozta, tanácsát pedig fogságba vetette. A szász városok és székek válaszul véd- és dacszövetséget kötöttek kiváltságaik védelmére: „Mi, a szász városok és székek polgármesterei, királybírái és esküdtei (...) örökre szövetkezünk (...) a szép arany szabadságok, privilégiumok, jogszokásaink, a jó és hasznos rend, a helységek birtokai fenntartására, amelyeket a jó emlékezetű királyok vitézségükért és lovagiasan elkövetett tetteikért elődeinknek, a szász nemzetnek adományoztak. (...) Ezt megígérjük augsburgi hitvallásunkra (...) a szász becsület és szabadságaink elvesztésének terhe alatt." Szebent és a szász kiváltságokat végül Bethlen Gábor adta vissza, aki – miként azt Georg Kraus, a korabeli szász történetíró magyarul feljegyezte – e szavakkal fordult a szászokhoz: „Én, Bethlen Gábor, Erdélynek választott fejedelme, Magyarország részeinek ura, székelyeknek ispánja és az szászoknak atyja ez naptól fogván adom városotokat minden igazságával és privilégiummal. Legyetek jámborak és hűvek. Isten hozzátok."

A kiváltságokat ugyanakkor gyakran a két másik rend is kétségbevonta. A legtöbb vitát az a kiváltság váltotta ki, mely szerint a szász városokban csak németek birtokolhattak házakat. 1625-ben a nemesek és a székelyek megszavazták azt a cikkelyt, melynek alapján ők is vásárolhatnak házakat a szász városokban. Válaszul a szászok húsz kocsiból álló tiltakozó menetben vonultak Gyulafehérvárra Bethlen Gábor elé, aki a cikkelyt eltörölte, és a szász kiváltságokat helyreállította.

A 16–17. században a szász „nemzet" a fejedelemmel és a másik két renddel szemben jogi személyként lépett fel. A szász társadalom azonban nem volt egységes és demokratikus, amint azt a 19. századi romantikus szász történetírás elképzelte. Bár a vezető tisztségviselőket választották, ez nem volt a mai demokratikus értelemben vett választás, és a patriciátus a vezető tisztségeket saját tagjaival töltötte be. Szeben városában a négy főtisztviselőt, a szász ispáni funkciót is betöltő királybírót, a polgármestert, a székbírót és a folnagyot (Stadthann, villicus), aki a gazdasági ügyeket bonyolította le, csak a 12 fős városi vagy „belső tanács" soraiból választhatták meg, utódaikat pedig csak „a századok tanácsa" vagy „külső tanács" tagjai közül. Ez utóbbi szerv tagjait pedig a 16. század közepétől a „belső tanács" nevezte ki. Így hivatalokhoz általában ugyanazon családok tagjai juthattak. Ez a rendszer a 17. században megmerevedett, és a hatalmat egy 180-200 családból álló patrícius-oligarchia gyakorolta. Ennek uralma ellen a városi köznép gyakran fellázadt. Ilyen felkelés tört ki 1514-ben Segesváron, 1645-ben Szebenben, 1658–1659-ben újra Segesváron, 1688-ban Brassóban. A helyzetet a szász városok közötti ellentétek is súlyosbították. Főként Szeben és Brassó versengett egymással. És mivel az Univerzitásnak nem volt olyan végrehajtó szerve, amely a közgyűlés határozatait az egész Királyföld területén érvényesíthette volna, előfordult, hogy Brassó ezeket nem tartotta be, vagy egyszerűen nem jelent meg az Univerzitás ülésén.

A szász kiváltságok a Habsburg-uralom idején

Erdély kormányzásának alapjául ebben az időszakban az 1691-ben kiadott *Diploma Leopoldinum* szolgált, amely a következőket írta elő:

– a bevett vallások, egyházak, iskolák, egyházközségek ügyeiben minden úgy marad, ahogy eddig volt, és semmilyen változás nem történik;

– a Habsburg uralkodó megerősítette a rendek számára a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek valamennyi adományát, valamennyi privilégiumot, hivatalt és méltóságot, minden javadalmat és birtokot;

– az *Approbatá*k és *Compilátá*k mint hazai törvények, Verbőczi *Tripartitum*a, a szász nemzet jogrendje sértetlenül jogerős marad;

– minden hivatalban, legyen az politikai, igazságszolgáltatási vagy gazdasági, született erdélyieket, azaz magyarokat, székelyeket és szászokat fognak alkalmazni;

– az uralkodó mindezt azzal a változtatással szavatolta, hogy a rendeknek hivatali jelöltjeiket jóváhagyásra az uralkodó elé kell terjeszteniük; de ami a többi hivatalt, a szászok és székelyek királybíráit, a nemesek bíráit, a bírákat és polgármestereket illeti, akiket eddig szabadon választottak, a jövőben is szabadságuk és jogszokásuk szerint választhatják.

A *Diploma Leopoldinum* tehát fenntartotta a három „nemzet" és a négy bevett vallás rendszerét. A szászok megőrizték önkormányzatukat, és a Szász Egyetem is fennmaradt. A *Diploma* kibocsátása előtt a szászok Valentin Franck (1643–1697) ispán vezetésével tárgyalásokat folytattak a Habsburg-kormányzattal, gondosan vigyázva arra, hogy kiváltságaikat, a vallásszabadságot, az Eigenlandrecht érvényét és a szabad bíróválasztást megőrizzék. Még azt is sikerült megakadályozniuk, hogy a nemesek jogot szerezzenek a szász városokban való letelepedéshez.

A szász kiváltságokat, miként a többi rendét is, veszélyeztették II. József reformjai, amelyek alapjaiban akarták szétzúzni a rendi partikularizmusokat. II. József hatályon kívül helyezte a *Leopoldi Diplomát.* 1781-ben bevezette a koncivilitást, és megszüntette a szászok kizárólagos tulajdon- és polgárjogát a szász városokban, ahová ezentúl magyarok és románok is betelepedhettek. 1784-ben feloszlatta a Szász Egyetemet, és vagyonát a kincstár javára lefoglalta. Megszüntette a székek és provinciák rendszerét, és az eddigi szász igazgatási egységeket az újonnan alakított vármegyékbe tagolta be. II. József reformjai következtében a szászok elvesztették államalkotó szerepüket. A reformok érvényesítését még Samuel Brukenthalnak (1721–1803) sem sikerült megakadályoznia; őt ellenállása miatt eltávolították a gubernátori tisztségből. A reformok ellen a szászok a másik két rendhez hasonlóan memorandumban tiltakoztak. Az Egyetemet és a szász privilégiumokat csak 1790-ben állították helyre, amikor II. József visszavonta reformjait. A szász kiváltságok rendszere azonban részben már ekkor fenntarthatatlanná vált. Az 1791. évi országgyűlés megszavazta a koncivilitást, bár a városi polgárjogot feltételekhez, vagyonhoz, képzettséghez, céhtagsághoz kötötte. Az 1792. évi kolozsvári országgyűlésen megszüntették a rendenkénti szavazás rendszerét, és a szászok ettől kezdve kisebbségben maradtak a magyarok és székelyek szavazataival szemben. A Szász Egyetem és annak közigazgatási, igazságszolgáltatási rendszere azonban kisebb megszakításokkal (1848–1849, 1849–1860) 1876-ig fenmaradt.

Erdély térképe, készítette Johannes Honterus, Bazel, 1532

A szász területi autonómia vége

A szászok az 1867. évi kiegyezés után két pártra szakadtak az új államrendhez való viszonyukban. Az „öreg szászok", akik a hivatalnokokat és az egyházi vezetőket képviselték, felléptek a szász területi autonómia fenntartásáért. Az „ifjú szászok", akik a kispolgárságot és a kézműveseket tömörítették, rokonszenvvel tekintettek a liberális Magyarországra. A jelenkor követelményei szempontjából nem tekintették megfelelő képződménynek a Szász Egyetemet, és a *szabad községek szabad államban* jelszavával a közigazgatási egységek nagyobb autonómiájáért léptek fel. Az 1872. évi medgyesi szász gyűlésen a szászok tudomásul vették a dualizmust, de *felléptek* a területi autonómia fenntartása mellett. A magyar kormány azonban a szászok területi autonómiáját a magyar nemzetállam elveivel és a polgári liberalizmussal össze nem egyeztethetőnek és a rendi állam maradványának tekintette. 1876-ban a magyar országgyűlés elfogadta a XII. számú Törvénycikket a Királyföldről, továbbá a Szász Egyetem rendezéséről és az egyetem, valamint az úgynevezett Hétbírák vagyonáról. A törvény helyes értelmezését csak úgy végezhetjük el, ha azt az adott korba helyezzük, és számolunk következményeivel. A törvény legfontosabb cikkelyei a következők:

– A törvényhatósági területek szabályozásánál, amelyről külön törvény fog intézkedni, a Királyföld és a vele szomszédos területek ugyanazon tekintetek alá esnek. A Királyföldre nézve eddig fennállott különbségek az igazgatás körében megszűnnek (1. §).

– A szász ispáni hivatal megszűnik, és e cím mint a Szász Egyetem közgyűlésének elnökére, Szeben megye főispánjára száll (2. §).

– A Szász Egyetemnek mint kizárólag közművelődési hatóságnak hatásköre az egyetemi vagyon felett való rendelkezésre, a kezelése alatt álló alapítványok rendeltetésszerű felhasználásának eszközlésére és az azok felett való ellenőrzésre nézve továbbra is fenntartatik (3. §).

– A Szász Egyetem vagyona egyedül közművelődési célokra fordítható (4. §).

– A szász egyetemi vagyont illetőleg fennálló tulajdonjog jelen törvény által érintetlenül hagyatik (5. §).

– A Szász Egyetem vagyonának szabad rendelkezés alatt álló jövedelmei a tulajdonos összlakosság javára vallás- és nyelvkülönbség nélkül fordítandók (6. §).

– A Szász Egyetem vagyona felett az alapítványok értelmében és korlátai között és a kormány felügyeleti jogának fenntartása mellett a Szász Egyetem közgyűlése rendelkezik (7. §);

– Az úgynevezett Hétbírák vagyona felett (...) Szeben vármegye főispánjának elnöklete alatt az egyetemi közgyűlés azon tagjai rendelkeznek, akik az eddigi Királyföld azon városait és kerületeit képviselik, amelyek együttesen a Hétbírák javainak tulajdonosai (17. §).

A törvény elfogadása ellen az „öreg szászok" hevesen tiltakoztak, de az „ifjú szászok" jó néhány országgyűlési képviselője megszavazta azt. Természetesen a területi autonómia elvesztése érzékenyen érintette a szász közösséget, és ez az érzelmi hozzáállás még a jelenlegi szász történeti művekben is fellelhető, még akkor is, ha azok szerzői legjobb akaratuk szerint törekednek a tudományos objektivitásra. Ha a kor történeti-politikai viszonyait vesszük figyelembe, kiviláglik, hogy a Szász Egyetem középkori formájában nem volt fenntartható. A 19. század Európájában a nemzetállam és a polgári jogegyenlőség megteremtésére irányuló törekvés vált általánossá, és a magyar politikai elit is ezt tűzte ki céljául. Az egységes közigazgatással rendelkező magyar nemzetállamban a szász területi autonómia számára nem maradt hely, már csak azért sem, mert a Királyföld lakosságának többségét akkor már románok alkották, és kisebb lélekszámú magyar lakossága is volt. A törvény elemzésekor arra kell tekintettel lennünk, hogy mi szűnt meg, és mi maradt fenn a Szász Egyetemből:

– Megszűntek az Egyetem politikai, közigazgatási és törvényhatósági jogosítványai, azaz a középkorból örökölt kiváltságok lényege. A szász székeket és vidékeket betagolták az újonnan kialakított vármegyékbe.

– A törvény messzemenően tekintetbe vette a polgári jogegyenlőség elvét, amikor előírta, hogy a Szász Egyetem vagyonát az egész lakosság javára vallás- és nyelvkülönbség nélkül kell felhasználni, tehát a magyarokat és a románokat sem lehet kizárni belőle.

– A jogszabály a magántulajdon sérthetetlensége elvén alapult, és meghagyta a Szász Egyetem teljes vagyonát.

– Bizonyos területi vonatkozásokat is figyelembe vett, amikor megszabta azok illetékességét az Egyetem közgyűlésének megválasztásakor vagy a Hétbírák vagyonának kezelésekor.

– Az Egyetem határozatait a választott közgyűlés hozta, de érvényesítésükhöz a belügy- vagy vallásügyi és közoktatásügyi miniszter jóváhagyására volt szükség. Az Egyetem tehát óriási kulturális alapítvány formájában működött tovább, felette azonban, beleszólási joga révén, ellenőrzést gyakorolhatott az állam, és elnökét, Szeben vármegye főispánját is ő nevezte ki; e főispánok többnyire szászok voltak.

A magyar állam tehát nem számolta fel az Univerzitást, csupán átalakította, és betagolta az egységes magyar nemzetállamba. A szervezet a továbbiakban is nagyhatalmú testület maradt, amelynek fő feladata a szász kulturális élet és iskolarendszer támogatása volt. A törvény elfogadásával a rendi szász „nemzet" megszűnt, és a szászság Magyarország egyik modern nemzetiségévé vált, amelyet most már valóban az etnikai szálak kapcsoltak össze. Ebben a helyzetben felértékelődött a szász evangélikus egyház szerepe, amely a többi magyarországi egyházhoz hasonlóan autonómiával rendelkezett, az állami költségvetésből támogatást élvezett, és a nemzeti identitás legjelentősebb tartóoszlopa lett.

A Szász Egyetem vagyona nagy részének elvesztésére a két világháború közötti Romániában került sor. Az 1921. évi agrárreformot úgy hajtották végre, hogy a szász evangélikus egyház, illetve a Szász Egyetem vagyona 55%-át elvesztette. 1937-ben pedig a Szász Egyetem Alapítványt felosztották, és vagyonát felosztották a szász evangélikus egyház és egy román kulturális szervezet, az Asociația Cultural Mihai Viteazul között.

A szász kiváltságrendszer és autonómia tehát ma már történelem, de Erdélyben még mindig élő hagyomány. Tanulmányozása, tanulságai éppen a mai regionális és autonómiamozgalmak kialakulása, valamint a helyi sajátosságok újjáéledésének Európájában fontosabb, mint valaha.

Irodalom

Jakab Elek: *A királyföldi viszonyok ismertetése,* I–II. Pest, 1871; Georg Daniel Teutsch, Friedrich Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische* Volk. I–IV. Hermannstadt, 1925; Eduard Müller: *Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen. Ihre verfassungs- und verwaltungsrechtliche Entwicklung 1224–1876.* Hermannstadt, 1928; Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története.* Bp., 1935; Georg Ed. Müller: *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität 1141–1876.* Hermannstadt, 1941; Lovas Rezső: *A szász kérdés Bethlen Gábor korában. Századok,* 1944. 419–462; *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen.* Hrsg. von Ernst Wagner. Köln-Wien, 1976; *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens.* Bukarest, 1979; *Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1948–1918.* Red. von Carl Göllner. Köln-Wien, 1988; *Erdély története,* I–III. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp., 1986; *Gruppenautonomien in Siebenbürgen. 500 Jahre siebenbürgisch-sächsischse Nationsuniversität.* Hrsg. von Wolfgang Kessler. Köln-Wien, 1990; Georg Kraus: *Erdélyi krónika 1608–1665.* Vogel Sándor fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel. Bp., 1994; Hévizi Józsa: *Regional and Ecclesiatical Autonomy in Historic Hungary.* Bp., 1996; Konrad Gündisch: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen,* München, 1998; Zsolt K. Lengyel und Ulrich A. Wien: *Siebenbürgen in der Habsburger-Monarchie. Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich 1690–1867.* Wien, 1999; Harald Roth: *Kis Erdély-történet.* Csíkszereda, 1999; Vogel Sándor: *Az Erdélyi szászok. Honismeret,* 2001/3, 96–04.

Johannes ALTHUSIUS

A tartomány*

VII.

A tartomány számos, valamely jog *(jus)*[1] közösségében és alkalmazásában egyesült falut, várost, előőrsöt meg királyi várost ölel fel. Más nevei régió, tájegység[2], egyházkerület vagy közösség. Területéhez tartozónak tekintek mindent, amit körülzárnak azok a határok, amelyeken belül e jogot *(jura)*[3] alkalmazzák. (...) Két kérdést kell megtárgyalnunk. Az első a tartományi jog közösségének[4] a kérdése, a második pedig e jog alkalmazásáé. Ez a két probléma teljességében kimeríti a tartományról szóló politikai tanítást.

A jog közössége az a folyamat, amelynek során az egyének és a tartomány ez utóbbi szükségleteit kielégítendő beszereznek számára mindent, ami elősegíti s fenntartja a tagok közt kialakult istenfélő, igazságos életet. Mindez a munka meg a javak felajánlása, valamint megosztása útján történik. ...

A tartományban együtt élők[5] tevékenysége kétféle: szent, illetve világi. A szent tevékenységek azok, amelyek a kegyes élethez s az erre való neveléshez szükségesek a tartományi társulás-(formá)ban meg együttélésben. A kegyes élet Isten helyes megértését és őszinte imádatát követeli. Isten helyes megértésének forrásai pedig a szentírás meg a hittételek. Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust.[i] Isten helyes imádata azokból a szabályokból meg példázatokból vezethető le, amelyek Isten szeretetét s az emberek iránti könyörületességet illusztrálják.

Isten igaz és helyes imádata lehet magán- vagy nyilvános jellegű. A magánjellegű belső imádat a bizalom, a szeretet és a hála kifejezése, amint ezt a Tízparancsolatból kiolvasható első szabály előírja. A magánjellegű külső imádat olyan szertartásokat és tevékenységeket foglal magában, amelyek az Istennek való hódolatot mutatják ki – ez a második szabály. Továbbá vonatkozik az ilyen tartalmú szavakra is – ez a harmadik szabály. S végül, Isten nyilvános imádata a Szombatnapról való megemlékezés megszentelve azt testületi, nyilvános megünneplés útján – ez a negyedik szabály.[6]

A világi tevékenységek az igazságosságot biztosítják a tartományi társulás(formá)ban és együttélésben. Következésképpen felölelik a társadalmi élet egészét. A társulás tagjától *(szimbiontától)* elvárják, hogy ellássa az emberszeretetből fakadó azon kötelességeket, amelyek által megadja mindenkinek, amivel neki tartozik, de nem tesz tagtársaival olyasmit, amit magának nem kíván. Inkább úgy szereti társát, mint önmagát, és tartózkodik a gonosz cselekedetektől.

Az embertársak iránti kötelességek lehetnek sajátosak vagy általánosak. A sajátos kötelezettségek azok, amelyek feljebbvalót és alábbvalót egymáshoz fűznek oly módon, hogy a társulás tagjai mind szóban, mind tettben tisztelettel adóznak azoknak, akiket ez megillet, s nincsenek rossz véleménnyel az ilyen személyekről – ez a Tízparancsolatból levezethető ötödik szabály. Az általános kötelességek azok, amelyeket mindenkinek tiszteletben kell tartania összes embertársával szemben. Éspedig: a szimbiontának oltalmaznia és mindennemű sérüléssel szemben védelmeznie kell saját, illetve embertársainak életét – ez a hatodik szabály; gondolattal, szóval és cselekedettel kell őrködnie saját, valamint társai erkölcsi tisztasága felett, mellőzvén a fajtalankodást meg a paráznaságot – ez a hetedik szabály; védelmeznie kell és meg kell őriznie embertársainak anyagi javait meg forrásait, tilos azokat ellopnia, megfogyatkoztatnia vagy társát bennük megkárosítania – ez a nyolcadik szabály; védelmeznie kell és meg kell őriznie saját, illetve embertársainak jó hírét, tilos ezt a kötelességét bármiképpen is elhanyagolnia – ez a kilencedik szabály; s végül nem szabad buja hajlamokat táplálnunk azon dolgok iránt, amelyek embertársainké, hanem az elégedettséget s az örömöt abban kell keresnünk, ami a sajátunk, és Isten dicsőségét szolgálja – ez a tizedik szabály.

A tartományi politikai igazságosság kétféleképpen nyilvánul meg. Egyrészt a szimbionták megosztják és gyakorolják egymással szemben az emberszeretetből fakadó kötelezettségeket. Ez személy-, eszköz- és helyfüggő tevékenység, amit más körülmények is befolyásolhatnak. Másrészt a tartománybeliek a társulás jóléte érdekében együttesen s a provincia egyéni lakosaiként is tiszteletben tartják és megosztják a Tízparancsolat két táblájába vésett kötelezettségeket. Az előbbi a tartománybeliek magán- és sajátos jellegű gyakorlata, az utóbbi pedig a nyilvános és általános gyakorlat.

A második csoportba tartozó általános kötelességek teljesítése a tartományi szimbionták közös beleegyezésén alapszik. Közéjük tartoznak: 1. a társulás számára szükséges és hasznos végrehajtó (hatalmi) feladatok s foglalatosságok; 2. a büntetés meg a jutalmazás, ami által biztosíttatik a fegyelem a tartomány területén; 3. a védelmi előkészületek; 4. a tartománybeliek kölcsönös védelme az erőszakkal szemben, a kellemetlenségek elkerülése, valamint az egymás támogatását, a segélynyújtást és a tanácsadást előkészítő intézkedések; 5. a tartományi közszükségletek ellátását biztosító vagy közösségi célokra felhasználandó pénzösszegek beszedése meg elosztása; 6. a kereskedelem támogatása; 7. egy adott nyelv és pénznem használata; valamint 8. a tartomány közjavairól való gondoskodás. (...)

VIII.

A tartományi jogszolgáltatás a provinciális általános és speciális jog alkalmazásának meg gyakorlatának az a folyamata, amely a tartomány jólétét szolgálja. Ebből kifolyólag ennek a jognak a társadalom jó rendjét és szervezetét kell előírnia, s a helyes gyakorlat meg a fegyelem meghonosítására kell törekednie. A tartományi igazságszolgáltatás továbbá két aspektust feltételez. Az első a tartomány tagjaira, a második pedig ennek fejére vagy elnökére vonatkozik.

A tartomány tagjai a rendek, lovag- és szerzetesrendek, vagy amint ezeket nevezzük, a nagyobb testületek.[7] A tagok ezekbe a rendekbe osztályhovatartozásuk meg azon életformájuk alapján soroltatnak be, amelyet szakmájuk, hivatásuk és tevékenységük figyelembevételével szerveznek meg maguknak. Éppen ezért, a provincia egyházi meg világi tevékenységeire vonatkozóan min-

14. századi kézírásos miseköny egyik oldala (Brukenthal Múzeum)

den rend, lovag- vagy szerzetesrend figyelmét arra összpontosíthatja, hogy miként érvényesül a tartományi jog, és hogyan folynak az ügyek a saját osztályába tartozó emberek körében, feltéve, hogy nem gyakorolja s nem bitorolja a szokványos hatásköröket. A tartomány eme tagjainak gyűjtőneve Németországban *die Stende der Landschaft*[8].

A rendek létének oka, hogy szükségesek és hasznosak a provincia számára, amint azt Jethró, Mózes apósa, mondta.[ii] Mert egymagában senki sem tudná kielégítően ellátni a tartomány tetemes és sokféle közügyeinek igazgatását, hacsak a feladat egy részének elvégzésére nem vesz igénybe tapasztalt, bölcs és bátor embereket minden egyes osztályból. (...) Ennek az eljárásnak az alkalmazása valamicske szabadságot engedélyez a provincia tagjainak, ugyanis mindenikük úgy érzi: részt kapott a közügyek igazgatásából. Hiszen akkor táplálható az emberszeretet, a jóindulat és az egymás iránti gondoskodás a tartománybeliek körében, ha mindenki tudja: az összes osztály pontosan meghatározott módon segíti az őt alkotó egyéneket meg csoportokat, s a társadalmi életben szükséges és hasznos dolgok beszerzése, valamint a kellemetlenségek meg károk elkerülése érdekében megfogalmazott kérelmek meghallgatásra találnak, továbbá megoldások kerestetnek még akkor is, ha olyasvalakik ellen vár valamely tag segítséget, akik sokkal hatalmasabbak, vagy akik háborgatják a köz nyugalmát.

A tartományi rend lehet szent és egyházi vagy világi és polgári. Németországban ezek *der Geistliche und Weltliche Stand*[9] néven ismeretesek. Az említett rendek alkotják a provincia elöljárójával együtt a teljes tartományt. A fontosabb ügyekben a közösség tanácsuk szerint cselekszik, s jólétét is rájuk bízza. De elmarasztalja az elöljárót, ha téved, orvosolja a helyzetet, ha visszaél hatalmával, illetve megbünteti azokat, akik bűnre viszik őt, vagy hitványul hízelegnek neki.

A tartományi papság által közmegegyezés útján választott és megbízott kegyes, tanult s igen fontos emberek testülete képviseli a szent és egyházi rendet.[10] Ennek a testületnek feladata gondoskodni az egyházi tanítás terjesztéséről, Isten nyilvános tiszteletéről és imádatáról, az iskolákról, az egyházi javakról, valamint a szegényekről. Gyakorlatilag a közösség az egész tartomány egyházi ügyeinek vitelét meg vallásos életét ezekre az emberekre bízza azzal a céllal, hogy a szent életű emberek egy csoportba tömörülhessenek, s egy misztikus társulást alkossanak. ... Következésképpen az egyházi testület tagjait püspököknek, püspöki megbízottaknak, plébánosoknak vagy tartományi egyházi vezetőknek nevezzük. (...)

Tekintettel arra, hogy a tartomány egyházi rendje a rá bízott feladatot a provincia minden szegletében csak mások segítségével és közreműködésével tudja kellőképpen teljesíteni, első teendője a tartományt egyházmegyékre osztani, s követelni, hogy mindenikük válassza meg a presbitériumot. (...) Az egyházmegye a provincia számos szomszédos falvát, városát és királyi városát egyesíti azzal a céllal, hogy biztosítsa Isten imádatának nyilvános kifejezését. Lelki ügyekben másoktól különálló közösséget jelent. (...)

A lelkészek, presbiterek meg diakónusok együttesen, azaz a teljes lelkészi kollégium és presbitérium, igazgatják a szent életű emberek közösségének ügyeit az egyházmegyében. Eme ügyek közé tartozik: 1. az isteni tanítás igazának védelmezése és terjesztése; 2. az Igét hirdető lelkészek kinevezése; 3. az erkölcsök felügyelete; 4. iskolák működtetése a gyerekek és az ifjak számára; 5. a szertartások és egyházi formaságok betartásának felügyelete Isten házában; 6. az egyház helyes rendjének és szerkezetének kiépítése; 7. a tanácskozások időpontjának meghatározása és lebonyolításuk felügyelete; 8. az egyházi imádságok, intelmek és szentségek; 9. az új hitre áttértek nyilvántartása, valamint a büntetések kiszabása, ami megszüli, előmozdítja és megőrzi a kegyességet s a békét; 10. a diakónusi testület és a menhelyek működésének a megszervezése. Az ilyen egyházi kérdésekben a lelkészek, presbiterek és diakónusok az illetékesek. Ők ülnek össze, tanácskoznak, majd hoznak döntéseket. E feladat végrehajtása és teljesítése céljából Isten felruházza a presbitériumot azon kulcsok hatalmával, amelyek nyitják, illetve zárják égi birodalmának kapuját. (...)

A szentírás egyes passzusaiból egyértelműen kiderül, hogy az egyházi ügyek vitele és az ilyen feladatok teljesítése nem a világi bírók tiszte, hanem a lelkészi kollégiumé meg a presbitereké. E me ügyeket igazgató testületnek a bíró is alárendeltje az egyházi intelmeket és megrovásokat, valamint a többi, a lélek jólétéhez szükséges dolgot illető kérdésben. Ebből kifolyólag mindenki számára ajánlatos a lelkészi testület útmutatásait figyelembe venni meg azokat követni. A szent és a világi kötelezettségek nem azonosak, s nem is szabad őket egymással összetéveszteni, mert teljesítésük külön-külön teljes embert kíván. (...)

A tartomány világi rendje felelős, a tagok beleegyezése révén, az ő testi épségükért, táplálékukért, ruházatukért és minden olyan egyéb dologért, ami az evilági élet járuléka. E rend figyel arra, hogy van-e szükség valamilyen orvoslatra, segítségre vagy módosításra a Tízparancsolat második táblájára vonatkozó politikai kérdésekben. Teszi ezt annak érdekében, hogy a tartomány előnyökhöz juthasson, és elkerülhesse a hátrányos helyzeteket.

Ennek a világi és politikai rendnek, amelyet Németországban a *der Weltliche Stand* néven ismerünk, két alkotóeleme van. Magában foglalja a nemességet *(ordo nobilitatis)* és a közrendbelieket *(ordo plebeius)*, amely utóbbi a városok és a vidéki falvak lakossága együttvéve. Így három világi rend létezik összesen: a nemesség *(status nobilitatis)*, a polgárság *(status civitatum)*, és a parasztság *(status agrariorum)*. Németországban ezek a *der Ritterstand, der Stättestand, und der Hausmans- oder Bauernstand* nevet viselik. Vannak azonban tartományok, amelyek nem ismerik el a harmadik rendet, a parasztságot.[11] A belga tartományok zömében, a Holland Grófságban, Zeelandon, Nyugat-Frízföldön, Észak-Brabantban és Groningenben két rend létezik: a nemesség és a polgárság. E provinciák persze az egyházi rendet sem ismerik el. De szerintem tevékenységeik sokfélesége megköveteli a parasztok kötelességeivel járó tapasztalatokat, s következésképpen ezt a rendet is el kellene ismerniük.

Folytatás a 14. oldalon

Folytatás a 13. oldalról

A nemesek rendje elsősorban védelmi célokból alakult azért, hogy visszaverje az erőszakot, és kiűzze azt a tartományból. Éppen ezért hívjuk Németországban *der Wehrstand*-nak[12]. A polgárság meg a parasztság mindenekelőtt a provincia világi élete számára szükséges s hasznos dolgok előállításának céljából alakult. Éppen ezért hívjuk Németországban *der Nehrstand*-nak[13]. Tagjai háromféle foglalkozást űznek. Először is léteznek kereskedők és üzletemberek, azután pedig földművesek meg pásztorok, s végül kézművesek és mesteremberek. (...)

Amint a tartomány egyházi rendje kegyes, tanult, bölcs s jó embereket nevel, úgy nevel a nemesség politikai és világi rendje a provincia számára erős, harcias meg bátor embereket, akik készenlétben állnak fegyvereikkel s tanácsaikkal, no meg tapasztaltak a katonai ügyekben. Hasonlóképpen a polgárság és a parasztság, a közrendek is arra törekednek, hogy a haza számára tapasztalt, szorgos és kiváló kereskedőket, földműveseket meg

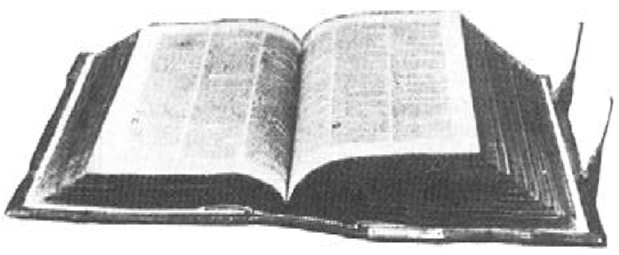

Régi könyv a Brukenthal Múzeumból

mestereket, kézműveseket neveljenek. E rendek szolgálatainak, munkájának és szorgalmának köszönhetően a tartomány társulás és szimbiózis útján képes lesz ellátni önmagát. (...)

A főispán eme szent és világi tartományi rendek elöljárója, akire a provinciát és ügyeinek igazgatását bízzák. Megbízatását attól a birodalomtól kapja, amelyben a provincia fekszik, s amelynek tagja. Nevezhetjük dinasztának, eparchosznak, satrapának, kormányzónak, elnöknek, rektornak vagy a tartomány moderátorának[14]. Manapság Európában sok helyen hívják az ilyen főispánokat grófoknak, és azonosítják őket ama tartomány vagy ennek legfontosabb vára, esetleg nagyvárosa nevével, amelyet rájuk bíztak. Példa erre Nassau, Frízföld, Schwartzenberg, Hannover, Mainz meg Oldenburg grófja s még sokan mások. Az egész tartományra vonatkozó nehéz kérdésekben azonban, nevezetesen a háború és a béke ügyeiben, az adók kirovásának vagy az általános törvények meg rendeletek meghozatalának tekintetében s hasonló dolgokban az elöljáró nem tehet semmit a tartományi rendek beleegyezése és egyetértése nélkül. (...)

Ha két vagy több provincia igazgatását bízzák ugyanarra a személyre, ő általában a herceg, fejedelem, őrgróf vagy gróf címet viseli. Némelykor az igazgatást vagy ispánságot a tartomány valamely nagyvárosára bízzák, mint például Nürnberg, Strassburg, Antwerpen, Danzig, Groningen, Bremen, Ulm, Augsburg, Aachen, Lübeck, Frankfurt vagy sok más város esetében. Manapság minden olyan várost, amely különálló kormányzattal rendelkezik, és fennhatósága alá különálló, sajátnak mondott terület esik, tartománynak tekintünk.

Az elöljárói tisztség létrehozásának oka a provincia szükségletei és haszna. Hiszen a különböző tartományi rendek sokféle közügyeit több személy képtelen megfelelően és hasznot hajtó módon igazgatni meg kormányozni, főleg ha ezt következetesen s hosszú ideig kell tenniük. Még kevésbé tudja ezt megtenni az összes tag együttvéve a viszálykodás, az egyet nem értés és a vélemények különbözése miatt. Következésképpen szükség van egy igazgatóra vagy kormányzóra, aki a többieket, a rendeket is és az egyéneket is, képes rábírni kötelességeik teljesítésére. Ahol nincs vezetés, elvész a nép[ii], s az alattvalók olyanok, mint a juhok, amelyeknek nincsen pásztoruk[iv] Éppen ezért mondja Pál apostol azt, hogy az elöljáró az alattvalóinak javára és előnyére rendeltetett[v]. (...)

Bár a tartományok fejei, főispánjai és vezetői feljebbvalójuknak ismerik el a birodalom legfelsőbb elöljáróját, akitől hatalmuk és kormányzásuk származik, az általuk igazgatott területen ők a szuverén hatalom birtokosai s egyúttal a legfelsőbb fejedelem helytartói. Úgy uralkodnak a fennhatóságuk alá eső területen, mint a császár vagy a legfelsőbb elöljáró a birodalomban, leszámítva persze a legmagasabb rangot és a legfelsőbb hatalmat a birodalomban, s még néhány olyan dolgot, ami annak a legfelsőbb elöljárónak a kizárólagos joga, aki őket kinevezte. Ilyen például a bírák fölötti ítélkezés joga.[vi] A tartomány vezetője ekképp a legmagasabb rang és a királyi kiváltságok birtokosa a saját területén, de nem rendelkezik azzal az általános jogszolgáltatási hatáskörrel, ami a legfőbb fejedelem sajátja. Ez az általános és legfelsőbb bírói hatáskör pontosan az uralkodó ama szuverenitásának a formája s szubsztanciája, amiről ő saját akaratából le nem mondhat. A legfelsőbb hatalom gyakorlásából és az általános feljebbvalóságból származó jogokat a hatalomátruházási eljárás során fönn kell tartani az átruházó számára. Ennek eredményeképpen a herceg vagy a tartomány feje a hatalom és az autoritás szempontjából különbözik attól, aki őt kinevezte.[vii] Ugyanis a kinevező magasabb rangú, mint a kinevezett, s általános hatalma kiterjed az egész birodalom összes tartományára. A kinevezett ellenben alacsonyabb rangú, mint a kinevező, és csak sajátos hatalommal rendelkezik, amit a kinevező a tartományra korlátozott. Hivatalát a kinevező helyett s annak jóvoltából birtokolja, továbbá ha hatalma felemészti őt, a kinevező megfoszthatja hivatalától. (...)

A provincia vezetőjének kötelessége mindenekelőtt szorgalmasan felügyelni és intézni a tartomány szent és világi ügyeit s gondoskodni azok minél jobb menetéről, arról, hogy azok Isten dicsőségét szolgálják, valamint az egész tartománynak s tagjainak a jólétét. ... Feladata, másodsorban, a személyeknek történő igazságos jogszolgáltatás. E célból hatalma és joga van az életet, a testi épséget meg a jó hírnevet érintő büntetéseket kiszabni s megjutalmazni azokat, akik jót cselekednek. (...) Harmadsorban kötelessége tudakozódni azon dolgokról, amelyek orvoslatot vagy segélynyújtást igényelnek, ismerni tartománya állapotát, továbbá meghallgatni a rendek és az egyéni alattvalók panaszait. Ha tudomást szerzett minden ilyen dologról, összehívja a tartományi rendi gyűlést, majd megvitatás és mérlegelés céljából előterjeszti azokat a kérdéseket, amelyeket a provincia szempontjából lényegesnek talált. Ezt mindenekelőtt akkor teszi, amikor adókat kell kiróni az alattvalókra. Miután a rendek egyhangú vagy többségi szavazattal döntöttek a vitás kérdésekben, megerősíti a határozatokat, s autoritással meg a törvény kötelező erejével ruházza fel ezeket, elrendelvén végrehajtásukat, majd feloszlatja a gyűlést. (...)

A tartomány rendjei egy-egy szavazattal bírnak, noha igen gyakran számos küldött képviseli mindegyiket. A küldöttek rendjeik ügynökeiként tevékenykednek azon mandátum és rendelés szerint, amit a megbízójuktól kaptak. A megbízónak pedig hazatérés után be kell számolniuk arról, hogy mi történt, s miként cselekedtek. Ily módon mindenik rend tagrendjeként működik annak a tartományi testületnek, amelyben megvitatásra kerülnek és eldöntetnek a tartományfőnök által előterjesztett problémák.[viii] A mérlegelés során minden rend a saját termében külön megvizsgálja a feltett kérdést, majd képviselőik megegyeznek abban, hogy miként szavaznak. Miután lejárt az erre szánt idő, s az összes rend újra összeült a közös teremben, közlik egymással, hogyan döntöttek. A tartomány vezetőjének, az őt kísérő hivatalos személyeknek és a tartományi gyűlésben működő tanácsadóinak

THESEI VITA PER LAPVM FLORENTINVM EX PLVTARCHO GRAECO IN LATINVM VERSA.

QVEMADMODVM IN ORBIS TERRAE SITV DESCRIbendo historici solent: ut ad quae ipsi cognitione aspirare non possunt: extremis tabularum partibus supprimentes quibusdam adiiciunt locos esse uastos arenosos & caelo terraque penuriam aquarum aut limum insuperabilem: aut montem scithicum: aut astrictum frigore pontum: ita & nobis in h... uirorum collatione perpetua rerum historia quantum probabili oratione assequi potuimus: de his quos supra memorauimus uiris tempora percurrentibus uere licuit affirmare. Quae uero antiquiora ac uetustiora sunt: tragica & monstruosa poetae & fabulosi rerum scriptores occupant: nec ultra fidem ullam nec certitudinem praeterierunt. Cum igitur Lycurgi legum latoris & Numae regis res gestas litteris mandauerimus: haud ab re fuerit ad Romulum orationem conuertere: quando historia ipsa ad eius tempora prope accessimus. Sed mihi diu cogitanti huic uiro (ut inquit Aeschilus) quis conueniret: quem illi opponerem: quis dignus secum in comparatione coniugi: usum est tandem faciendum esse: ut a quo celebrata Atheniensium ciuitas amplificata est cum cum

Plutarchos latin fordításban (Brukenthal Múzeum)

tilos megakadályozni a szabad döntéshozatalt, vagy szembeszegülni azzal. Ők nem állnak a rendek felett, s nem is uralják őket a tartományi gyűlésben. Ha az elöljáró meghallgatta a rendek határozatait, ismerteti sajátját is, s megpróbálja a rendek közötti véleménykülönbségeket megszüntetni harmóniát teremtve, ha lehetséges.

Egyetlen rendnek, avagy a rendeknek külön-külön nincs hatalma egyedül eldönteni a vezető által ismertetett kérdéseket. Ezt csak együttesen tehetik meg. Pontosabban a döntéshozatal joga a rendeket egyetemlegesen illeti meg, nem őket külön-külön. Így egyetlen testületbe kell tömörülniük, vagyis a döntést nem az egyes rendek külön testületei hozzák meg. Ebből kifolyólag egyetlen rend sem határozhat a többi nélkül olyan kérdésekben, amelyek mindenikre mint egészre vonatkoznak, ahogy ezt már elmondottuk a céhek vagy szenátusok határozatai meg rendeletei esetében, s amint a továbbiakban bővebben is tárgyalni fogjuk. De ha valamely rend nem jelenik meg az előre bejelentett gyűlésen, elveszti a tárgyalt ügyekre vonatkozó tanácskozási és döntési jogát; továbbá a jelenlevők határozatai, amelyeket a tartomány vezetője megerősít, a távolmaradt rendre vonatkozóan is végrehajtatnak pontosan úgy, mintha jelen lett volna, és beleegyezett volna a döntésbe.[ix] Ha a kollégiumok vagy rendek különbözőképpen szavaznak, vélekednek és ítélik meg a problémát, a döntést a mindenik rendre vonatkozó kérdésekben a legszámosabb vagy legnagyobb rész ítéletének megfelelően kell meghozni. Ez nem vonatkozik azonban az őket külön-külön érintő ügyekre. (...)

Manapság a német állam tartományfői két csoportba sorolhatók. Egyesek közvetlen alárendeltjei a császárnak vagy *caesar*nak, mások pedig közvetlenül rendelődnek neki alá. (...) Az első csoportba tartozóknak kormányzásukról közvetlenül a császárnak vagy a birodalom legfelsőbb elöljárójának kell beszámolniuk. Ha kötelességük teljesítésének látszatát keltve kegyetlenül visszaélnek az alattvalók feletti hatalmukkal, vagy zsarnokoskodnak, a császár leválthatja őket, s megfoszthatja őket hatáskörüktől. A második csoportba tartozóknak kormányzásukról fejedelmüknek kell beszámolniuk. Ebben az esetben a fejedelem bíráskodik felettük, és bünteti meg őket, ha zsarnoki módon vagy kegyetlenül viselkednek tartományi alattvalóikkal. Tehát ha a provincia vezetője nem védi meg szükség esetén alattvalóit, vagy megtagadja tőlük a segítségnyújtást, behódolhatnak egy másik elöljárónak.[15]

Fordította: SZÁSZ Alpár Zoltán

Jegyzet

* *Johannes [Althaus] Althusius (1557–1638) német jogász és politikai filozófus. Az itt közölt részlet* Apolitika rendszeres elemzése *(Politica methodice digesta) című művének második (1610) kiadásából származik. Ebben a kiadásban a szerző ötféle társulást* (consociatio) *különböztet meg: a családot, a testületet* (collegium) *vagy céhet, a várost, a tartományt és a királyságot vagy birodalmat. (A római számmal jelölt jegyzetek Althusius eredeti megjegyzései, az arab számmal jelöltek pedig az angol fordítótól, Frederick S. Carneytól, illetve tőlem származnak Sz. A. Z.)*

1 Értsd jogrendszer. F.S.C.

2 District (ang.), districtus (lat) itt közigazgatási egységként elkülönült tájegységet jelent.

3 Értsd jogszabályait, törvényeit. F.S.C.

4 Itt lehetne a megosztás szót is használni, hiszen az eredeti latin nyelvű szövegben communicatio megosztás szerepel, s ezzel a jelentéssel az angol communion szó is bír. A fogalom máskülönben az althusiusi tan egyik alappillére.

5 A fordítás alapjául szolgáló angol nyelvű szövegben szimbionták (provincial symbiotes) szerepel, ami arra utal, hogy Althusius szerves közösségekben gondolkodik.

6 A szerző itt, valamint a továbbiakban, a 2MózKiv 20:2-11-et értelmezi, s nem a pontokba szedett Tízparancsolatot.

7 Majora collegia, megkülönböztetésképpen a céhekkel szemben (minora collegia).

8 Tartományi rendek. Akárcsak az angol nyelvű fordításban, a német kifejezések őrzik a korabeli helyesírást.

9 A lelki és a világi rend.

10 Az egyházi rend alábbi leírása elsősorban a következő művekre: Kálvin János: *A keresztény vallásról szóló tanítás* és *Egyházi rendeletek tervezete* (Draft Ecclesiastical Ordinances); Franciscus Junius: *Commentarii* és *Ecclesiastici;* Wilhelm Zepper: *De politica ecclesiastica;* Benedict Aretius: *Problemata theologica*; Jerome Zanchius: *De redemptione,* valamint Zsolt123-ra épít. F.S.C.

11 Itt és a továbbiakban Althusius több ízben is az ordo szerzetesrend, lovagrend szót használja, holott a fenti különbségtételnek megfelelően a statusra, társadalmi rendre gondol.

12 Védelmi rend.

13 Termelő rend vagy tükörfordításban tápláló rend.

14 Eparchosz = püspök, rektor = plébános vagy valamely felekezeti tanintézmény vezetője, moderátor = egyházbíró.

15 Althusius álláspontját az alábbi jogászokra és műveikre hivatkozva védelmezi: Jerome Gigas: *De crimine laesae majestatis,* I, quest. 56; Jacob Thomingius: *Consilia,* cons. 13, num. 43 f.; Felino Sandeo: *Commentaria* (Decretals II, 26, 12); Tiberius Decianus: *Tractatus criminalis,* VII, 49, 27 f.; Matthew Wesenbeck: *Consilia,* cons. 48, num. 23; Andrea Alciati: *Commentarii* (Code I, 2, 5); Joachim Mynsinger: *Centuriae,* cent. 6, obs. 2; Alberico Gentili: *De jure belli,* I, 23; Marianus Socinus: *Consilia,* cons. 39; Paul Castro: *Commentaria* (Digest I, 1, 5). F.S.C.

i Ján 17:3.

ii 2MózKiv 18:17–25. Lásd még 5MózMTörv 1:13–18, 2Krón 19, 4MózSzám 11.

iii Péld 11:14.

iv 4MózSzám 27:17.

v Róm 13:1–7.

vi Joachim Mynsinger: *Centuriae,* cent. 6, obs. 99; Diego Covarruvias: *Practicarum quaestionium,* 4, 1 f.; Marc Antony Peregrinus: *De jure fisci,* I, tit. 3, num. 75 f.; Henry Rosenthal: *De feudis*, I, 5, 11 ff.; Ulrich Zasius: *Responsorum*, I, cons. 1; Roland a Valle: *Consiliorum,* I, cons. 29, num. 26; Matthew Wesenbeck: *Consilia,* cons. 40, num. 44; cons. 27, num. 28; Andreas Gail: *De pace publica,* I, 6, 19 és *Practicarum observationum*, II, obs. 57, 7 f.

vii Henry Rosenthal ehhez még azt is hozzáfűzi, hogy a császár nem nevezhetki önmagával egyenrangú személyt. *De feudis,* I, 5, 10.

ix A Holland Grófságra, Zeelandra és Frízföldre vonatkozó példák Emmanuel Meteren *A General History of the Netherlands,* XIV és XX; valamint Ubbo Errunius *De jure et agro Groningae* című művében olvashatók. Lásd még Josias Simler: *De republica Helvetiorum*.

ix Bodin úgy véli, hogy a nagyon fontos és nagy horderejű kérdésekben nem elég mindenkit értesíteni, hanem az érintettek legalább kétharmadának jelen kell lennie az ülésen, még akkor is, ha nem születik egyhangú döntés. *The Commonweale*, III/7.

Alexandru VLAD

Faharang*

A következő nap délelőttjét a kolostorban töltöttem. Onnan kijőve megálltam Vilmos házánál, akinek most, hogy nincs meg a feketehalmi gyümölcsöse, Panciura kellett volna mennie szőlőért. De láttam a kovácsoltvas kapun keresztül, hogy csak most rakja le a felfűrészelt fát a teherautóról. Vagyis nem ment sehova. Köszöntem neki, s megpróbáltam kinyitni a kaput, de be volt zárva, jött s kinyitotta, ám ma más embernek tűnt – hallgatagnak, nehézkes mozgásúnak, engem meglátva, szinte szerénynek. Egy pillanatig haboztam, lehet, hogy a kiborulása miatt nem örvendett túlságosan a vendégnek, de azért bementem – nem volt vesztenivalóm. Abbahagyta a teherautó kirakását, amit különben sem nagy kedvvel végzett, és mindketten leültünk egy rakás gerendára, cigarettázni.

– Mint látod, nem mentem el szőlőért. Egész nap másnapos voltam. Savanyúkáposzta-levet kellett innom.

Ja, szóval ez volt. Előtte való esti kedve és fecsegése nyilván annak a néhány pohárnak is következménye volt, amit azelőtt fogyasztott el, mielőtt találkoztunk volna, ahogy rendíthetetlenül állt az út közepén.

Udvarán szárnyasok futkároztak, állhatatosan kapirgáló tyúkok, mint amikor a gazda elfeledkezik a mag-fejadagról, két macska és két izgatott kölyökkutya, amelyek német dogok lettek volna, ha a mamájuk szaporodás céljára nem talált volna egy helybéli bolyhos juhászkutyát. A kutyákkal is az történik, ami az emberekkel – nagyon könnyen leszállítják igényeiket a közösség normáinak megfelelően. De kedvesek voltak, élénkek, és amennyire erejüktől telt, nekinekitámadtak valamelyik macskának, amelyik, bizonytalankodva, hogy futásra kellett volna-e fognia, vagy baját ellátva válaszolnia kellett volna neki, elviselte a hentergetést. Figyeltük őket, és nem tudtuk, hogy játékról van-e szó, vagy ösztönös erőszakról. A házon, amely az utcáról nézve egészen újnak tűnt, a fa kezdett sötét színt ölteni, és az egész udvar jobban illatozott a frissen vágott fenyőfadeszkától, mint a kolostor a tömjéntől. A kertben az almafák gyümölcse még piros volt, a szilvafák levele már sárgulni kezdett, és ahol kevesebb volt az ág, látszott, hogy azon az oldalon még nem húzták fel a kolostort körülvevő falat. Cövekek álltak ki a földből, rajtuk kifeszített kötelek, az alap sánca kiásva, a munkások ültek, akárcsak mi, és cigarettáztak.

– Á, szóval ezért látja maga mindazt, ami a kolostor kertjében történik!

Mogorván legyintett, kelletlenül, de nem ajánlotta fel, hogy megmutatja a titokzatos vájatokat, amelyek felébresztették gyanúját, nem emlékezett arra, amit ígért, de az is lehet, hogy meggondolta magát. Én sem álltam elő a kérésemmel, hagytam, hogy a dolgok a maguk természete szerint folyjanak. Vilmos kihasználja az alkalmat, és vált néhány szót románul az egyik munkással, aki a falnál dolgozik, valószínűleg a csoportvezetővel. Valami megint elhalasztódik néhány nappal.

– Egyedül csináltál mindent itt? – kérdeztem a házra és a melléképületekre mutatva.

– Saját kezemmel – élénkül fel egy kicsit.

Közelebb léptem, hogy jobban lássam. A lenti garázs-műhely egy kis ablakán keresztül látszott a piros Escort. Feltessékelt a lépcsőn. Megvizsgáltam a faburkolatot, az ablakkereteket, a lépcsőt, amelyen lépkedtem, az ajtókat, mindent kellő figyelemmel, mert nekem is építőtelepem volt otthon, és ez az én asztalosom nem mulasztotta el, hogy a fa megmunkálásának mindenféle csalafintaságát megmutassa. Fent két helyiség már készen volt, kicsit túlzsúfolva a szintén általa készített bútorral és a falakon mindenfélével, amit csak fából lehet készíteni. A széles, berakásos vagy lombfűrésszel kivágott keretekben valószínűleg a gyermekek arcképei – mint mondta, két fia és egy lánya van. A belsők zsúfoltak voltak, és elég rendetlenek, ahogy egy férfi hagyja, aki megszokta, hogy egyedül éljen. A manzárdban egy sokkal kisebb helyiség volt kijárattal egy csipkézett erkélyre, sok függönnyel, sok lócával és sarokpolccal, minden a legnagyobb rendben. Csakhogy az, ami egy közönséges házban a gyermekek bohém tanyája, itt átalakult egy zsúfolt és cél nélküli helyiséggé. Megint lelépdeltünk a meredek lépcsőn. Körbe kellett mennem, mert mindenáron meg akartam nézni a külön bejáratú konyhát és fördőszobát. A konyhában sem voltam biztos abban, hogy asszonyi rendcsinálás nyomait látom. Az edények szögeken lógtak, illetve szépen egymás mellett a polcon sorakoztak. A fürdőszoba is nagyon nagy volt, de még nem volt felszerelve minden szükségessel. Kimentem az udvarra, láttam az üres tehénistállót, a disznóólat, a két kutya vackát. Csak a macskáknak nem volt saját helyük. Aztán megint leültünk a deszkákra, amelyekről felálltunk. Mindketten úgy éreztük, hogy húzzuk az időt. Vilmos elmerülten igyekezett töredezett körmeivel kipiszkálni egy szálkát tenyeréből, amely kérges és összevissza horzsolt volt, mint minden asztalosé. Segítettem én is neki, de megsértődött, mintha túl intim mozdulatot tettem volna, aztán mindketten meggyújtottunk még egy cigarettát. Szerencse, hogy dohányosok voltunk. Lehet, hogy az ő szempontjából látogatásom véget ért, a tegnapi sokat ígérőhöz képest túl rövid volt, és mindketten tudatában voltunk ennek.

– A gyerekek jönnek erre? Szeretnek legalább nyaranta itt lenni?

A házra gondoltam, amelyre nagyon büszke volt, de a minden túlzás nélkül festői környékre is.

– Ezek a gyerekek…

Ezek a gyerekek, egészíthettem volna ki ráérzésből, a tévedéstől való félelem nélkül, az én gyermekeim, a tieid, a mieink, mind hálátlanok.

– Hol vannak?

– Egy fiú Feketehalmon. Munkája van ott, és családja. Nem akart idejönni.

Vilmos elég magába roskadtan és fáradtan ült a fehér fenyőfadeszkákon, és tenyereit vizsgálta, amelyekben valószínűleg még maradt néhány szálka. Egész életében a frissen vágott fával dolgozott; vajon ilyen tapasztalattal maga mögött miért nem használ munkakesztyűt? Szerettem volna látni a máramarosi munkásokat, de ők valószínűleg a keretfűrésznél voltak, vagy még messzebb az erdőben, annál a parcellánál, amelyet módszeresen irtottak neki. Lehet, csak este jönnek meg, vagy még akkor sem, és ott alusznak valahol a keretfűrésznél egy barakkban, ahova kivitték nekik a sokat dicsért tokányt. Szerettem volna látni, hogyan értik meg egymást, hogy érzi magát köztük, miután annyi évig volt román csoportok vezetője az építőtelepeken. De, legalábbis egyelőre, úgy tűnik, meg kell elégednem azzal, amit mondott erről, anélkül hogy ellenőrizhetném.

A kutyák továbbra is kötekedtek a macskával. Sebesen verdestek a farkukkal, míg a kandúr farka egyenes volt, és feszes. Vilmos is őket nézte, anélkül hogy közbelépett volna. Voltaképpen a macska véresre karmolhatta volna pofácskájukat, vagy legalább elrohanhatott volna. Felálltam, és elindultam egyedül a ház vége felé.

– Látni akarom itt hátul a kolostor területeit.

Jött ő is a nyomomban. A kolostor területe még annál is nagyobbnak bizonyult, mint amekkorára az útról saccoltam. Egyenetlen volt, és a szomszéd hegyre felnyúló lucfenyőerdő szegélyéig ereszkedett valamiféle völgyként. A távolabbi részén még felbukkant egy melléképület, amelynek azelőtt csak a piros tetejét láttam. Megmagyarázták nekem, hogy ott van a kolostor farmja, de tettem magam, hogy nem tudom, mert szóra akartam bírni.

– Ott?

– Ott vannak az állatok, disznók és szárnyasok. Az ő dolguk, milyük van!

– És honnan jönnek azok a katonák földdel telt vödreikkel?

Bizonytalanul a „farm” felé mutatott, de az olyan messze volt, hogy lehetetlen volt ilyen apróságot észrevenni, és ha ő emlékezett is arra, mit mondott azelőtt való nap, nem sietett újra felvenni a fonalat. Talán lehetetlennek tartotta, hogy egy minden valószínűség szerint ortodox román (és ha megmondtam volna, hogy görög katolikus vagyok, valószínűleg semmi különbséget nem látott volna) mást érezzen, mint feltétlen szolidaritást mindazzal szemben, ami az egész világ szemében a nép lényege. Nem volt értelme tovább erősködnöm, ha jobb volt is előző este kettőnk között a kommunikáció, az valószínűleg a jó hangulatnak volt köszönhető, amely a mai másnapossággal elmúlt.

Visszatértünk az udvarra, és készültem elköszönni. A közelgő este hosszan és ahogy a nap a horizonthoz közeledett, egyre hűvösebben nyúlt el előttem, és semmi nem csábított, hogy visszatérjek a hideg szállóba, ahol hátfájást szereztem, vagy a szuprarealista filmhez hasonlóan mindig ugyanazokat a sportképeket pergető *Eurosport* adóra beállított televíziójú bárba. Arról szó sem lehetett, hogy meghívjam egy pohárkára – még sok dolga volt, a teherautó negyede még nem volt lerakva, őt pedig kínozta a másnaposság.

Hirtelen megszólalt a kolostor faharangja, néhány ritka és szakértő kongatás, bevezető a ritmusba, aztán egyre gyorsabban, amíg elérte az elektromos kalapács teljesítményét. A kutyusok abbahagyták a macska terrorizálását, és vinnyogni kezdtek, az udvaron a tyúkok idegesen kotkodácsoltak, és a kakas ijedten kárált. Vilmos dühösen mondta:

– Hallod? Nem tudom megszokni! És ezek az állatok sem.

Mosolyogva néztem, de nem vidult fel.

– Azt hiszem, el fogom adni. Eladom nekik a házat. Szükségük van egy vendégházra a falakon kívül. Már voltak is nálam ajánlattal. El fogom adni, s elmegyek a másik házhoz vagy máshova.

– Hagyd, megszokod… – próbáltam megnyugtatni.

Legyintett, azzal a mozdulattal, amelyet már ismertem, ugyanazzal a kelletlenséggel: arra sincs kedve, hogy megszokja.

Akapu felé indultam, lépésről lépésre, sietség nélkül követett, nehogy úgy tűnjön, mintha nem örült volna látogatásomnak. Formálisan megegyeztünk, hogy még látjuk egymást, amíg itt vagyok. A ház kapujából, Görgényszentimre felé, látszott az egész hegylánc, amely mögött most készült letűnni a nap. A levegő hidegebb lett, és az ég elvörösödött. A gyámpillérekkel megtámasztott fal miatt, amely olyan volt, mint egy középkori környezetbe helyezett film díszlete, innen gyengébben hallatszott a kolostor faharangja.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Jegyzet

* *Alexandru Vladnak ezt az írását, akárcsak a* Provincia *2001/10-es számában megjelent* A kulcs *című, valamint Daniel Vighinek a 2000/5-ös számban megjelent* Az építéstől a leépítésig és vissza *és Visky Andrásnak a 2001/8–9., 10., 12-es számban megjelent* A különbözés kora (Rezignált levél keresztényekhez a nacionalizmusról), Történetek a személytelen névmásról, *illetve* Har–Kov-kommentárok *című írásait a szerzők most készülő, a Dacia Kiadónál idén megjelenő* Fals tratat de convieţuire *(Hamis együttélési megegyezés) című közös kötetéből válogattuk. – A szerk.*

ALEXANDRU VLAD 1950-ben született Szucságon, Kolozs megyében. A *Vatra* és a *Balcon* folyóirat szerkesztője. *Frigul verii* (A nyár hidege – regény), Bukarest, 1985. *Atena, Atena* (úti jegyzetek), Kolozsvár, 1993.

Cristina GHEORGHE

A nem alkalmazkodás joga

Az Európa eszméjével és az európai integrációval való elméleti és filozófiai foglalatosságaim közepette, tanulmányaim más-más fokán, különböző olvasmányok kerültek a kezembe. Ezek vagy az Európa szó etimológiájára vonatkoztak, vagy történelmi, illetve földrajzi megközelítésére, s a maga során mindenik olyan információkkal szolgált, amelyek együtt hozzásegítettek, hogy felépítsem az egész egy részét. De Európa nem csupán etimológia, földrajz vagy történelem, hanem lakosság is, annak minden sokféleségével együtt, és lehetetlen lett volna, hogy ne létezzék az *európaiság európai szempont*ból való megközelítése. Ezt Denis de Rougemont-nál, a – részben – románra is lefordított szerzőnél találtam meg. Az európai kultúráról és civilizációról szóló számtalan cikkének egyikében az európai emberre hivatkozik, arra, akinek a konkrét európai konstrukció alapját kellett volna képeznie. Éppen ez okozta a meglepetést. Rougemont meglátásában Európa *értéke* az európai ember volt: az alkotó *ellentmondás* embere, a *dialektikus* ember, aki mindegyre rákérdez az istenségre, a közösségre, az állammal való kapcsolataira, aki felelős az erődítményen belüli hozzáállásáért, önálló és közösségi, szabad (de nem individualista értelemben), részt vevő, elkötelezett (de nem totalitárius, vagyis passzív értelemben), olyan ember, aki szenvedélyesen különbözni akar, de elfogadja az ellentmondáson alapuló párbeszédet is, anélkül azonban, hogy megpróbálná mérsékelni a konfliktus fogalmainak bármelyikét. Rougemont elismeri, hogy ez nem az utca embere, de ez utóbbi maga is ilyenné válhat az európai nevelés eredményeképpen, amely meggyőzné arról, hogy európaivá váljék, és európainak érezze magát, mert az egyesülést csakis olyan emberek hozhatják létre, akik tudatában vannak annak, hogy jövőjük gondolkodás- és cselekvési módjuktól, polgári magatartásuktól függ. A nevelési folyamatnak alávetve, amelyben az állam csak kis szerepet játszhat, az egyénnek meg kell őriznie autonómiáját, s ehhez csupán *szabaddá* és ugyanakkor *felelőssé* kell válnia.

Ezeket olvasva nem volt nehéz természetemnél fogva európainak éreznem magam, e tény tudatosításának minden borzongásával együtt. Figyelembe véve, hogy az európai emberre vonatkozó cikkek mind a II. világháború utáni időszakban íródtak, kb. 1980-ig, és hogy elég hosszú idő telt el azóta, amely időben az utca európai embere semmi jelét nem adta annak, hogy elérte volna a rougemont-i normákat, egyáltalán nem esett nehezemre, hogy az elméletet elitistának, mi több, utópistának tartsam. Szintén Rougemont segített, hogy magamhoz térjek: ő fogalmazta meg, engedte meg, ismerte el a jogot a *nem alkalmazkodás*hoz. Valóban történtek próbálkozások egy új rendszer megvalósítására, egy olyan új közösség létrehozására, amelyben kívánatos lett volna, hogy az emberek nagy többsége egy bizonyosféle legyen, és egyáltalán nem mellékes, hogy egy közösségnek leginkább ilyen egyénekből kell összetevődnie ahhoz, hogy valóban polgári társadalmat alkosson. De az eltervezett új rendszerben az egyénnek joga volt választani, hogy milyen legyen, joga volt nem alkalmazkodni a rendszerhez, joga volt másnak lenni. Rougemont megmutatott nekem egy lehetséges utat, de sokkolt is: rákényszerített, hogy végiggondoljam, nekem nincs jogom nem alkalmazkodni egy rendszerhez, és azt is, hogy mit jelent nem alkalmazkodni ebben a rendszerben, amelyben élünk. Azt jelenti, hogy nem idomulsz a nepotizmus, a korrupció, a hozzá nem értés, az erkölcstelenség, a polgári érzéketlenség, a kétértelműségek, a lefizetések szabályaihoz. És ha valaki megpróbálja elképzelni magát mint egy ilyen nem alkalmazkodót, egy ilyen szóban forgó rebellist, amint belép egy irodába, ahol nem válaszolnak a köszönésére, vagy bűnösnek tartják, mert megtudakol valamit, egy üzletbe, ahol a pletykaparti megszakításáért betolakodónak tekintik, vagy részt vesz egy vizsgán, amelyre jobb lett volna nem jelentkeznie, ha nem „ismeri” a szervezőket, akkor annyi példával egészítheti ki a felsorolást, amennyivel akarja, s valószínűleg egész lexikont állíthat össze hasonló esetekből.

Rougemont elismeri azt a jogot, hogy valaki ne alkalmazkodjék egy, az egyénről kialakított túlságosan elitista felfogáshoz, nekem nem ismerik el azt a jogomat, hogy ne alkalmazkodjam az aljassághoz, a polgári, erkölcsi, társadalmi, politikai durvasághoz, hogy olyan identitást alakítsak ki magamnak, amely valóban engem jelent.

Ami viszont még súlyosabbnak tűnik, az, hogy nagyon kevesen mondják majd: „nem felelek meg az európai modellnek, meg kell változnom”, és nagyon sokan célozzák majd meg a kővel a többieket.

Közben én lassan kiengedtem kezemből a követ.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

CRISTINA GHEORGHE 1968-ban született Liteni-ben, Szucsáva megyében. Doktorandus a párizsi Marne la Vallée-ban és a kolozsvári BBTE-n, témája *Az európai politikai integráció, gyakorlat, elmélet és irányzatok.* Publicisztikai írásai jelentek meg a *Realitatea de Mediaş* című lapban.

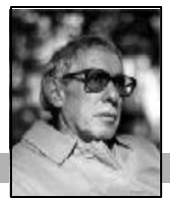

Paul DRUMARU

Transzlandi levelek

Drága Armageddonom!

Az újságból tudtam meg, hogy a világra jöttél, és szeretnék neked hosszú, szép és bőséggel teli életet kívánni, meg fogsz te engem érteni úgy két-három év múlva, amikor majd tagjaivá válunk, illetve hát tagjaivá váltok, vagy még inkább: tagjaivá válnak (ők, a többiek) a NATO-nak és az Európai Uniónak, és megalfabetizálnak, vagyis sorba állítanak, és a Zé-t jól seggberúgják, hogy orra bukik az egész ábécé, most azonban azt szeretném, hogy kis soraim illatos fuvallatként körülsimogassanak, minden bizonnyal illatos vagy te is, hisz alig érkeztél meg a Földre, nem kétlem, hogy egyelőre többet tudsz a túlnani életről, mint erről ezektől a kétlábúaktól, négylábúaktól és kamatlábúaktól, megvan még benned annak a helynek az emlékezete, talán majd megtudod, hogy jártak már mások is hozzád hasonlóan, az egyiket úgy hívják, Pisike, és angyal volt, a másikat a mai napig Kis Hercegnek hívják, mindketten jól megjárták, mondom, megszülettek – Pisike például egyenesen a mennyországból jött (a zsidóból, nyilván, hisz Icignek hívták a Nemzőjét, aki be is írta őt a Könyvbe: a Mennyország Könyvébe, hova máshova!), a Hercegnek pedig volt egy bolygója és egy virágja és egy kecskéje (a szomszéd kecskéje!), amelyik nem is volt kecske, hanem juhocska, bárányka volt, és volt még neki egy kígyója, amelyik lenyelt egy kalapot, vagy fordítva (de nem tesz semmit, ma épp elég kalapos kígyó mászkál közöttünk, korábban sapkát, berettet viseltek, de nőtt ám lábuk is, járnak, sőt ami a kezükbe kerül, annak is lába kél, így született meg most a Sov nevű poronty is), tehát mint mondtam, volt neki egy egészen kis bolygója, egy aszteroidája – őt pedig egy Repülő teremtette, aki eltűnt a második nagy világégésben, a nagy Főpróbáján mindannak, ami a jóslat szerint történni fog azon a mezőn, amelynek a nevét viseled, úgyhogy én azt kívánom neked, hogy csak a neveddel légy ott, ha már nem kerülheted el, de te ne vegyél részt, ne hagyd, hogy eltiporjanak sem a Jónak a seregei, sem a Rossznak a csürhéi, nehogy úgy járj, mint Waterloo, amely ráadásul még magántulajdonban is volt, úgyhogy igaza volt a belgának, aki beperelte a francia államot, kétszáz évvel utána, amiért olyan nagy kárt okozott benne az a kicsi és kövér korzikai, aki ugyanúgy tartotta a kezét a kabátja hajtókájában, mint később Sztálin, minden szovjetek cárja, aki titeket Szibériába szállított, ahogy Hitler a gázkamrába és Antonescu a Bughoz, különben tudod-e, hogy Hitler is, Sztálin is szerette a sárga rózsát (furcsamód én is szeretem, vajon bennem is megvolna a gyilkosságnak az a bizonyos génje? nem tudom, én csak konyhai bogarakat pusztítok, amelyeket a Regátban ruszliknak hívnak, ott pedig, ahol én születtem, svábbogaraknak – s minthogy nem tudtam kiirtani őket, egy enciklopédiához fordultam, és felfedeztem, hogy Afrikában e faj egyedei elérik a tíz centit is, és a pirétrum leveleivel riasztják el őket, hirtelenjében azonban még piretroidokat sem lelek, ezért arra gondoltam, megkérek valakit, mondjuk, egy kenyai kulturális attasét, hogy hozzon nekem egy zsák olyan levelet, csak, sajnos, senkit sem ismerek a Külügyminisztériumban, azaz hát volna ott egy egykori kollégám, de elvesztettem a nyomát, a telefonszáma megvan, de vonakodom felhívni, hátha még valamilyen krokogyélus mászik bele a vonalba, úgyhogy puszta kézzel ölöm meg őket, mármint a bogarakat, valaki ajánlott egy Régence nevű izét, szóval elmentem az állatszerboltba, és kértem rézsanszot, és a kezembe nyomtak egy picinyke fiolát, mondván, hogy Kolorádó-bogárnak van, s azt a keveset tizenöt liter vízben kell feloldani, de én majd tavasszal elkeverem két liter vízben, egy kóláspalackban, úgy próbálom ki, a tömbházmester azt mondja, a fia mindent bepermetezett vele, és fél éve már nincsenek bogarai – nem szégyellem bevallani, hogy nekem vannak, bár a tévérománcokban és a horrorfilmekben is hallottam a dél- és északamerikaiakat beszélni gazdagokról, akiknek még bogaraik sincsenek, tehát mindenkinek vannak, kivéve a gazdagokat, akik mind rokonai egymásnak, mind piretro-kenyaiak, például azt hiszem, a miniszterelnöknek sincs egyetlenegy bogara sem abban a sok házában, amely tulajdonképpen nem is az övé, hanem az én nagymamám, Etti Rosner tulajdonában vannak, de arra gondoltam, hogy mégis csak az övéi azok a házak, mert olvastam az Armageddon II-ben vagy III-ban, persze nem számít, szülőd, aki a nevedet adta, jobban tudja, van I, II, III és IV, mi a baj, a Lajosok hányan voltak? én megállapodtam a lukvencnél, tudod, így hívták a múlt század hatvanas éveiben a tűsarkú női cipőt: a nejem hordott ilyeneket, tizenöt centis sarokkal, Bukarestből hozott szürke cipőhöz, úgy szaladgált benne, hogy kolléganői pukkantak szét az irigységtől, ráadásul ő nemzedékek hosszú sora óta városi, már amióta Dél-Moldovában városok vannak, ők pedig, a sótlan parasztlányok talpaltak, mint valami mamuszos rucák, tudod, Armageddonkám, akkoriban pont ott laktunk, ahol most ti tanyáztok, Jászvásárban, a Kakukk piacon, Solomon asszonyságnál, akinek volt egy fia, Buma, és egy lánya, Róza, aztán elmentek Palesztinába, és onnan írt nekünk egyetlen levelet: „...a családomban, amely itt fogadott bennünket, tizenöt db nagyiparos van", aztán a házába, amelyben még laktak egy ideig valami rokonaik, de azok is elmentek, egy raktárhelyiségbe beköltözött a Lingurar család, ők ketten meg egy nálad hat hónappal nagyobb kisgyerek, elég volt nekik ahhoz, hogy elfelejtsék, honnan jöttek, az emeleten pedig egy Talpă nevű muksó állandóan kiáltozott, hogy a zsidók így, meg a cigányok úgy, míg aztán a cigányasszony a kórházba nem juttatta pont azzal a bottal, amellyel ő akarta eltörni a lábát, a Kakukk téren laktunk tehát, a domb tetején, egy olyan kégliben, ahol a víz a kagylóból egyenesen a padlóra folyt, és ahol a lavórban a ruha megfagyott, mielőtt a feleségem befejezte a mosását, és ahol mindig sok látogató volt, költők és versfaragóknak álcázott, később híressé vált szekusok, és meztelencsigák is, ezüstös nyomuk máiglan felidézi bennem azokat az időket, amikor Cuba Librét ittunk, és el akartunk indulni Fidel segítségére, és „una flor para Camillo", mondtuk, nem tudom, de ma is rámjön a bolondja, amikor látom, milyen sikere van annak a dalnak El Commandante Guevaráról, fenemód szép, na, szóval, Armageddonkám, a Kikerics utca aljában volt egy nagy ház, egy nagy udvar, ahol a te néped rengeteg tagja honolt, reggelente, amikor a villamoshoz ereszkedtem le az utcán, kijöttek a porontyok, akkoriban még az utcán is bagóztam, és így kérleltek: „Adjá' má' nekem is egy csikket, hogy éltesse a jóisten a francija hitvesed!", hát mit tehettem volna, adtam nekik, lehet, hogy baleknek néztek, de minthogy a frájer németül vőlegényt jelent, és azt hiszem, a 'frei'-ból jön, vagyis a 'szabad'-ból, hát nem bánom...)

Nos, kedvesem, itt megállok, mert a hatezret már leütöttem, márciusban, ha még élek, befejezem a levelemet.

Légy szeretve!

Fordította: ÁGOSTON Hugó

PAUL DRUMARU 1938-ban született Gyulafehérváron. Író, műfordító, Bukarestben él. *Transland – poeții mei maghiari* (Transland – az én magyar költőim) (2 kötet), Bukarest, 1999.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

A felfedezés élményét nem pótolja semmi. Első önálló nagy felfedezésem, még óvodás koromban, az volt, hogy a lányokat a fiúktól nem csak a varkocsuk különbözteti meg. A Lényeges Elté-rést a kis Anneliesén figyeltem meg, és – mint utóbb kiderült, helyesen – azonmód általánosítottam: egyfelől az összes lányokra, tehát azokra is, akik nem voltak szeplősek és kék szeműek, de szintén szoknyát viseltek, és érzelemnyilvánításra vagy a sírást, vagy a vihorászást használták, tercium nélkül; másfelől azokra az immár „hiánynemű" egyedekre is, akik nem szászul, hanem románul meg magyarul beszéltek a nagymamájukkal. A másság és a sajátosság iránti vonzalmam rügyre fakadásán kívül ez az eset azért is emlékezetes számomra, mert az óvoda tudatosította bennem: valamely felfedezés értékét (sőt izgalmát) nem csökkenti az, hogy előtte már mások is rájöttek. Egy valamivel későbbi felfedezésem például, bár talán inkább költői találmánynak lehetne nevezni: az akrosztichon volt. Utólag persze olvastam, hogy már régen kiötölték, de nem bosszantott. Már azért sem, mivel az én változatomnak sajátos súlyt adott egy véletlen körülmény (ma már traktátusok tömege szól a véletlen szerepéről a korszakalkotó felfedezésekben!), jelesen, hogy akkori szerelmemnek a neve tizennégy, sőt egyenesen nyolc plusz hat betűből állott – szonett lőn hát belőle, olyan „meghatározott rímképletű költemény", amelyből néhány évtized múltán a jeles költő és RMDSZ-elnök tollából is jó néhányat olvashattunk. (Az ő alkotásainak egyike sem rendelkezik azonban azzal az erénnyel, hogy a sorok kezdőbetűit összeolvasva kijön Körtessy(i) Amália.) Rímkereső és szótagszámláló fáradságos munkám azonban nem hozott szerencsét: nálunk tanyázó pesti rokonaink felfedezték, nevetve adták kézről kézre, deklamálva olvasgatták, közben összekacsintottak, és meg-megbökték egymást, én meg lángoltam a szégyentől. De aztán közbejöhetett valami, mert másnaptól már az egész család sírva és a félelemtől nyüszítve hallgatta a *Szabad Európa Rádiót.* 1956 októberében voltunk, s a rokonaink néhány hétig itt, vagyis hát ott, Erdélyben ragadtak. Ezt azért részleteztem, hogy rámutassak, egy-egy felfedezés esetében mennyire fontosak a körülmények, mondhatni a szélesebb társadalmi összefüggések.

A felfedezőre jótékonyan hathat a levegőváltozás, már ha nem valamilyen ingerszegény helyre, mondjuk kolostorba vagy börtönbe vezérli a sorsa. A kutatót, a szellem és az ízlés kalandorát, mint tudjuk, és mint másokról is feljegyezték, mágnesként vonzza az ismeretlen. Nos, ilyen volt számomra több mint harminc évvel ezelőtt Bukarest. Kulturálisan – a szó tág értelmében – lenyűgözőnek tűnt, első pillanattól. A beszéd ritmusa, modulációja és amplitudója, a hallatlan verbális energia, a kéjes hajlamosság a megszólalásra és a közlésre, a furcsa asszociatív logika, de maga a gesztusvilág is, amelynek egyik „állandója" a keresztvetés a megszámlálhatatlan és sűrűn elhelyezett templom előtt – egyebekkel együtt mindez egzaltált örömmé tette kis bukaresti magyar csapatunk minden tagjának a bevásárlási vagy műélvezeti célból tett expedícióit. Élmény volt a „töltöttkáposztácskás puliszkácska" meg az uborkaleves és a brága nevű nagyon olcsó savanyú erjedmény, de nagyobb élményt jelentett az itteni emberek viselkedése, az erdélyi emberétől annyira különböző alkata. Az első években egyszerűen nem értettem, idelátogató pesti barátainknak szinte kivétel nélkül hogyan tetszhetett meg azonnal Bukarest. Laknátok csak ti itt! – mondtuk jelentőségteljesen összenézve (és egy gyűlöletes név meg holmi polimerek jártak az eszünkben); de ők annál inkább imádták. Aztán persze amikor az erdélyiek akarták szapulni, akkor meg ádázul védtük – „Eh, nem értitek, mit tudtok ti!"

Miközben minderre visszagondolok, tudatosul bennem, hogy tulajdonképpen nem Bukarestet és a póréhagymát, nem a főváros lakóit és a brágát fedeztük fel nap mint nap, hanem Caragialét.

Életünk, Caragiale

(Nagy felfedező valál, bölcs öreg!) A sajátos látásmódja tette az egészet. Ez a sajátos látásmód abból eredhetett, hogy vállalta görög felmenőit, hogy szerette a polgári kényelmet és a sört, és hogy fantasztikus megfigyelőképessége és humora volt. El tudom képzelni, mennyire örülne ma, amikor látná az újságban, hogy egyes honfitársai olyan neveket adnak újszülötteiknek, mint Bin Laden vagy Armageddon meg Sovinvest.

S ha már írásom szabad szárnyalása ilyen irányt vett, eredeti szándékomtól eltérően most nem arról írok, hogyan fedeztem fel Caragialét ebben az én új világomban és ezt a világot Caragiale műveiben, tehát nem Caragialéról mint múltról beszélnék röviden, még csak nem is a sokat hangoztatott aktualitásáról ebben a neki szentelt évben, hanem egy fikciót kockáztatnék meg vele kapcsolatban. Az ötletet hozzá egy honatya adta, aki Botoșani-ban január közepén kijelentette: ha Eminescu élne, akkor most a Nagy-Románia Pártnak lenne a tagja. Lehet, hogy sokan mosolyogtak ezen, mindenesetre nem cáfolta senki. Persze olyan az egész, mint egy nagyon rossz karikatúra, a nagyobbik baj azonban az, hogy a hazabeszélő képviselő logikus gondolatmenet útján jutott a meredek megállapításra. És én el is hiszem, amit mondott. Bár kissé furcsa lenne, hogy ugye Vadim pártvonalon az egyedülálló nemzeti költözseni főnöke, de ez már más kérdés. Na és Caragiale? Nos, meggyőződésem, hogy ő egyik pártnak sem lenne a tagja. Viszont megírná mindegyiket. Megírná? De hiszen megírta! Megírta már, olvassuk el a darabjait, *Az elveszett levelet!*

Nem kerülhetem meg azonban a legvégső nagy kérdést sem: hogyan viszonyulna „Jankó bá" a regionalizmus kérdéséhez? Legyünk erősek! A „görög" imádta Erdélyt, Nagyszebenben, Hermannstadtban szeretett volna letelepedni. 1904-ben, tehát alig egy évvel annak előtte, hogy Berlinbe költözött (miközben nem tudott németül), azt írta Kolozsvárra: „ott végre nyugodalmas révbe érkeznék; ott csendben kigyógyulnék a megannyi bántalomból, szomorúságból és keserűségből..." Tehát nem csak rokonszenvezett az „erdélyi gondolattal", de egyenesen ott akarta leélni élete hátralévő részét, épp mivel Erdély – más. Ugyanakkor azonban nyugodtan számíthatnánk arra is, hogy villára venné kezdeményezésünket, gondoljunk csak a Ploiești-i Köztársaság tanulságos és megrázó esetére! Ám mindent összevéve azt hiszem, hogy Mitică és Cațavencu, Lache és Mache, Leonida ténsúr és Goe úrfi alakjának megalkotója mégis csatlakozna a *Memorandum*unkhoz. Ha Eminescu beiratkozna a Nagy-Románia Pártba.

ÁGOSTON HUGÓ 1944-ben született Medgyesen, Szeben megyében. A kolozsvári *Krónika* vezető szerkesztője, a bukaresti *A Hét* főmunkatársa. *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Előfizetés

A *Provinciá*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviseletein, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Țebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 15 000 lej, 3 hónapra 45 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundația CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (România), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: Fundația CRDE, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (România), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelecan (felelős szerkesztő), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Marius Lazăr, Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian[a] tef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; **LAPSZERKESZTŐ:** Hadházy Zsuzsa; **ADMINISZTRÁCIÓ:** Ádám Gábor; **MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ:** Antik Sándor; **TÖRDELŐSZERKESZTŐ:** Szabó Gyula; **KORREKTOR:** Benedek Sándor. **ISSN:** 1582-3954
Cím: 3400 Kolozsvár, Þebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro
A *Provincia* bármelyrészének másolásával és a lap terjesztésével kapcsolatos minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül.
Az elsõ évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvû kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvû kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.

A folyóirat támogatói: